

P. Satho

Col·lecció Els d'Ara

MRS. DALLOWAY

per

Virgínia Woolf

Traducció de l'anglés

per C. A. Jordana

1930

EDICIONS PROA / BADALONA

És propietat. Copyright, 1930, by Proa
Impremta Clarasó / Villarroel, 17 / Barcelona

MRS. Dalloway va dir que ella mateixa compraria les flors.

Perquè Llúcia ja tenia prou feina. Els homes de can Rumpelmayer havien de venir a treure les portes. I després, pensava Clarissa Dalloway, quin matí més fresc! — com fet expressament per a nens a la platja.

Quina delícia! Quin cabussó! Vetací la impressió que tenia sempre quan, amb un petit grinyol de frontisses, que ara estava sentint, obria de bat a bat la porta balconera i es llançava vers Bourton i l'aire lliure. Que fresc, que tranquil, més quiet que ara, és clar, que era l'aire de bon matí; com el toc d'una onada; com el bes d'una onada; fred i esgarrifador i tanmateix (per a una noia de divuit anys com ella era aleshores) solemniat, sentint com ella sentia, dreta allí al balcó obert, que alguna cosa terrible era a punt d'esdevenir-se; mirant les flors, els arbres que es deseixien de la broma, les cornelles que pujaven, baixaven; dreta allí mirant fins que Pere Walsh va dir: "Rumiant entre vegetals?" — era això? — o bé això: "Prefereixo els homes a les coliflors"? Devia dir-ho un dia després d'esmorzar, en sortir ella a la terrassa — Pere Walsh. Tornaria de l'Índia un d'aquells dies, pel juny o el juliol, Cla-

rixa s'havia oblidat de quin mes, perquè les cartes de Pere eren terriblement ensopides; eren les seves dites que hom recordava; els seus ulls, el seu trempaplomes, el seu somrís, el seu mal geni i, quan milions de coses s'havien esborrat del tot — que estrany! — unes quantes dites com aquesta sobre cols.

Clarissa s'encarcarà una mica, a la vorera, esperant que passés el camió de can Durtnall. Una dona encisera, pensava Scrope Purvis (que la coneixia com un coneix, a Westminster, la gent que us viu al costat de casa); amb quelcom d'ocellivol, de gai blau-verdós, lleuger, vivaç, per bé que passant dels cinquanta i molt descolorida d'ençà que havia estat malalta. Allí es tenia, sense veure'l, esperant per passar, molt dreta.

Perquè havent viscut a Westminster — quants anys feia? més de vint — hom sent fins al mig del tràfic, o en despertar-se de nits, Clarissa ho sostenia fermament, una mena de quietud especial, o gravetat; una pausa indescriptible; una expectació (però això podia ésser el seu cor, afectat, deien, per la grip) abans de les campanades del Gros Ben. Ara! Ja engegava el seu bum. Primer un avís, musical; després l'hora, irrevocable. Els cercles plúmbrics es dissolien en l'aire. Que ximples que som, pensava Clarissa, tot travessant Victoria Street. Perquè només Déu sap per què ho estimem tant, per què ho veiem així, afaïçonant-ho, construint-ho entorn d'una, enderrocant-ho, creant-ho a cada moment de bell nou; i fins les més

arrossinades, les més aclaparades per llur misèria, allí assegudes en graons de porta (peixent-se amb llur caiguda) fan el mateix; hom no podia endegar-les amb actes del Parlament, Clarissa n'estava segura, precisament per això: estimen la vida. Als ulls de la gent, al trontoll, trepig i batzec; al brogit i al terrabastall; als carruatges, autos, òmnibus, camions i homes-anuncis que s'empenyien i brandaven; a les bandes de música; als pianos de maneta; dins el triomf i el dring i l'alta cançó estranya d'un aeroplà pels núvols hi havia allò que ella amava; la vida; Londres; aquell moment de juny.

Perquè era a mitjans de juny. La guerra s'havia acabat, llevat per a alguns com Mrs. Foxcroft que es moria de pena, anit, a l'ambaixada perquè aquell bell minyó era mort i l'antiga casa pairal seria per a un cosí; o com Lady Bexborough que va inaugurar un basar, deien, amb un telegrama a la mà — Joan, el seu predilecte, mort; però s'havia acabat; gràcies a Déu — a la fi. Era juny. El rei i la reina eren al Palau. I pertot, tan d'hora com era, hi havia retruc i remoreig de galop de ponis, cops de pales de cricket; Lords, Ascot, Ranelagh i tota la resta; embolcallats en la blana xarxa de l'aire matinal gris-blavós, el qual, amb l'avenç del dia, s'aniria descabdellant i deixant als herbeis i marges els ponis àgils, que tot just de tocar a terra amb les potes de davant ja botaven en l'aire, els joves giravoltants, i les noies rioleres dins llurs mussolines transparents que, aleshores mateix, després de ballar tota la nit,

se'n duien a passejar llurs flocosos gossets absurds; i aleshores mateix, en aquella hora, velles dames discretes s'engegaven en llurs autos vers destinacions misterioses; i els botiguers s'atragaven amb llurs diamants i joiells falsos, llurs bells afillalls verd de mar amb muntura del divuitè per a temptar americans, pensava Clarissa, (però cal estalviar, no comprar arrauxadament tot el que es presenta, per a Elisabet), i també ella, amant-ho com ho amava amb una passió fidel i absurda, com que en formava part, puix que els de casa seva eren cortesans en temps dels Jordis, ella també, aquella nit mateixa, faria lluminàries, donaria la seva reunió. Però que estrany, en entrar al Parc, el silenci; la boira; la bonior; els ànecs feliços lentament nedant; els ocells pitosos ranquejant; i qui havia d'ésser aquell que venia, girant l'esquena als edificis del govern, molt a posta, carregat amb una gran cartera ornada amb l'escut reial, sinó el mateix Huc Whitbread; el seu vell amic Huc — l'admirable Huc!

— Bon dia tingueu, Clarissa! — va dir Huc, més aviat excedint-se, perquè es coneixien de petits. — Cap on les enfileu?

— M'agrada de caminar per Londres — va dir Mrs. Dalloway. — De debò és millor que no córrer pel camp.

Havien vingut — dissortadament — a veure metges. Altra gent vénen a veure films; anar a l'òpera; orejar les filles; els Whitbreads venien "a veure metges". Innumerables vegades Clarissa havia visitat Evelina Whitbread en una

o altra clínica. Estava malalta altre cop, Evelina? Evelina no estava pas de filis, va dir Huc, deixant comprendre, mitjançant una mena d'inflament del seu cos molt ben cobert, homenívol, extremadament bell, perfectament guarnit (Huc sempre anava gairebé massa mudat, però calia que hi anés, sens dubte, tenint aquell petit càrrec a la Cort), que la seva muller tenia algun mal intern, res de greu, que, com a amiga de sempre, Clarissa Dalloway comprendria prou bé sense que ell hagués d'especificar. Ah, sí, ho comprenia, és clar; quina murga; i se sentia molt germanívola i ensems s'adonava estranyament de l'efecte que devia fer el seu capell. Perquè Huc sempre feia que se sentís — i se n'anava atrafegat, i es treia el capell, excedint-se, tot assegurant-li que semblava una noia de divuit anys i que és clar que aniria a la seva reunió de la nit, Evelina ho volia, encara que potser arribaria una mica tard perquè li calia anar a la reunió de Palau on havia de menar un dels nois de Jim — sempre se sentia una mica migrada al costat d'Huc; collegiala; però sempre li havia portat afecte, en part perquè el coneixia de petit, però era cert que el tenia per trempat a la seva manera, encara que Ricard gairebé s'enfolia quan el tenia a la vora, i el que és Pere Walsh no li havia perdonat mai que Huc li fos simpàtic.

Clarissa recordava un seguit d'escenes, a Bourton — Pere, furiós; Huc, és clar, no de la seva alçada en res, però, tanmateix, no pas un imbecil acabat com Pere pretenia; no un sim-

ple estaquirot. Quan la seva mare, velleta, volia que deixés córrer les caceres o la portés a Bath, ell ho feia, sense replicar; era verament generós, i quant a dir, com Pere deia, que no tenia cor, ni cervell, només les maneres i la criança d'un senyor anglès, eren coses de Pere en els seus mals moments; i Pere podia ésser intolerable; podia ésser impossible; però adorable per passejar-hi un matí com aquell.

(El juny havia fet sortir totes les fulles als arbres. Les mares de Pimlico alletaven llurs menuts. Passaven missatges de l'esquadra a l'almirallat. Arlington Street i Piccadilly semblaven neguitejar fins l'aire del parc i alçar-ne les fulles càlidament, brillantment, en ones de la vitalitat divina que Clarissa amava. Dansar, cavalcar, adorava tot allò.)

Perquè podien estar separats centenars d'anys, ella i Pere; ella no escrivia mai cartes i les d'ell eren eixarreïdes com un tronc mort; però de sobte s'acudia a Clarissa: Si ell fos ací, ara, què diria? — certs dies, certes vistes l'hi tornaven serenament, sense l'amargor antiga; la qual cosa era potser la recompensa d'haver-se interessat pels altres; tornaven pel mig de St. James' Park un bell matí — de debò ho feren. Però Pere — per bell que fos el matí, i els arbres i la gespa, i la noieta del vestit rosa — Pere no veia mai res de tot allò. Es posava les ulleres, i ella li deia que mirés; miraria. El que interessava a Pere era l'estat del món; Wagner, la poesia de Pope, els caràcters de la gent sempre; i els defectes de l'ànima d'ella. Com la

renyava! Com discutien! Ella s'havia de casar amb un primer ministre i tenir-se al cim d'una escalinata; la perfecta mestressa de casa, l'anomenava ell (tancada a la seva cambra, ella havia plorat a base d'això); tenia vocació d'hos-tessa perfecta, deia Pere.

Encara, doncs, Clarissa s'ho discutia a St. James' Park, encara es convenia que havia fet bé — i és clar que sí — de no casar-s'hi. Perquè en un matrimoni cal que hi hagi una mica de llibertat, una mica d'independència, entre dos que viuen ensems un dia darrera l'altre a la mateixa casa; i Ricard la hi dava, i ella a ell. (On era Ricard aquell matí, per exemple? Un comitè o altre, ella no preguntava mai què.) Però amb Pere tot havia d'ésser compartit; tot esbrinat. I era intolerable, i quan la cosa va arribar a l'escena del jardinet vora la font, Clarissa havia de trencar amb ell o tots dos s'haurien perdut, malmès, n'estava segura; encara que havia dut anys i anys, com una fletxa clavada al cor, la pena, l'angoixa; i després, l'horror del moment en què algú va dir-li, en un concert, que Pere s'havia mullerat amb una dona coneguda al vaixell que el duia a l'Índia! Mai no oblidaria tot allò! Cor de gel, beguina, li havia dit ell. I que mai no podria comprendre com ell l'estimava. Però aquelles índies ho devien comprendre — ximpletes, bufones, ridículs capsigranys. I ella malversava la seva pietat. Perquè ell era ben feliç, segons assegurava — completament feliç, encara que no havia fet res del que havien parlat; la seva vida havia es-

tat un fracàs continu. Clarissa s'hi enfellonia encara.

Havia arribat a les portes del parc. S'estigué aturada un moment mirant els òmnibus de Piccadilly.

No diria ja de ningú del món que era això o que era allò. Se sentia molt jove; alhora, indefiniblement d'edat. Lliscava com un ganivet a través de tot; ensems era fora, mirant-s'ho. Tenia una sensació continuada, tot mirant passar els taxis, que era fora, fora, mar endins i sola; sempre havia tingut la sensació que era molt, molt perillós de viure ni que fos un sol dia. No és que es cregués molt llesta, o molt fora del comú. No se sabia avenir com s'havia manegat per la vida amb els pocs brins de ciència de què Fräulein Daniels les havia proveïdes. No sabia res; cap idioma, gens d'història; amb prou feines llegia cap llibre ara, llevat aquelles memòries, al lit; i tanmateix l'absorbia completament; tot allò; els taxis que passaven; i no diria de Pere, no diria d'ella mateixa, sóc això, sóc allò.

L'únic do que tenia era de conèixer la gent gairebé per instint, pensava Clarissa tot caminant. Si la posàveu en una estança amb algú, vetací que se li alçava l'esquena com la d'un gat; o rumrumejava. Devonshire House, Bath House, la casa amb la cacatua de porcellana; totes les havia vistes il·luminades un cop; i recordava Sílvia, Fred, Sally Seton — quines gentades; i ball tota la nit; i els carros trictaquejant cap a mercat; i la tornada a casa en cotxe

a través del parc. Recordava haver tirat una vegada un xiling al Serpentine. Però tothom recorda coses; el que ella amava era això, ací, ara, davant d'ella; la senyora grassa del taxi. ¿Feia res, doncs, es preguntava, tot caminant vers Bond Street, feia res que ella hagués inevitablement de cessar del tot; que tot allò hagués de continuar sense ella? ¿Li sabia greu o trobava consolador de creure que la mort ho acabava absolutament? Com se vulla que fos, als carrers de Londres, dins el flux i reflux de les coses, ací, allí, ella sobrevivia, Pere sobrevivia, vivien l'un en l'altre, ella essent part, n'estava segura, dels arbres de casa; i d'aquella casa tan lletja que queia a trossos; part de la gent que no havia vist mai, puix que estava posada com una boira entre aquells que ella coneixia millor, els quals l'alçaven en llurs branques com havia vist arbres alçar la boira; però s'estenia tan i tan lluny, la seva vida, ella mateixa. Però ¿en què somiava tot mirant l'aparador de can Hatchards? Què s'esforçava a recobrar? Quina imatge d'alba blanca al camp mentre llegia al llibre obert?

No temen més la xardor del sol
Ni els cops de l'hivern geniüt.

Aquella edat avançada de l'experiència del món havia criat en tots ells, en tots els homes i totes les dones, una deu de llàgrimes. Llàgrimes i penes; coratge i resistència; un capteniment d'allò més estoic i dreturer.

Hi havia *Sortides i Joliveses* de Jorrocks;

hi havia *Esponja Sabonosa*, les *Memòries* de Mrs. Asquith i *Caça Major a Nigèria*, tots oberts. Tants de llibres que hi havia; però cap d'ells no semblava escaient del tot per a portar-lo a Evelina Whitbread a la clínica. Res que pogués servir per divertir-la i fer que aquell esquitx, tan terriblement aspre, de dona prengué, en entrar Clarissa, un aspecte cordial; abans de seure per a emprendre's la xerrameca interminable sobre xacres femenines. I com li agradava que la gent fes cara de satisfacció en entrar ella, pensava Clarissa, i es va girar i va tornar enrera vers Bond Street, enutjada, perquè era ridícul de tenir altres raons per a fer coses. Molt més s'hauria estimat d'ésser un d'aquells que, com Ricard, feien les coses per elles mateixes, mentre que, es deia ella tot esperant per travessar, la meitat de les vegades ella no feia les coses simplement, pel gust de fer-les; sinó per fer que altres pensessin això o allò; una cosa sense cap solta, ho sabia prou bé (i ara el policia alçava la mà), perquè ningú no s'hi deixava enganyar ni un moment. Oh, si hagués pogut tenir tota la vida altra vegada! pensava, baixant de la vorera, fins podia haver tingut un altre aspecte!

Hauria estat, primerament, bruna com Lady Bexborough, amb la pell de cuir rebregat i uns ulls bonics. Hauria estat, com Lady Bexborough, lenta i majestuosa; més aviat fornida; amb interès per la política com un home; amb una casa de camp; molt digna i molt sincera. I en lloc d'això era prima com una tija de pè-

sol; tenia una careta ridícula amb un bec d'ocell. Era veritat que es tenia bé; i que tenia bonics els peus i les mans; i que vestia bé considerant la poca despesa que feia. Però ara aquell cos que duia (va aturar-se per tal de mirar una pintura holandesa), aquell cos, amb totes les seves facultats, semblava sovint que no fos res — ben bé res. Tenia l'estranya sensació d'ésser invisible; no vista; no sabuda; com que ja no hi havia casament a fer, ni infants a tenir, aleshores, sinó aquell avenç sorprenent i més aviat solemne amb tota la resta, Bond Street amunt, i ella era Mrs. Dalloway; ni tan sols ja Clarissa; Mrs. Ricard Dalloway.

Bond Street la fascinava; Bond Street de bon matí, al principi de la temporada; amb les seves banderes desplegadas; amb les seves botigues; sense ostentació; sense brillantor; una peça de drap a la botiga on el seu pare s'havia vestit durant cinquanta anys; unes quantes perles; salmó damunt un bloc de gel.

— Això és tot — va dir Clarissa mirant vers la peixateria. — Això és tot — va repetir aturant-se un moment a l'aparador d'una guanteria on, abans de la guerra, podíeu comprar guants gairebé perfectes. I el seu vell oncle Guillem solia dir que una dama es coneix pels guants i les sabates. S'havia girat al llit, un matí, a mitjans de la guerra. Havia dit: — Ja en tinc prou —. Guants i sabates; ella hi tenia una passió, pels guants; però a la seva filla, a la seva Elisabet, tant se li'n donaven els guants com les sabates.

No se li'n donava res, pensava Clarissa, caminant Bond Street amunt vers una botiga on li reservaven flors quan dava una reunió. Elisabet, realment, s'interessava pel seu gos més que per res. Aquell matí tota la casa feia olor de quitrà. Tanmateix, més valia el pobre Grisenc que Miss Kilman; més valia frisança i quitrà i tota la resta que seure engabiada en una estança resclosida amb un llibre de pregàries als dits! Més valia qualsevol cosa, estava, Clarissa, a punt de dir. Però potser només era una fase, com Ricard deia, de les que totes les noies travessen. Potser era engrescament. Però per què amb Miss Kilman? que havia sofert molt, és clar; cal tenir-ho en compte, i Ricard deia que era molt apta, que tenia una pensa verament històrica. Fos com fos eren inseparables, i Elisabet, la seva pròpia filla anava a Comunió; i tant se li'n donava de com vestia, de com rebia la gent que venien al lonx; sí, ja ho sabia per experiència, l'èxtasi religiós feia la gent insensible (i també els ideals); els entumien els sentiments, perquè Miss Kilman faria qualsevol cosa pels russos, passava fam pels austríacs, però, en privat, infligia una veritable tortura, tan insensible era, portant aquella gabardina verda. Any rera any duia la gabardina; i suava; i no era mai cinc minuts a l'estança sense fer-vos sentir la seva superioritat, la vostra inferioritat; com era de pobra; com éreu de rica; com ella vivia en un carreró de mala mort sense coixí, o llit, o catifa o el que fos, i amb tota la seva ànima rovellada amb un greuge clavat, el

seu acomiadament de col·legi durant la guerra — pobra dissortosa i amargada criatura! Perquè no era pas ella el que una odiava sinó la idea d'ella, la qual, sens dubte, havia arreplegat molt que no tenia res de Miss Kilman; havia esdevingut un d'aquells espectres amb què hom lluita de nits; un d'aquells espectres que us munten damunt, cama ací cama allà, i us xucen la meitat de la sang de vida, dominadors i tirans; perquè no hi havia dubte que amb una altra tirada de daus, si hagués dominat el negre i no el blanc, ella hauria estimat Miss Kilman! Però no en aquest món. No.

La neguitejava, tanmateix, que es mogué en ella aquell monstre brutal! de sentir cruixir branques, de sentir aquelles potes plantades avall, al fons de la selva curulla de fulles, l'ànima; de no estar mai contenta del tot, ni segura, perquè en qualsevol moment podia alçar el cap la bèstia, aquell odi que, sobretot d'ençà que havia estat malalta, tenia el poder de fer-li sentir un esgarrinx, un dolor a l'espina; li feia mal, i feia tot plaer en la bellesa, en l'amistat, en estar bé, en ésser estimada i fer la seva llar deliciosa, estremir-se i torçar-se, com si de debò hi hagués un monstre rosegant les arrels, com si tota l'estesa de satisfacció no fos més que egoisme! Aquell odi!

Ximpleries, ximpleries! exclamava Clarissa per dins, tot empenyent les portes girelles de can Mulberry, els floristes.

Clarissa avançava, lleugera, alta, molt dreta, i era rebuda tot d'una per Miss Pym, cara

de borró, que tenia sempre les mans totes roges com si les hagués tingudes en aigua freda amb les flors.

Hi havia flors: delfinis, pèsols d'olor, manats de lilàs; i clavells, munions de clavells. Hi havia roses; hi havia lliris. Ah sí — respirava, doncs, la dolça flaire terrosa de jardí tot parlant amb Miss Pym que li devia ajut, i la trobava amable, perquè amable havia estat feia anys; molt amable, però semblava envellida aquest any, mentre girava el cap a banda i banda, entre els lliris i les roses i els lilàs brandadors, amb els ulls mig closos, ensumant, després del brogit del carrer, la sentor deliciosa, la frescor exquisida. I després, en obrir els ulls, que fresques, com arrissada roba blanca fresca de la bugada en paneres de vímet, que semblaven les roses; foscos i presumits els clavells vermells, amb el cap alt; i tots els pèsols d'olor obrint-se als pitxers, violeta, blanc de neu, pàl·lids — com si fos vespre i les noies emmuscolinades sortissin a collir pèsols d'olor i roses, en acabar-se l'esplèndid dia d'estiu, amb el seu cel gairebé negre de tan blau, els seus delfinis, els seus clavells i els seus lliris; i era aquell moment entre sis i set en què totes les flors — roses, clavells, lliris, lilàs — resplendeixen; blanc, violeta, roig, taronja, fosc; cada flor sembla cremar per dins, dolçament, purament als brancals bromosos; i com li agradava de veure les arnes blanquinoses giravoltar per sobre el pastís de cireres, per sobre les prímules del vespre!

I mentre anava amb Miss Pym de gerro en gerro, triant, ximpleries, ximpleries, es deia Clarissa, més i més blanament, com si aquella bellesa, aquella flaire, aquell color, i el fet d'agradar a Miss Pym, de fiar-se'n Miss Pym, fossin una onada que ella deixava passar per damunt seu i dominar aquell odi, aquell monstre, dominar-ho tot; i l'alçava amunt i amunt quan — oh! un tret de pistola al carrer!

— Senyor, aquests autos! — va dir Miss Pym, anant a la finestra a mirar, i tornant i somrient com excusant-se, amb les mans plenes de pèsols d'olor, com si aquells autos, aquells neumàtics d'auto, fossin tots culpa seva.

L'explosió violenta que havia fet saltar Mrs. Dalloway i anar Miss Pym a la finestra i excusar-se, venia d'un automòbil que s'havia aturat davant mateix de can Mulberry. Els viants que s'aturaren, naturalment, a badar van tenir el temps just de veure una cara de la més gran importància damunt el fons del tapissat gris de colom, abans que una mà d'home tirés la cortina i no hi hagués res a veure sinó un quadrat gris de colom.

Tanmateix, hi hagué tot d'una rumors en circulació, des de mig Bond Street a Oxford Street a una banda, fins a la perfumeria d'Atkinson a l'altra, que passaren invisibles, inoïbles, com un núvol, veloç, bromós damunt turons, i caigueren amb serenor i quietud sobtades, verament de núvol, damunt cares que un

segon abans eren completament desordenades. Però ja el misteri les havia tocadés amb la seva ala; havien sentit la veu de l'autoritat; l'esperit de la religió havia sortit amb els seus ulls fortament embenats i la boca badada. Però ningú no sabia de qui era la cara que havia estat vista. Era la del príncep de Galles, la de la reina, la del primer ministre? De qui era aquella cara? No ho sabia ningú.

Edgard J. Watkiss, amb el rotlle de canó de plom entorn del braç, va dir perquè el sentissin, fent el plaga, és clar: — El cotxe del primer ministre.

Sèptim Warren Smith, que se sentia incapaç de passar, va sentir-lo.

Sèptim Warren Smith, d'uns trenta anys, pàl·lid, nas de bec, sabates fosques i abric vell, ulls color d'avellana de mirada aprensiva que fa aprensius els altres. El món ha alçat el fuet; on caurà?

Tot s'havia aturat. El batec dels motors s'rollava com un pols que tabaleja irregularment per tot un cos. El sol esdevingué d'allò més ardent perquè un auto s'havia aturat al davant de can Mulberry; velles dames al cim d'òmnibus obrien llurs para-sols; allí un para-sol verd, ací un de roig s'obrien fent clic! Mrs. Dalloway s'acostà als vidres amb els braços plens de pèsols d'olor, va mirar a fora amb la seva careta rosada tota interrogadora. Tothom mirava l'auto. Sèptim mirava. Nois saltaven de bicicletes. El tràfic s'acumulava. I allí s'estava l'auto, amb les cortines tirades, i damunt elles un dibuix

curiós, com un arbre, pensava Sèptim, i aquell acostament gradual de tot vers un centre, davant els seus ulls, com si un horror hagués sortit gairebé a la superfície i estigués a punt d'esclatar en flames, l'aterria. El món fluctuava i s'estremia i amenaçava d'esclatar en flames. Sóc jo queestic privant el pas, pensava Sèptim. ¿No l'estaven mirant i assenyalant; no estava allí clavat a terra per un fi? Però quin fi?

— Anem Sèptim — va dir la seva muller, una dona menuda, amb uns grans ulls i una cara groguenca i prima; una noia italiana.

Però ni la mateixa Lucrècia no podia estarse de mirar l'auto i el dibuix arbori de les cortines. Hi havia la reina — la reina que botiguejava?

El xofer, que havia estat obrint quelcom, girant quelcom, tancant quelcom, s'assegué al volant.

— Anem — va dir Lucrècia.

Però el seu marit, perquè feia quatre, cinc anys que estaven casats, tingué un surt, saltà i digué “Està bé!” tot enutjat, com si ella l'hagués interromput.

La gent ha d'adonar-se'n; la gent ha de veure-ho. La gent, pensava la noia mirant el grup que s'estava mirant l'auto; els anglesos, amb llurs infants i llurs cavalls i llurs vestits, que ella admirava segons com; però aleshores eren “gent”, perquè Sèptim havia dit “Em mataré”; quina cosa de dir! I si l'haguessin sentit? Lucrècia va mirar la gentada. Auxili, auxili! volia cridar a les dones i als nois de la carnisseria.

Auxili! Tot just la tardor passada, ella i Sèptim s'estaven al moll embolicats amb el mateix abric, i com que Sèptim llegia un diari enlloc de parlar, ella l'hi havia pres dels dits i s'havia posat a riure a la cara del vell que els mirava! Però cal amagar el fracàs. Havia d'endur-se'l lluny, en algun parc.

— Ara travessarem — va dir.

Tenia dret al braç d'ell, per bé que era un braç insensible. Sèptim li dava, a ella, que era tan senzilla, tan impulsiva, només vint-i-quatre anys, sense amics a Anglaterra, que havia deixat Itàlia per amor d'ell, només un os.

L'auto, amb les cortines tirades i un aire de reserva inescrutable, se n'anava vers Piccadilly, encara mirat, encara influïent els rostres a banda i banda del carrer amb la mateixa obscura alenada de veneració, si per reina, príncep o ministre, ningú no ho sabia. La cara no havia estat vista sinó una vegada per tres persones durant uns quants segons. Fins el sexe era dubtós. Però no hi havia cap dubte que la grandesa era allí dins, que la grandesa passava, amagada, Bond Street avall, separada només pel gruix d'una mà de la gent ordinària, que potser aleshores es trobaven, per primer i darrer cop, a distància de conversa de la majestat d'Anglaterra, del símbol perdurable de l'estat que serà conegut pels antiquaris tafaners, quan remenin les ruïnes del temps, quan Londres sigui un camí cobert d'herba i tota aquella gent apresada d'aquell matí de dimecres no siguin més que ossos, amb uns quants anells de prometatge

barrejats amb llur pols i els pegats d'or d'innumerables dents malaltes. La cara de l'auto serà aleshores coneguda.

Deu ésser la reina, va pensar Mrs. Dallo-way, sortint de can Mulberry amb les seves flors; la reina. I durant un segon va tenir un aire de dignitat extrema, dreta allí vora la botiga de flors, sota el sol, mentre l'auto lliscava lentament amb les cortines tirades. La reina que devia anar en algun hospital; o a inaugurar un basar, va pensar Clarissa.

Les empentes eren terribles, vist l'hora. Lords, Ascot, Hurlingham, quin era? pensava, perquè el carrer estava embussat. La gent de l'estament mitjà britànic, assegut, de costat al cim d'autòmnibus, amb paquets i paraigües, sí, àdhuc pells en un dia com aquell, eren, pensava Clarissa, més ridículs, més diferents de tot el que mai hi hagi hagut, que res que hom pugui imaginar-se; i la mateixa reina, aturada; la mateixa reina, privada de pas. Clarissa era aturada a un costat de Brook Street; Sir John Buckhurst, el vell jutge, a l'altre, amb l'auto entremig d'ells (Sir John havia fet la llei durant anys i li agradava una dona elegant) quan el xofer, decantant-se tot just, digué o mostrà alguna cosa al policia, el qual va saludar i va alçar el braç, i mogué el cap i féu apartar l'òmnibus, i l'auto va passar. Lentament i molt silenciosament va emprendre el seu camí.

Clarissa s'ho pensava; Clarissa ho sabia, és clar; havia vist una cosa blanca, màgica, circular a la mà del xofer, un disc amb un nom ins-

crit — el de la reina, el del príncep de Galles, el del primer ministre? — el qual, amb la força del seu propi llustre, cremava l'embull i s'obria pas (Clarissa veia l'auto minvar, desaparèixer) per a resplendir entre canelobres, estels lluent-jants, pitreres plenes de fulles de roure, Huc Whitbread i tots els seus col·legues, els senyors d'Anglaterra, aquella nit al Palau de Buckingham. I Clarissa també dava una reunió. S'encarcarà una mica; també és dreçaria ella al cim de l'escala.

L'auto se n'havia anat, però havia deixat un lleu oneig que fluïa per botigues de guants i capells i sastreries d'ambdós costats de Bond Street. Durant trenta segons tots els caps foren decantats en la mateixa direcció — vers la finestra. Triant un parell de guants — havien d'ésser fins al colze o més amunt, llimona o gris pàlid? — les dames s'aturaven; quan la frase era acabada quelcom s'havia esdevingut. Quelcom de tan insignificant, de vegades, que cap instrument matemàtic, ni que fos capaç de registrar els terratrèmols de la Xina, podia assenyalar-ne la vibració; però en la seva completa, més aviat formidable, i en la seva atracció general, tot emotiu; perquè en totes les capelleries i sastreries, perfectes desconeguts es miraven entre ells i pensaven en els morts; en la bandera; en l'Imperi. En una taverna d'un carreró, un colonial va insultar la casa de Windsor i això portà paraules, trencament de vasos de cervesa i un esbatussament general que despertava, a l'altra banda de carrer, estranys tornaveus a les ore-

lles de les noies que compraven roba blanca, blancament encintada, per a llurs noces. Perquè l'agitació superficial de l'auto que passava, en enfonsar-se, fregava quelcom de molt profund.

Lliscant a través de Picadilly l'auto girava St. James's Street avall. Homes alts, homes cepats, homes mudats, amb llurs jaqués, llurs tires blanques, llurs cabells pentinats endarrera, que per raons difícils d'esbrinar s'estaven darrera els vidres de can Brook, amb les mans sota els faldons, mirant a fora, s'adonaren instintivament del pas de la grandesa i la pàl·lida llum de la presència immortal els caigué a sobre com havia caigut damunt Clarissa Dalloway. Tot d'una es redreçaren encara, i tragueren les mans, i semblaren a punt d'atendre llur sobirà, si calia, fins a la boca del canó, com llurs avantpassats havien fet abans d'ells. Els bustos blancs i les tauletes del fons, cobertes de sifons i d'exemplars del *Tatler*, semblaven aprovar; semblaven indicar el blat onejant i les cases pairals d'Anglaterra; i respondre al frèvol brumir de les rodes de l'auto com els murs d'una galeria sonora tornen una sola veu expandida i feta sonora amb el poder de tota una catedral. Moll Pratt, amb el seu xal i les seves flors, a la vorera, beneïa el simpàtic minyó (era el príncep de Galles, de segur) i hauria tirat el preu d'un gerro de cervesa — un ram de roses — a St. James Street, per lleugeresa de cor i menyspreu de la misèria, si no hagués vist que el guàrdia li tenia l'ull a sobre, descoratjador de la fidelitat d'una vella irlandesa. Els sentinelles

de St. James saludaven; el policia de la reina Alexandra aprovava.

Un petit grup s'havia aplegat a l'entrada del Palau de Buckingham. Indiferentment, però confiadament, pobres tots ells, esperaven; miraven vers el Palau i la bandera; miraven Victòria, onejant en el seu terraplè, n'admiraven les lleixes d'aigua corrent, els geranis; triaven dels autos del Mall, primer aquest, després l'altre; esmerçaven emoció, debades, en passejadors ordinaris; reprenien llur tribut per servir-lo inesmerçat mentre passava aquest auto, aquell; i mentrestant deixeu que el rumor se'ls acumuli a les venes i els pessigollegi els nervis de les cames en pensar en la reialesa mirant-los; la reina inclinant el cap; el príncep saludant; en pensar en la vida celestial divinament conferida als reis; en cavallerissos i reverències profundes; en la casa de nines de la reina; en la princesa Maria casada amb un anglès, i el príncep — ah! el príncep! que sortia, deien, com el rei Eduard, però molt més esvelt. El príncep vivia a St. James; però potser vindria aquell matí a visitar la seva mare.

Això deia Sara Bletchey tenint el menut en braços, tot picant amb el peu com si es trobés davant el seu escalfapanxes de Pimlico, però sense deixar de vista el Mall, mentre Emília Coates resseguia amb la mirada les finestres del palau i pensava en les cambres, les innumera- bles cambres, i les cambres, les innumera- bles cambres. Reforçat per un home de certa edat que duia un terrier d'Aberdeen, per homes des-

vagats, el grup creixia. El menut Mr. Bowley, que tenia habitacions a l'Albany, que era lacrat en les déus més profundes de la vida, però podia ésser deslacrat de sobte, inescaientment, sentimentalment per coses així — dones pobres esperant de veure passar la reina — dones pobres, nens bufons, vídues, la guerra — oh! oh! — de debò tenia llàgrimes als ulls. L'oreig, fatxendejant càlidament Mall avall, per entre els arbres prims, per davant dels herois de Bronze féu voleiar alguna bandera al pit britànic de Mr. Bowley i l'home es llevà el capell quan l'auto embocava el Mall i el tingué enlairat mentre s'acostava; i que les pobres mares de Pimlico el voltessin, ben dretes. L'auto s'apropava.

De sobte Mrs. Coates va mirar al cel. El so d'un aeroplà perforava ominosament les orelles del grup. Allí venia per sobre els arbres, deixant una estela de fum blanc que es cargolava i retorcia, de debò escrivint alguna cosa! fent lletres al cel! Tothom va mirar en l'aire.

L'avió es va deixar anar aplomat, s'enfilà dret amunt, es torçà en una baga, es llançà, caigué, pujà i, fes el que fes, anés on anés, deixava voleiant darrera una tija flocosa de fum blanc que es torcia i cargolava al cel en lletres. Però quines lletres? Era una C allò? Una E i després una L? Només un moment romanien; després es fonien i eren esborrades al cel, i l'aeroplà es llançava més enllà, i altra vegada, en un nou tros de cel, començava a escriure una K, una E, una Y tal vegada?

— Glaxo — va dir Mrs. Coates amb veu ten-

sa, embasardida, mirant dret amunt i el seu nen, test i blanc als seus braços, mirava dret amunt.

— Kreemo — murmurà Mrs. Bletchey, com una somnàmbula. Amb el capell completament immòbil a la mà, Mr. Bowley mirava dret amunt. Per tot el Mall, la gent, dreta, miraven el cel. Mentre miraven, tot el món esdevingué perfectament silenciós, i un vol de gavines travessà el cel, primer una gavina davantera, després una altra, i en aquella pau i en aquell silenci extraordinari, en aquell esblaimament, en aquella puresa, tocaren campanes onze vegades i el so es fonia allà dalt entre les gavines.

L'aeroplà virava, corria, es llançava exactament on volia, ràpidament, lliurement com un patinador...

— És una E — va dir Mrs. Bletchey... o un ballarí...

— És toffee — va murmurar Mr. Bowley... (i l'auto passava l'entrada i no se'l mirava ningú), i tallant l'estela, enllà i enllà corria, i el fum s'esblaimava i s'aplegava entorn de les amples formes blanques dels núvols.

Havia desaparegut; era darrera els núvols. No hi havia remor. Els núvols en què les lletres E, G, o L s'havien enganxat es movien amb ànsia, com destinats a viatjar de ponent a llevant amb una missió de la més gran importància que mai no seria revelada, i tanmateix era així certament — una missió de la més gran importància. Després, de sobte, com un tren surt d'un túnel, l'aeroplà sortí dels núvols, i el

soroll perforava les orelles de tota la gent que hi havia al Mall, a Green Park, a Piccadilly, a Regent Street, a Regent's Park, i la tija de fum es corbava darrera d'ell, i ell queia i s'enfilava i escrivia una lletra darrera l'altra — però quina paraula escrivia?

Lucrècia Warren Smith, asseguda al costat del seu marit en un dels bancs del Passeig Ample de Regent's Park, mirava en l'aire.

— Mireu, mireu, Sèptim! — va exclamar. Perquè el Dr. Holmes li havia dit que fes per manera que el seu marit (que no tenia res d'importància però no estava de filis) s'interessés en coses externes.

Així, pensava Sèptim, mirant en l'aire, m'estan fent senyals. No realment amb paraules; és a dir, ell encara no podia llegir el llenguatge; però era ben clara, aquella bellesa, aquella bellesa exquisida, i els ulls se li omplien de llàgrimes mentre mirava les paraules de fum llanguir i fondre's al cel, tot fent-li present, en llur caritat inesgotable i bondat riolera, de forma darrera forma d'inimaginable bellesa i assenyalant-li llur intenció de proveir-lo, per res, per sempre, per mirar només, de bellesa, més bellesa! Les llàgrimes se li escorrien cara avall.

Era toffee; anunciaven toffee, una mainadera ho digué a Lucrècia. Ensems començaren a confegir t...o...f...

— K...R... — va dir la mainadera, i Sèptim li va sentir dir "Ka Erra" ben a prop de l'orella, profundament, dolçament, com un orgue

suau, però amb una aspror que li esgarrinxà l'espina deliciosament i li envià cap al cervell ondes sonores que, topant, es trencaren. Una descoberta verament meravellosa — que la veu humana en certes condicions atmosfèriques (perquè cal ésser científic, sobretot científic) pot vitalitzar els arbres! Sortosament Lucrècia li posà la mà al genoll amb un pes enorme i allò li serví de llast; restà clavat, o l'excitació produïda pels oms que pujaven i baixaven, pujaven i baixaven amb totes les fulles enceses i el color que s'aclaria i enfosquia de blau a verd d'onada, com plomalls en testes de cavalls, plomes en capells de dames, tan orgullosament pujaven i baixaven, tan superbament, l'hauria fet tornar boig. Però no es tornaria boig. Tancaria els ulls; no veuria res.

Però el cridaven; les fulles vivien; els arbres vivien. I com que les fulles es connectaven per milions de fibres amb el seu cos, assegut allí al banc, el feien anar amunt i avall; quan la branca s'estirava, ell també feia aquella afirmació. Els pardals que voletejaven, pujaven, queien en falls indentats, eren part de la mostra; blanc i blau ratllat de branques negres. Els sons feien harmonies amb premeditació; els espais entre ells eren insignificants com els sons. Un nen plorava. Dret al lluny una botzina sonava. Tot plegat significava la naixença d'una nova religió...

— Sèptim! — va dir Lucrècia. Ell tingué un surt violent. La gent havia d'adonar-se'n.

— Vaig fins a la font i torno — va dir ella.

Perquè no ho podia aguantar més. El doctor Holmes ja podia dir que no era res d'importància. Ella s'hauria estimat més que fos mort! No podia estar-se al costat d'ell, quan mirava fit d'aquella manera, i no la veia, i ho feia tot terrible; cel i arbres, infants joganers, carrets treginadors, xiulets bufats, borrhissol que queia; tot era terrible. I ell no es mataria; i ella no podia dir-ho a ningú. "Això li ve de treballar massa" — era tot el que podia dir a la seva pròpia mare. L'amor us aïlla, pensava la noia. No ho podia dir a ningú, ni a Sèptim mateix, i mirant enrera el veié assegut, amb el seu abric atrotinat, encorbat, mirant fit. I era covard de dir que es mataria, però Sèptim s'havia batut; era coratjós; no era Sèptim ara. Ella es posava el coll de randes. Es posava el capell nou i ell ni se n'adonava; i era feliç sense ella. Res no podria fer-la feliç sense ell! Res! Sèptim era egoista. Els homes ja ho són. Però no estava malalt. El Dr. Holmes deia que no tenia res. Lucrècia obrí la mà. Veieu? L'anell de prometatge lliscava — s'havia aprimat tant! Era ella qui patia — però no tenia ningú per a dir-ho.

Lluny era Itàlia i les cases blanques i l'estança on les seves germanes feien capells, i els carrers atapeïts, cada vespre, de gent que es passejaven i reien fort, no fent la viu-viu com la gent d'ací, arraulits en cadirals de rodes mirant unes quantes flors lletges en testos.

— Perquè hauríeu de veure els jardins de Milà — va dir en veu alta. Però a qui?

No hi havia ningú. Les seves paraules s'esvaïren. Així es fon un coet. Les seves guspïres, després d'haver esgarrinxat llur camí nit endins, s'hi reten, la fosca davalla, es vessa damunt les siluetes de les cases i torres; els turons llòbreges s'assuaugen i hi cauen. Però encara que s'hagin esvaït la nit n'és plena; desproveïda de color, llisa de finestres, existeixen amb més de pes, lliuren allò que la claror franca del dia falleix a transmetre — la torbació i la suspensió de les coses conglomerades allí en la fosca; amuntegades ensems dins la fosca; òrfenes de l'alleujament que porta l'alba quan, esbandint les finestres en blanc o gris, tocant cada finestró, alçant la boira dels camps, mostrant les vaques roig fosc que pasturen tranquil·lament, ho torna a agençar tot per als ulls i tot torna a existir. Estic sola, estic sola; exclamava Lucrecia, vora la font de Regent's Park (mirant fit l'indi i la creu), com potser a mitja nit, quan totes les partions es perden, el país reverteix a la seva forma antiga, com els romans el veïeren, tot ennuvolat, quan desembarcaren, i els turons no tenien nom i els rius no sabien vers on serpentejaven — així era la seva fosca; i de sobte, com si una lleixa s'hagués engegat endavant amb ella a sobre, va dir que era la seva muller, casada amb ell anys enrera a Milà, la seva muller, i no diria mai, mai que era boig! Es girà, i caigué la lleixa; i la noia caigué avall, avall. Perquè ell se n'havia anat, pensà Lucrecia — anat, com deia, a matar-se — a tirar-se sota les rodes d'un carro! Però no; era allí; encara

assegut tot sol al banc, amb el seu abric atrocinat, una cama sobre l'altra, mirant fit, parlant alt.

Cal que els homes, deia Sèptim, no tallin els arbres. Hi ha un Déu. (Apuntava les revelacions així al dors d'envelops.) Canvieu el món. Ningú no mata per odi. Feu-ho saber (va apuntar-s'ho). Esperava. Escoltava. Un pardal, damunt la reixa, piulà Sèptim, Sèptim, quatre o cinc vegades, i continuà traient notes, cantant frescament i estridentment en paraules gregues que el crim no existia i, acompanyat per un altre pardal, cantaren en veu allargada i aguda, en paraules gregues, des d'arbres de la prada de vida de més enllà d'un riu on els morts caminen, que la mort no existeix.

Allí era la seva mà; allí els morts. Coses blanques s'aplegaven darrera la reixa. Però ell no gosava mirar. Evans era darrera la reixa!

— Què dieu? — va dir Lucrècia de sobte, asseient-se al seu costat.

Interromput altra vegada! Ella sempre interrompia.

Lluny de la gent — calia allunyar-se de la gent, digué ell (posant-se dret d'un salt) — de dret cap allí, on hi havia cadires sota un arbre i l'allargat pendís del parc s'estenia avall com una peça de drap verd amb una vela blava i rosa de fum molt en l'aire, i hi havia un baluard d'irregulars cases llunyanes, boirosses de fumera, el tràfic brumia circularment, i a la dreta, uns animals de color de castanya estiraven colls llargs per damunt les estacades del jardí zoolò-

gic, lladrant, udolant. Allí es van asseure sota un arbre.

— Mireu — implorà ella, assenyalant un petit escamot de nois que portaven camalls de cricket, i un d'ells arrossegava els peus, girava sobre el taló, arrossegava els peus, com un pallaso al music-hall.

— Mireu — implorà ella, perquè el Dr. Holmes li havia dit de fer-li notar les coses reals, anar a un music-hall, jugar a cricket — aquest era el joc que li convenia, deia el Dr. Holmes, un bell joc de portes enfora, el joc que convenia al seu marit.

— Mireu — repetí Lucrècia.

Mireu l'invisible, li ordenava la veu que ara comunicava amb ell que era el més gran de la humanitat, Sèptim, darrerament passat de vida a mort, el Senyor que havia vingut a renovar la societat, que s'estenia com un cobrellit, un llençol de neu colpit només pel sol, sempre inesmerçat, sofrint sempre, l'anyell del sacrifici, l'etern sofrent, però ell no ho volia, gemegava, i amb un gest de la mà apartava d'ell aquella sofrença eterna, aquella eterna solitud.

— Mireu — repetí ella, perquè calia que no parlés tot sol en veu alta pels carrers.

— Oh, mireu! — va implorar ella. Però què hi havia a mirar? Uns quants bens. Això era tot.

Per on s'anava a l'estació del subterrani — podien dir-li per on s'anava a l'estació del subterrani — volia saber Maisie Johnson. Havia arribat d'Edinburgh feia només dos dies.

— No per ací... per allà! — exclamà Lucrecia, apartant-la perquè no veiés Sèptim.

Eren tots estranys, pensava Maisie Johnson. Tot semblava molt estrany. A Londres per primera vegada, vinguda a ocupar un lloc a casa el seu oncle, a Leadenhall Street, mentre travessava Regent's Park, aquell matí, aquell parell de les cadires la va regirar tota; la dona semblava estrangera, l'home semblava beneit; de manera que quan seria molt vella encara recordaria, i ho faria dringar entre els seus records, com havia passejat per Regent's Park un bell matí d'istiu cinquanta anys abans. Perquè només tenia dinou anys i a la fi s'havia sortit amb la seva d'anar a Londres; i ara, que estrany, aquell parell a qui havia demanat d'adreçar-la, i la noia havia tingut un surt i havia fet un gest brusc amb la mà, i l'home — semblava d'allò més estranyot; es barallaven, potser; se separaven per sempre, potser; hi havia alguna cosa, ho sabia; i tota aquella gent (perquè havia tornat al Passeig Ample) i, els estanys, les flors, els vells i les velles, invàlids la majoria en cadirals de rodes — tots semblaven, vist Edinburgh, d'allò més estranys. I Maisie Johnson, en ajuntar-se a la colla de lents caminadors, vagues miraires, besats per l'oreig — esquirols penjant i allisant-se el pèl, vols de pardals cercant molles, gossos atrafegats vora les reixes i ells amb ells, mentre l'aire dolçament càlid els esbandia i posava a la mirada fixa insorpresa amb què rebien la vida quelcom de còmic i endolcit — Maisie Johnson sentia positivament que havia

d'exclamar Oh! (perquè aquell minyó de la cadira l'havia regirada tota. Alguna cosa els passava, n'estava segura).

Horror! horror! volia exclamar. (Havia deixat casa seva; ells l'havien advertit del que passaria.)

Per què no s'havia quedat a casa? exclamava, girant el pom de la tanca reixada.

Aquella noia, pensava Mrs. Dempster (que estalviava molles per als esquiroles i sovint prenia el seu lonx a Regent's Park) és una infel·lic; i verament li semblava millor d'ésser una mica grossa, una mica lenta, una mica moderada en allò que una espera. Percy bevia. Bé; més valia tenir un fill, pensava Mrs. Dempster. N'havia passat de totes i no es podia estar de somriure a base d'una noia com aquella. Us casareu, perquè sou prou bufona, pensava Mrs. Dempster. Caseu-vos, pensava, i sabreu el que és. Oh sí, i els coneixereu, cuiners o no. Cada home té les seves manies. Però no sé si hauria triat de la mateixa manera si hagués pogut saber-ho, pensava Mrs. Dempster, i no es podia estar de desitjar de dir alguna cosa a Maisie Johnson; de sentir a la bossa arrugada del seu vell rostre usat el bes de la compassió. Per què ha estat una vida escarrassada, pensava Mrs. Dempster. Què és el que no hi havia sacrificat? Les roses, la figura, els peus també. (Enretirà els grops nuosos sota les faldilles.)

Roses, pensava sardònicament Mrs. Dempster. Romansos, filleta. Perquè realment, entre menjar, beure i aparellar-se, els bons dies i els

dolents, la vida no havia estat una mera qüestió de roses, i el que és més, ja us ho diré, Carrie Dempster no tenia cap desig de canviar la seva sort amb cap dona de Kentish Town! Però, implorava, compassió. Compassió per la pèrdua de les roses. Compassió demanava de Maisie Johnson, dreta vora el parterre dels jacints.

Ah, però aquell aeroplà! No havia desitjat sempre, Mrs. Dempster, de viatjar per terres estrangeres? Tenia un nebot, un missioner. L'avió s'enfilava, corria. A Margate, ella se n'anava sempre mar endins, sense perdre la terra de vista, però la despacientaven les dones que tenien por de l'aigua. L'avió s'engegava i queia. Hi ha un bell minyó a bord, Mrs. Dempster s'hi jugava qualsevol cosa, i enllà i enllà volava, ràpid i esvaint-se, enllà i més enllà s'engegava l'avió; planejant per damunt Greenwich i tots els pals dels vaixells; per damunt la petita illa d'esglésies grises, Sant Pau i la resta, fins que, a cada banda de Londres, s'eixamplaven els camps i els boscos bruns on els tords emprenedors, saltant audaçment, mirant ràpidament, aferraven el cargol i picaven amb ell sobre una pedra, un cop, dos cops, tres cops.

Enllà i enllà l'avió va llançar-se, fins que no fou més que una guspira brillant; una aspiració; una concentració; un símbol (així semblava a Mr. Bentley, que aplanava vigorosament, a Greenwich, la seva llenca d'herbei) de l'esperit de l'home; del seu determini, pensava Mr. Bentley, aplanant entorn d'un cedre, de sortir del seu cos, de la seva casa, per mitjà del

pensament, Einstein, especulacions, matemàtiques, la teoria mendeliana — enllà l'avió s'engegava.

Després, mentre un home d'aire atrotinat, que duia una maleta de cuir, s'estava als graons de la catedral de Sant Pau, i vacillava, perquè quin repòs que hi havia dins, quin acolliment, quantes de tombes amb banderes desplegadas a sobre, penyores de victòries no sobre exèrcits, sinó sobre, pensava l'home, l'esperit encomanadís de la veritat, la recerca del qual em deixa ara sense col·locació, i encara més, la catedral ofereix companyia, pensava, us invita a ésser membre d'una societat; grans homes hi pertanyen; màrtirs han mort per ella; per què no entrar, pensava, posar aquella maleta, curulla de pàmflats, davant un altar, una creu, el símbol d'alguna cosa que s'ha elevat per damunt recerques i preguntes i conjuminaments de paraules i ha esdevingut tota esperit, desencarnada, espectral — per què no entrar? pensava, i mentre vacillava, vetací l'aeroplà volant per damunt Ludgate Circus.

Era estrany; era quiet. No se sentia ni una remor per damunt del tràfic. Sense guia semblava; corria al seu grat. I ara, girant amunt, amunt, dret amunt, com quelcom que s'enfilés en èxtasi, en pura delícia, vetací de darrera adollar-se fum blanc fent baga, escrivint una T, una O, una F.

— Què és el que miren? — va dir Clarissa Dalloway a la minyona que obria la porta.

El vestíbul de la casa era fresc com una gruta. Mrs. Dalloway es posà la mà als ulls, i quan la cambrera hagué tancat la porta i ella sentí el fregadís de les faldilles de Llúcia, Clarissa es trobà com una monja que ha deixat el món i se sent embolcallada pels vels familiars i l'atracció de les velles devocions. La cuinera xiulava a la cuina. Se sentia el clic de la màquina d'escriure. Era la seva vida i, abaixant el cap damunt la taula del vestíbul, s'inclinà sota la influència, se sentí beneïda i purificada, tot dient-se, mentre agafava el bloc amb el darrer missatge telefònic, que moments com aquells són els borrons de l'arbre de la vida, flors de fosca són, pensava (com si una amable rosa hagués florit per als seus ulls només); ni un sol moment no creia en Déu; però encara més, pensava, alçant el bloc, cal que una pagui en vida diària a servents, sí, a gossos i canaris, sobretot a Ricard, marit seu, que n'era el fonament — dels gais sorolls, de les llums verdes, del llis xiular de la cuinera, perquè Mrs. Walker era irlandesa i xiulava tot el sant dia — cal que una pagui amb aquest dipòsit secret de moments exquisits, pensava, alçant el bloc, mentre Llúcia s'estava al costat d'ella mirant d'explicar per què.

— Senyora, Mr. Dalloway...

Clarissa va llegir al bloc: "Lady Brunton desitja de saber si Mr. Dalloway pot prendre avui el lonx amb ella."

— Senyora, Mr. Dalloway m'ha dit de dir-vos que avui prendria el lonx fora.

— Vaja! — va dir Clarissa, i Llúcia com-

partí, com Clarissa volia, la seva decepció (però no la fiblada); sentí la concòrdia entre ells; en féu el cabal que calia; pensà com els senyors s'estimen; es daurà el propi esdevenidor amb calma; i agafant el para-sol de Mrs. Dalloway, el tractà com una arma sagrada que una deessa, després de portar-se com cal al camp de batalla, abandona, i el posà al paraigüer.

— No temeu més—va dir Clarissa. No temeu més la xardor del sol; perquè el cop de veure Lady Bruton invitant Ricard a prendre el lonx sense ella, va fer estremir el moment en què ella havia estat, com una planta de riu sent el cop d'un rem que passa i s'estremeix; així tron-tollà ella; així es va estremir.

Millicent Bruton, els lonxs de la qual hom tenia per extremadament divertits, no l'havia invitada. Cap gelosia vulgar no la separaria de Ricard. Però temia el temps i llegia a la cara de Lady Bruton, com si fos un rellotge de sol marcat en pedra insensible, el decandiment de la vida; com de dia en dia la seva part era llescada; que poc susceptible d'allargar-se que era el marge que restava, d'allargar-se, d'absorbir, com en els anys juvenívols, les colors, les sals, els tons de l'existència, de manera que omplia l'estança on entrava, i sentia sovint, en vacillar un moment al llindar de la sala, una suspensió exquisida, com aquella que podria fer aturar un nedador abans de cabussar-se mentre el mar s'enfosqueix i enlluenta sota d'ell i les onades, que amenacen de rompre's, només obren la su-

perficie, rodolen i amaguen i incrusten, en girar-se, de nacre les algues.

Clarissa deixà el bloc damunt la taula. Començà a pujar a poc a poc l'escala, amb la mà a la barana, com si vingués d'una reunió, on ara aquest amic ara aquell li hagués tornat, reflectida, la cara, la veu; com si hagués tancat la porta i sortit i romàs sola, figura singular davant la nit basardosa, o més aviat, per a ésser exacta, damunt el fons d'aquell matí de juny tan resolut; ablanit per l'esclat dels pètals de rosa per a alguns, ho sabia i se n'adonava bé, aturada a la finestra oberta de l'escala, que deixava entrar cops de persianes, lladrucs de gossos, deixava entrar, pensava ella, sentint-se de sobte arrugada, envellida, eixuta de sines, el carrisqueig, l'esbufec, la florida del dia, fora la finestra, fora del seu cos i cervell que ara havien fallit, puix que Lady Bruton, els lonxs de la qual eren tan extraordinàriament divertits, no l'havia invitada.

Com una monja que es retira, o un infant que explora una torre, pujava escales amunt, s'aturava a la finestra, arribava a la cambra de bany. Hi havia el linòleum verd i una aixeta degotant. Hi havia una buidor tot entorn del cor de la vida; una golfa. Cal que les dones bandegin llur ric abillament. A migdia han de despullar-se. Clarissa punxà el coixí de les agulles i deixà sobre el llit el capell groc de les plomes. Els llènçols eren nets, tivants, una faixa blanca de costat a costat. Més i més estret seria el seu llit. L'espelma era mig gastada i havia llegit

molt de les *Memòries* del baró Marbot. Havia llegit fins a altes hores sobre la r tirada de Moscou. Perquè els Comuns feien sessions tan llargues que Ricard insistia, després de la seva malaltia, a voler que dormís sense destorbs. I ella s'estimava m s de llegir sobre la retirada de Moscou. Ell ho sabia. Aix  l'estança era una golfa, el llit estret; i all , ajaguda llegint, no podia esbargir una virginitat preservada m s enllà de l'infantament, que se li arrapava com un llençol. Bella en el fadrinatge, de sobte vingué un moment — per exemple, al riu sota els boscos de Clieveden — en què, a causa d'una certa contracció d'aquell esperit fred, ella havia fallit a Ricard. I després a Constantinoble, i encara, i encara. Ella podia veure el que li mancava. No era bellesa; no era enteniment. Era quelcom de central que traspu s; aquell escalf que trencava superfícies i arrissava el fred contacte d'home i dona o de dones ensems. Perquè d'*aix * podia vagament adonar-se'n. Se'n ressentia, tenia un escrúpol pescat D u sap on o, com li semblava, enviat per la natura (que no s'equivoca mai); tanmateix, de vegades no podia estar-se de cedir a l'enc s d'una dona, no una noia, d'una dona que confessava, com li ho feien sovint, algun tribull, alguna follia. I fos per compassió, o per llur bellesa, fos perquè era més vella o per quelcom d'accidental — com unia lleu sentor, o un violí a la casa contigua (tan estrany és el poder dels sons en certs moments), ella indubtablement sentia aleshores allò que els homes senten. Només un moment; però era

prou. Era una revelació sobtada, un tint com un rubor que hom provava d'aturar i després, mentre s'estenia, hom cedia a la seva expansió, i corria fins al darrer extrem, i allí, estremint-se sentia el món més proper, ple d'una significança esbalaïdora, d'una pressió d'èxtasi que li clivellava la pell prima i traspuava i rajava, amb un extraordinari alleujament, damunt els esquinços i les nafres! Aleshores, en aquell moment, Clarissa veia una il·luminació sobtada; un llumí encès en un grapat de pólvora; un significat intern gairebé expressat. Però el proper es retirava; el dur s'ablania. Havia passat — el moment. Amb moments així (també amb dones) contrastaven (tot deixant el capell) el llit i el baró Marbot i l'espelma a mig cremar. Jaient desperta, el trespol cruixia; la casa il·luminada s'enfosquia de sobte, i si alçava el cap, podia sentir tot just el clic del pestell en deixar anar Ricard el pom tan suaument com podia; Ricard, que pujava descalç i després, generalment, deixava caure l'ampolla d'aigua calenta i renegava! Com reia ella!

Però aquest afer de l'amor (pensava Clarissa traient-se la jaqueta), aquest enamorar-se de dones. Ací teniu Sally Seton; les seves relacions, en els vells temps, amb Sally Seton. No havia estat allò, fet i fet, amor?

Seia a terra — aquesta fou la seva primera impressió de Sally Seton — seia a terra abraçant-se els genolls, fumant una cigarreta. On podia ésser? A casa els Mannings? A casa els Kinloch-Jones? En alguna reunió (on, no podia

assegurar-ho) perquè es recordava clarament d'haver dit a l'home amb qui anava: Qui és allò? I ell li ho havia dit i que els pares de Sally no s'avenien (com va escandalitzar-la, allò — que els pares d'una es barallessin!) Però en tot aquell vespre no havia pogut treure els ulls de sobre Sally. Era una bellesa extraordinària de la mena que més admirava, bruna, grans ulls, amb aquell do que, puix que ella no el tenia, sempre envejava — una mena d'abandó, com si pogués dir-ho tot, fer-ho tot; una qualitat més comuna a les estrangeres que no a les angleses. Sally deia sempre que tenia sang francesa a les venes; un avantpassat seu havia estat amb Maria Antonieta, l'havien escapat, havia deixat un anell amb robins. Potser fou aquell istiu que va anar a estar-se a Bourton; hi arribà quan menys l'esperaven, sense un penic a la butxaca, una nit després del dinar, i trasbalsà talment la pobra tia Helena que aquesta no li ho va perdonar mai. Hi havia hagut una baralla terrible a casa seva. De debò no tenia un penic, aquella nit, en presentar-se — havia empenyorat un afixball per poder venir. Havia sortit de casa seva en un rampell. Vetllaren fins a altes hores de la nit, parlant. Sally fou qui va fer-li sentir per primera vegada com era de recerada la vida de Bourton. Clarissa no sabia res sobre el sexe — res sobre problemes socials. Una vegada havia vist un vell que havia caigut mort en un camp — havia vist vaques tot just després de vedellar. Però a la tia Helena no li havien agradat mai discussions de res (quan Sally va portar aquell

llibre de Morris, el van haver de disfressar amb cobertes postisses). Allí seguieren hores i hores, parlant, al seu dormitori situat al cim de la casa, parlant de la vida i de com havien de reformar el món. Volien fundar una societat per a abolir la propietat privada i sobre això van arribar a escriure una carta, però no la van trametre. Les idees eren de Sally, és clar — però aviat ella es va excitar tant com l'altra — llegia Plató al llit, abans d'esmorzar; llegia Morris; llegia Shelley hores seguides.

El poder de Sally era esbalaïdor, el seu do, la seva personalitat. La manera com tractava les flors, per exemple. A Bourton sempre les posaven en gerrets prims tot al llarg de la taula. Sally va sortir un dia, va collir malves, dàlies — tota mena de flors que hom no havia vist mai juntes — les escapçà i les féu nedar en l'aigua dels bols. L'efecte era extraordinari — entrant a dinar a posta de sol. (Naturalment, la tia Helena creia que era pecat de tractar les flors d'aquella manera.) Una vegada Sally es va deixar l'esponja i va córrer pel passadís tota nua. Ellen Atkins, la vella i taciturna cambrera, anava pertot remugant: — I si l'hagués vista un dels senyorets? — De fet, escandalitzava la gent. Era negligent, deia el papà.

El més estrany, en mirar enrera, pensava Clarissa, era la puresa, la integritat dels seus sentiments envers Sally. No era com el que una sent per un home. Era una cosa completament desinteressada i, a part d'això, tenia una qualitat que només pot existir entre dones, entre

dones que acaben tot just de fer la creixença. Tenia quelcom de protecció, per part d'ella; sorgia de la sensació que eren aliades, d'un presentiment de quelcom que les separaria (parlaven de casament sempre com d'una catàstrofe), el qual menava a aquell sentiment cavallerívol, protector, molt més de la banda d'ella que de Sally. Perquè en aquells dies Sally era eixelebradíssima; feia les coses més poca-soltes per bravata; corria en bicicleta pel parapet de la terrassa; fumava cigars. Era absurda — molt, molt absurda. Però l'encís era irresistible, per a ella almenys, i encara es podia recordar d'una vegada que era a la seva cambra, al cim de la casa, amb el gerro d'aigua calenta a les mans i dient en veu alta: — És en aquesta casa... És en aquesta casa!

No; aquelles paraules no li deien res absolutament, ara. No sentia ni un trist tornaveu de l'antiga emoció. Però es recordava d'haver-se'n sentit tota freda, d'haver-se pentinat en una mena d'èxtasi (ara aquella sensació començava a tornar-li, mentre es treia les agulles de ganxo, les deixava al tocador, començava a pentinar-se), mentre les cornelles presumien amunt i avall en la rosada llum de la tarda, i d'haver-se vestit, i baixat, i pensat, en travessar el vestíbul, "morir ara seria la més gran felicitat". Aquest era el seu sentiment — el d'Otello, i el tenia, n'estava convençuda, tan fortament com Shakespeare volia que Otello el tingués, tot perquè baixava, vestida de blanc, al menjador on trobaria Sally Seton!

Sally portava un tul rosa... Era possible? *Semblava*, almenys, tota llum, lluíssor, com un ocell, o una bomba que, volant cap ací, s'ha enganxat un moment a una bardissa. Però no hi ha res de tan estrany, quan una està enamorada (i què era això sinó amor?), com la completa indiferència dels altres. La tia Helena se'n va anar com si res, després de dinar; el papà llegia el diari. Devia haver-hi Pere Walsh i la vella Miss Cummings; devia haver-hi Josep Breitkopf, perquè venia cada istiu, pobre vell, i s'hi estava setmanes i setmanes, i pretenia d'ensenyar-li l'alemany, però en realitat tocava el piano i cantava Brahms sense gens de veu.

Tot això era només el fons on destacava Sally. S'estava dreta vora l'escalfapanxes, parlant, amb aquella veu tan dolça que feia semblar una carícia cada paraula seva, al papà que havia començat a ésser atret a desgrat seu (mai no li havia pogut perdonar d'haver trobat, xop, a la terrassa, un dels llibres que li havia deixat), i de sobte ella digué: "Quina vergonya d'estar tancats ací dins!" i tots van sortir a la terrassa i es posaren a passejar amunt i avall. Pere Walsh i Josep Breitkopf estaven atrafegats amb Wagner. Ella i Sally es quedaren una mica enrera. Aleshores s'esdevingué el moment més exquisit de tota la seva vida, en passar davant una urna amb flors. Sally va aturar-se; va collir una flor; va besar-la als llavis. Era com si el món s'hagués girat cap per avall! Els altres van desaparèixer; allí estava sola amb Sally. I tenia la sensació que li havien dat un

present, embolicat, i li havien dit de només ser-
var-lo, no mirar-lo — un diamant, quelcom d'in-
finitament preciós, embolicat, que ella, mentre
passejaven (amunt i avall, amunt i avall), des-
embolicava, o la radiació s'obria pas, la revela-
ció, el sentiment religiós! — quan el vell Josep
i Pere se'ls acararen:

— Mirant els estels? — va dir Pere.

Era com topar de cara contra una paret de
granit en la fosca! Era escandalós; era horrible!

No per a ella mateixa: Només sentia com
Sally era ja atacada, maltractada; sentia l'hos-
tilitat d'ell; la seva gelosia; el seu determini de
trencar llur companyonia. Veia tot això com
hom veu un paisatge a la llum d'un llampec — i
Sally (mai no l'havia admirada tant!) seguia
coratjosament el seu camí, no vençuda. Va riu-
re. Va demanar a Josep que li digués els noms
dels estels, i a Josep li agradava de fer-ho molt
seriosament. Sally escoltava. Sentia els noms
dels estels.

— Quin horror! — va dir-se Clarissa, com si
hagués sabut sempre que alguna cosa interrom-
pria, amargaria el seu moment de felicitat.

Tanmateix, al capdavant, quant no va deure
a Pere després! Sempre que pensava en ell pen-
sava en llurs renyines per una raó o altra —
perquè desitjava que tingués d'ella una bona
opinió, tal vegada. Li devia paraules: “sentimen-
tal”, “civilitzat”; sorgien cada dia de la
seva vida com si ell la guardés. Un llibre era
sentimental; una actitud davant la vida, senti-
mental. “Sentimental” potser era ella en pensar

en el passat. Què pensaria Pere, es deia, quan tornaria?

S'havia envellit? Li ho diria ell, o el veuria ella pensar que ella s'havia envellit? Era veritat. D'ençà de la seva malaltia estava tota esgroguïda.

En deixar l'afiball damunt la taula, Clarissa va tenir un espasme sobtat com si, mentre consirejava, les urpes gelades haguessin tingut l'avinentesa de fixar-se en ella. Encara no era vella. Havia encetat tot just el seu any cinquanta-dosè. Encara li'n restaven intactes mesos i mesos. Juny, juliol, agost! Gairebé tots eren sencers, i com per a copsar la gota que cau, Clarissa (anant vers el tocador) es cabussava fins al cor mateix del moment, el clavava allí — el moment d'aquell matí de juny damunt el qual pesava la pressió de tots els altres matins, i veia el mirall, el tocador, i totes les ampolles de bell nou, i s'aplegava tota ella en un punt (mirant el mirall), i veia el rostre delicadament rosat de la dona que aquella mateixa nit havia de dar una reunió; de Clarissa Dalloway; d'ella mateixa.

¡Que milions de vegades que li havia vist la cara, i sempre amb la mateixa contracció imperceptible! Arrugava els llavis quan mirava el mirall. Era per fer punta al seu rostre. Vetací ella mateixa — amb punta; com una fletxa; definida. Vetací ella mateixa quan un esforç, una crida que es feia d'ésser ella mateixa, aplegava les parts, només ella sabia que diferents, que incompatibles, i es componia així per al món en

un centre, un diamant, una dona que seia a la sala i feia un punt de cita, una resplendor, sens dubte, en unes quantes vides ensopides, un refugi per als solitaris, potser; s'havia esforçat a ésser sempre la mateixa, no deixant veure cap senyal de tots els altres caires d'ella — faltes, gelosies, vanitats, sospites com aquesta de Lady Bruton per no haver-la invitada al lonx; la qual cosa, pensava (acabant-se de pen-tinar), és verament indigna! I ara, on era el seu vestit?

Els seus vestits de vespre penjaven a l'armari. Clarissa va ficar la mà en la flonjor, va despenjar suaument el vestit verd i el va dur a la finestra. Hi havia un esquinq. Algú li havia trepitjat la faldilla. Clarissa havia sentit com cedia, a la reunió de l'ambaixada, al cim, entre els plecs. A la llum artificial el verd lluïa, però perdia ara, al sol, el seu color. Hauria d'adobar el desperfecte. Les seves cambres ja tenien prou feina. El duria aquesta nit. Agafaria les sedes, les tisoires, el — què era? — el didal, és clar, i ho duria a la sala, perquè també havia d'escriure i vigilar que tot en general estigués més o menys en ordre.

És estrany, pensava, aturant-se al replà i aplegant aquella forma de diamant, aquella persona singular, és estrany com una mestressa sap el moment exacte, el tarannà exacte de la seva casa! Remors lleus puguen en espirals per l'ull de l'escala; el fregadís d'una baieta; els cops; els trucs; la puja de soroll quan s'obre la porta principal; la veu que repeteix un encàrrec a la

planta baixa; el dring d'argent en una safata; argent net per a la reunió. Tot era per a la reunió.

(I Llúcia va entrar a la sala amb la safata alta, va posar els grans canelobres damunt el marbre de l'escalfapanxes, l'arqueta d'argent al mig, va girar el delfí de cristall. Vindrien; s'estarien allí; parlarien en el to afectat que ella podia imitar, dames i senyors. De tots, la seva mestressa era la més agraciada, mestressa d'argent, de roba blanca, de porcellana, perquè el sol, l'argent, les portes tretes, els homes de can Rumpelmayer li daven la sensació, tot deixant el tallapapers a la taula, d'una cosa acomplerta. Mireu, mireu! deia, parlant als seus vells amics de la fleca, on havia servit per primer cop a Caterham, mirant el mirall. Era Lady Àngela, cambrera d'honor de la princesa Maria, quan va entrar Mrs. Dalloway.)

— Oh, Llúcia — va dir — quin goig que fa l'argent!

— I us va agradar — va dir, girant, per adreçar-lo, el delfí de cristall — us va agradar ahir la funció? — Oh, van haver d'anar-se'n abans de la fi! — va dir. — Havien de tornar a les deu! — va dir. — Així no sabien com acabava — va dir. — És pega — va dir (perquè el servei podia arribar més tard, si li ho demanava). — És estar de pega — va dir, i agafà el coixí una mica pelat del mig del sofà, va posar-lo als braços de Llúcia i, donant-li una empenteta, exclamà:

— Emporteu-vos-el! Porteu-lo a Mrs. Wal-

ker amb els meus compliments! Emporteu-vos-el! — va exclamar.

I Llúcia es va aturar a la porta de la sala, amb el coixí als braços; i va dir, molt tímidament, una mica vermella: No podria ajudar a adobar el vestit?

Però, va dir Mrs. Dalloway, si ja tenia prou coses entre mans, prou feina a fer sense allò.

— Però gràcies, Llúcia, moltes gràcies — va dir Mrs. Dalloway, i gràcies, gràcies va continuar dient (asseguda al sofà amb el vestit a la falda, tisoires, fils), gràcies, gràcies va continuar dient agraïda al seu servei en general perquè l'ajudaven a ésser així, a ésser com volia, amable, generosa. Era simpàtica al servei. I ara el vestit — on era l'esquinç? i ara calia enfilem l'agulla. Aquell era un vestit predilecte, un dels de Sally Parker, gairebé el darrer que havia fet, ai lassa!, perquè Sally s'havia retirat, vivia a Ealing, i si mai tinc un moment, pensava Clarissa (però ja no tindria mai un moment), aniré a veure-la a Ealing. Perquè era tot un caràcter, pensava Clarissa, una artista de debò. Pensava en petites coses fora del comú; tanmateix, els seus vestits mai no eren extravagants. Els podíeu dur a Hatfield; al Palau de Buckingham. Ella els havia dut a Hatfield; al Palau de Buckingham.

La quietud davallà damunt ella, la calma, l'acomentament, mentre l'agulla, estirant llisament la seda vers la pausa dolça, aplegava ensem les tavelles verdes i les lligava, molt lleugerament, a la cintura. Així en un dia d'istiu

les onades s'apleguen, perden l'equilibri i cauen; s'apleguen i cauen; i tot el món sembla que digui "això és tot" amb més i més de pes, fins que àdhuc el cor, dins el cos que jeu al sol a la platja, diu: Això és tot. No temeu més, diu el cor. No temeu més, diu el cor, traspasant la càrrega a algun mar, que sospira col·lectivament per totes les penes, i renova, comença, aplega, deixa caure. I el cos sol escolta l'abella que passa; l'onada que es trenca; el gos que lladra, que al lluny lladra i més lladra.

— Déu meu, el timbre de la porta! — exclamà Clarissa, aturant l'agulla. Interessada, escoltava.

— Mrs. Dalloway em rebrà — deia al vestibul l'home d'edat avançada. — Oh, sí, a *mi* em rebrà — repetí i apartà Llúcia benèvolament i pujà de pressa l'escala. — Sí, sí, sí — remugava, tot corrent escales amunt. — Em rebrà. Després que he passat cinc anys a l'Índia, Clarissa em rebrà.

— Qui pot... què pot — es preguntava Mrs. Dalloway (pensant que era indecorós que la interrompessin a les onze del matí del dia en què dava una reunió) sentint passes a l'escala. Va sentir que posaven mà a la porta. Cercava d'amagar el vestit, com una verge que protegeix la castedat, que respecta la privadesa. Girava el pom de llautó. S'obria la porta, i entrava — durant un segon Clarissa no es pogué recordar de com es deia, tan sorpresa estava de veure'l, tan alegre, tan tímida, tan absolutament esbaïda de trobar-se aquell matí amb la visita ines-

perada de Pere Walsh! (Clarissa no havia llegit la seva carta.)

— Com esteu? — va dir Pere Walsh, tremolant de debò; i li agafà ambdues mans, i li besà ambdues mans. S'ha envellit, pensava, asseient-se. No li'n diré res, pensava, perquè s'ha fet vella. M'està mirant, pensava, sentint-se tot torbat de sobte, per bé que li havia besat les mans. Es ficà la mà a la butxaca, en tragué un gran trempaplomes i mig n'obrí la fulla.

És el mateix, pensava Clarissa; el mateix aire estrany; el mateix vestit de quadrats; sembla desmillorat, una mica més prim, una mica més eixut, potser, però no fa mala cara, i és ben bé el mateix.

— Quina delícia de tornar-vos a veure! — exclamà. Pere havia tret el ganivet. És el de sempre, pensava ella.

Havia arribat a la ciutat tot just anit, digué ell; havia d'anar-se'n a fora tot d'una; i com estava tot, com estava tothom — Ricard? Elisabet?

— I què és tot això? — va dir, decantant el trempaplomes vers el vestit verd.

Va molt ben vestit, pensà Clarissa; i tanmateix sempre *em critica*.

Allí estava ella adobant-se el vestit; adobant-se el vestit, com sempre, pensava ell; ací s'ha estat asseguda tot el temps que jo he estat a l'Índia; adobant-se el vestit; entretenint-se; assistint a reunions; anant a la Cambra i tornant-ne i tota la resta, pensava, cada vegada més irritat, cada vegada més agitat, perquè no

hi ha res al món tan dolent per a certes dones com el matrimoni, pensava; i la política; i tenir un marit conservador, com l'admirable Ricard. És ben cert, és ben cert, pensava, tancant de cop el trempaplomes.

— Ricard està molt bé. Ricard té comitè avui — va dir Clarissa.

I obrí les tisores i digué: li feia res que acabés el que estava fent al seu vestit? perquè aquella nit dava una reunió.

— A la qual no us invitaré pas — va dir ella, — estimat Pere! — va dir.

I era deliciós de sentir-la dir això — estimat Pere! De fet, tot era deliciós — l'argent, les cadires; tot deliciós!

I per què no havia d'invitar-lo a la seva reunió? preguntà ell.

És enciser, pensava Clarissa, de cap a peus enciser! Ara recordo que impossible que m'era de decidir-me — i per què vaig decidir-me — a no casar-m'hi, pensava, aquell istiu terrible!

— És tan extraordinari que hàgiu vingut aquest matí! — exclamà ella, posant les mans una sobre l'altra, damunt el vestit.

— Recordeu — va dir ella — com solien colpejar les persianes a Bourton?

— Sí que ho feien — va dir ell; i va recordar aquell esverador esmorzar, sol amb el pare d'ella; el qual s'havia mort; i ell no havia escrit a Clarissa. Però ell no s'havia avingut mai amb Parry, amb aquell gemegaire, flux de genolls, amb Justí Parry, pare de Clarissa.

— Moltes vegades m'ha sabut greu de no

haver-me avingut millor amb el vostre pare — va dir.

— Ell no simpatitzava mai amb ningú que... amb els nostres amics — va dir Clarissa; i s'hauria mossegat la llengua per castigar-se d'haver recordat a Pere que ell s'havia volgut casar amb ella.

És clar que volia, pensava Pere; i gairebé em va trencar el cor, pensava; i fou aclaparat per la pròpia pena que s'alçava com una lluna mirada des d'una terrassa, lívidament bella amb la llum del dia post. No he patit mai tant com aleshores, pensava. I com si de veres estigués assegut allí, a la terrassa, s'acostà una mica a Clarissa; tragué la mà; va alçar-la; va deixar-la caure. Allí, damunt ells, penjava, aquella lluna. Ella també semblava seure al costat d'ell a la terrassa, sota la claror de la lluna.

— Heribert ho té ara — va dir Clarissa. — Jo no hi vaig mai — va dir.

Aleshores, tal com s'esdevé en una terrassa a la llum de la lluna, quan una persona s'avergonyeix de ja avorrir-se, i tanmateix, com que l'altra seu en silenci, molt quieta, mirant la lluna tristament, no gosa parlar, belluga el peu, s'escura el coll, es fixa en la voluta de ferre a la pota d'una taula, belluga una fulla, però no diu res — així Pere Walsh va fer aleshores. Perquè ¿quines ganes de tornar així al passat? pensava. Per què fer-l'hi tornar a pensar? ¿Per què fer-lo patir, després d'haver-lo torturat tan infernalment? Per què?

— Us recordeu del llac? — va dir ella, amb

veu brusca, en l'estreta d'una emoció que li encongia el cor, li enrigidia els músculs del coll i li feia contreure els llavis en un espasme, en pronunciar la paraula "llac". Perquè ella era un infant que tirava pa als ànecs, entre els seus pares, i al mateix temps una dona feta que s'acostava als seus pares, que eren a la vora del llac, portant als braços la seva vida que, a mesura que s'acostava a ells, anava creixent i creixent als seus braços, fins que esdevingué una vida completa, que ella deixà al costat d'ells tot dient: Vetací el que n'he fet! Això! I què n'havia fet? Què? seure allí aquell matí sargint al costat de Pere.

Va mirar Pere Walsh; la mirada, després de travessat tot aquell temps i tota aquella emoció, arribà a ell plena de dubtes; se li posà damunt plena de llàgrimes; i es va alçar i se'n va anar volant, com un ocell toca una branca, i s'eleva, i se'n va volant.

— Sí — va dir Pere. — Sí, sí, sí — va dir, com si ella fes pujar a la superfície quelcom que, en pujar, fes mal de debò. Prou! Prou! volia cridar. Perquè no era vell; la seva vida no era pas acabada; i bon tros se'n faltava. Tot just havia depassat la cinquantena. Li ho diré, pensava, o no? Tenia ganes de confessar-ho tot. Però és massa freda, pensava; cosint, tisores en mà; al costat d'ella, Margarida semblaria ordinària. I em tindria per fracassat i, segons com se miri, ho sóc; tal com s'ho poden mirar els Dalloway. Oh, sí, no en tenia cap dubte; era un fracassat, comparat amb allò — la taula amb

incrustacions, el tallapapers amb muntura, el delfí i els canelobres, els macassars i els valuosos gravats antics — era un fracassat! Detesto l'acurat endreç de tot plegat, pensava; degut a Ricard, no a Clarissa; l'únic que ella havia fet era casar-s'hi. (En això Llúcia entrà a l'estança, portant argent, més argent; encisera, frèvol, graciosa, pensava Pere, mentre la noia es de-cantava per a deixar el que duia.) I així ha anat tot durant temps i temps! pensava Pere; setma-nes i setmanes; la vida de Clarissa; mentre jo — pensava; i de seguida tot va semblar radiar d'ell; viatges, curses a cavall; baralles; aven-tures; partides de bridge; afers amorosos; fei-na; feina, feina! i es tragué el ganivet sense amagar-se'n — el seu vell ganivet de mànec de banya, que Clarissa li coneixia de trenta anys abans, i clogué el puny entorn d'ell.

Quina habitud més estranya, pensava Cla-ri-ssa; sempre jugant amb un ganivet. Fent sem-pre que una se sentís frívola; capbuida; simple màquina de fer paraules. Però jo també, pensà Clarissa, i agafant l'agulla, va cridar, com una reina, els guardes de la qual s'han adormit i l'han deixada sense protecció (aquella visita l'havia sorpresa de debò — l'havia trasbalsada) de manera que qualsevol pot entrar i mirar-la mentre ella jeu sota l'arc d'esbarzers, va cridar en ajut seu les coses que feia; les coses que es-timava; el seu marit; Elisabet; ella mateixa, en fi, que Pere coneixia ara amb prou feines, perquè la voltessin i rebutgessin l'enemic.

— Bé; i què us ha passat? — va dir ella.

Així, abans que la batalla comenci, els cavalls piquen a terra amb les potes; enlairen les testes; la llum els brilla als flancs; llurs colls s'en-corben. Així Pere Walsh i Clarissa, asseguts costat per costat al sofà blau, es reptaven mútuament. Les facultats es despacientaven i s'agitaven dins Pere que aplegava de bandes diferents tota mena de coses; elogis; la seva carrera a Oxford; el seu casament, del qual Clarissa no sabia res; com havia estimat; i ben bé fet la seva feina.

— Milions de coses! — va exclamar i, atiat per l'aplec de facultats que investien ací i allà i li daven la sensació alhora temerosa i engrescadora d'ésser precipitat per l'aire damunt espalles de gent que ja no podia veure, va posar-se les mans al front.

Clarissa es redreçà; respirà amb força.

— Estic enamorat — va dir ell, no a ella, tanmateix, sinó a una altra, enlairada en la fosca de manera que no podíeu tocar-la, i us calia deixar la garlanda damunt l'herbei en la fosca.

— Enamorat — repetí, parlant prou eixutament a Clarissa Dalloway, — enamorat d'una noia que viu a l'Índia. — Havia deixat la seva garlanda. Que Clarissa en tragués el que volgués.

— Enamorat! — va dir ella. Que Pere, a la seva edat, amb la seva corbata de llacet, pogués ésser xuclat per aquell monstre! I té el coll completament descarnat; i les mans roges; i té sis mesos més que jo! deien a Clarissa els seus

ulls; però al fons del cor es deia tanmateix: està enamorat. Té això, es deia; està enamorat.

Però l'indomable egoisme que arrossega totes les hosts que el contrasten, el riu que diu endavant, endavant; encara que, ho admet, potser no hi ha cap fita per a nosaltres, tanmateix endavant; aquest indomable egoisme li carregà les galtes de color; la va fer semblar molt jove; molt rosada; molt brillant d'ulls, asseguda allí amb el vestit a la falda i l'agulla sostinguda a l'extrem del fil de seda verda, una mica trèmula. Estava enamorat! No d'ella. D'alguna dona més jove, és clar.

— I qui és ella? — va preguntar Clarissa.

Calia fer davallar de l'altura aquella estàtua i posar-la entre ells dos.

— Una casada, per dissort — va dir ell. — La muller d'un major de l'exèrcit de l'Índia.

I amb una curiosa dolçor irònica va somriure en presentar-la d'aquesta manera ridícula a Clarissa.

(Tanmateix, està enamorat, pensava Clarissa.)

— Té dos fills — va continuar Pere molt raonablement — un nen i una nena; i jo he vingut a veure el meu advocat per parlar del divorci.

Ací els tens! pensava Pere. Treu-ne el que vulguis, Clarissa! Ací els tens! I per moments li semblava que la muller del major de l'exèrcit de l'Índia (la seva Margarida) i els seus dos fills esdevenien més i més amables mentre Clarissa els mirava; era com si ell hagués encès

una bengala i n'hagués sorgit un bell arbre en l'aire envigoridor, ple de salaborr marina, de llur intimitat (perquè, en certes coses ningú no el comprenia, ningú no sentia amb ell, com Clarissa) — llur intimitat exquisida.

Aquesta dona l'adula, l'entabana, pensava Clarissa; afaçonant la dona, la muller del major de l'exèrcit de l'Índia, amb tres cops de ganivet. Quina llàstima! Quina follia! Durant tota la seva vida Pere havia estat entabanat així; primer, quan es va fer expulsar d'Oxford; després, en casar-se amb aquella noia, coneguda al vaixell, camí de l'Índia; finalment, la muller d'un major — gràcies a Déu que havia refusat de casar-se amb ell! Tanmateix, estava enamorat; el seu vell amic, el seu estimat Pere, estava enamorat.

— Però què penseu fer? — va preguntar Clarissa. Oh, els advocats i procuradors, Hooper i Grateley de Lincolns Inn, ho farien tot, va dir ell. I de debò s'endegava les ungles amb el seu trempaplomes.

Per l'amor de Déu, deixeu estar el ganivet! exclamava Clarissa per dins amb una irritació irreprimible; era la despreocupació poca-solta, la feblesa de Pere; la mancança d'una ombra de noció del que un altre sentís el que enutjava Clarissa, el que sempre l'havia enutjada; i ara, a l'edat de Pere, quina poca solta!

Tot això ja ho sé, pensava Pere; sé a què tinc d'acarar-me, pensava, passant el dit pel tall del ganivet, Clarissa i Dalloway i tota la colla; però mostraré a Clarissa — i aleshores, amb la més

gran sorpresa seva, llançat de sobte aire a través per aquelles forces incontrolables, esclafí a plorar; plorava; plorava sense gens de vergonya, assegut al sofà, i les llàgrimes se li escorrien cara avall.

I Clarissa s'havia inclinat endavant, li havia agafat la mà, l'havia atret cap a ella, l'havia besat — havia verament sentit la galta d'ell damunt la seva abans que pogués aturar el brandament de plomes argentines, com altes herbes sota un huracà tropical, que s'agitava dins el seu pit i que, apaivagat, va deixar-la aguantant la mà d'ell i colpint-li el genoll; i sentint-se, en tirar-se endarrera, d'allò més descansada i satisfeta en companyia d'ell, se li acudí de sobte: Si m'hi hagués casat, aquesta joia hauria estat meva de cap a cap de dia!

Ja no hi havia res a fer per a ella. El llençol era tivat i el llit estret. S'havia enfilat a la torre mentre els altres cercaven móres sota el sol. La porta s'havia clos i allí, entre la pols dels trossos d'enguixats caiguts i els ocellets dels nius, que llunyana que semblava la vista, i els sons arribaven prims i freds (una vegada, al puig de Leith, recordava Clarissa), i Ricard, Ricard! exclamà, com el dorment, a la nit, té un surt i cerca amb la mà, a les fosques, auxili. Prenent el lonx amb Lady Bruton, li tornà a la memòria. M'ha deixat; estic sola per sempre, pensava Clarissa, plegant les mans sobre el genoll.

Pere Walsh s'havia alçat i se n'havia anat a la finestra i es dreçava d'esquena a ella, agi-

tant de dreta a esquerra el seu bandana. Tenia un aire mestrívol, eixut i desolat; els prims omòplats li alçaven lleument la jaqueta; es mocava violentament. Emporteu-vos-em, va pensar Clarissa, impulsivament, com si ell hagués d'emprendre un gran viatge; i després, tot d'una, va ésser com si els cinc actes d'un drama d'allò més interessant i commovedor s'haguessin acabat i ella hagués viscut tota una vida en ells i hagués fugit, hagués viscut amb Pere i ara tot ja fos dat i beneït.

Ara era l'hora de bellugar-se i, tal com una dona aplega les seves coses, l'abric, els guants, els binocles, i s'alça per a sortir del teatre al carrer, ella es va alçar del sofà i va acostar-se a Pere.

I era terriblement estrany, pensava ell, com Clarissa tenia encara el poder, tot acostant-se amb dring i fregadís, tenia encara el poder, tot travessant l'estança, de fer que la lluna, que ell detestava, s'alçés a Bourton, damunt la terrassa, al cel estival.

— Digueu-me — va dir Pere, agafant-la per les espatlles. — Sou feliç, Clarissa? És que Ricard...

La porta es va obrir.

— Vetací la meva Elisabet — va dir Clarissa, emotivament, histriònicament tal vegada.

— Com esteu? — va dir Elisabet avançant.

El so del Gros Ben que tocava dos quarts va ressonar en mig d'ells amb una força extraordinària, com si un jove vigorós, indiferent, inconsiderat, brandés en l'aire els pesos.

— Hola, Elisabet! — exclamà Pere, i s'entaforà el mocador a la butxaca, se li acostà de pressa, digué: “Adéu-siau, Clarissa” sense mirar-la, sortí corrents de l'estança, s'escorregué escales avall i obrí la porta del vestíbul.

— Pere, Pere! — va cridar Clarissa, mentre el seguia fins al replà.—La reunió d'aquesta nit! Recordeu-vos de la meva reunió d'aquesta nit! — exclamà, i hagué d'alçar la veu per sobre el brogit de l'aire lliure i, aclaparada pel tràfic i el so de tots els rellotges que tocaven, la seva veu que exclamava: Recordeu-vos de la meva reunió d'aquesta nit! sonava frèvol i prima i molt llunyana a les orelles de Pere Walsh quan aquest tancava la porta.

Recordeu-vos de la meva reunió, recordeu-vos de la meva reunió, deia Pere Walsh en sortir al carrer, parlant amb ell mateix rítmicament, a compàs amb el corrent de so, mentre el so dreturer del Gros Ben tocava dos quarts. (Els cercles plúmbsics es dissolien en l'aire.) Oh, aquestes reunions, pensava Pere; les reunions de Clarissa. Per què dóna aquestes reunions? pensava. No és que la blasmés ni aquesta efígie d'un home de jaqué, amb un clavell al trauc, que se li acostava. Només una persona al món podia estar com ell estava, enamorat. I allí s'estava, l'home sortós, ell mateix, reflectit al vidre de l'aparador d'un fabricant d'automòbils, a Victoria Street. Havia deixat darrera seu tota l'Índia; planes, muntanyes; epidèmies de còlera;

un districte gran com dues Irlandes; decisions a les quals havia arribat sol — ell, Pere Walsh; que estava aleshores verament, per primer cop a la vida, enamorat. Clarissa s'havia endurit, li semblava; i s'havia tornat un xic sentimental per torna, sospitava Pere tot mirant els grans automòbils capaços de fer — quantes milles amb quants galons? Perquè ell tenia una certa traça en coses de mecànica; havia inventat una arada al seu districte, havia fet venir carretons d'Anglaterra, però els culis no volien usar-los; i de tot això Clarissa no en sabia res absolutament.

La manera com ella havia dit “Vetací la meva Elisabet!” — això enutjava Pere. Per què no “Vetací Elisabet” simplement? Allò no era sincer. I a Elisabet tampoc no li agradava. (Encara els darrers tremolors de la gran veuassa feien estremir l'aire entorn d'ell; dos quarts; encara d'hora; només dos quarts de dotze encara.) Perquè ell comprenia el jovent; li era simpàtic. Sempre hi havia hagut una certa fredor en Clarissa, pensava. Tenia sempre, fins de noia, una mena de timidesa, que després esdevé convencionalisme, i aleshores no hi ha res a fer, pensava Pere, mirant amb una certa tristor les profunditats vítriques i preguntant-se si l'havia enutjada visitant-la a aquella hora; aclaparat de vergonya, de sobte, per haver estat un ximple; plorat; estat emotiu, explicat tot a Clarissa, com sempre, com sempre.

Com un núvol tapa el sol, el silenci cau damunt Londres; i cau damunt la ment. L'esforç

cessa. El temps s'agita al pal. Allí aturem; allí estem. Rígid, solament l'esquelet de l'habitud sosté la forma humana. On no hi ha res, es deia Pere Walsh; sentint-se buidat, completament buit. Clarissa em refusà, pensava. S'estava allí dret pensant: Clarissa em refusà.

Ah, deia Santa Margarida, com una mestressa de casa que entra al saló quan toca l'hora justa i ja hi troba els invitats. No he fet tard. No, són precisament dos quarts de dotze, diu ella. Tanmateix, per bé que té tota la raó, la seva veu, per tal com es la veu de la mestressa, no vol recalcar la seva individualitat. Una certa pena pel passat l'atura; un cert capficament pel present. Són dos quarts de dotze, diu, i el so de Santa Margarida llisca dins els recons del cor i es colga en anella rera anella de so, com quelcom de viu que vol confiar-se, dispersar-se, ésser, amb estremiment de delit, en repòs — com la mateixa Clarissa, pensava Pere Walsh, baixant l'escala en tocar l'hora, vestida de blanc. És Clarissa mateixa, pensava, amb una emoció profunda i un record d'ella extraordinàriament clar i tanmateix perplexador, com si aquesta campana hagués entrat anys enrera a l'estança, on devien seure en un moment de gran intimitat, i hagués anat de l'un a l'altre i sortit, com una abella amb la mel, carregada amb el moment. Però quina estança? Quin moment? I per què havia estat ell tan profundament feliç mentre el rellotge tocava? Després, mentre el so de Santa Margarida llanguia, Pere pensava: Ha estat malalta, i el so expressava llangor i sofri-

ment. Era el cor, ell se'n recordava; i la força sobtosa de la campanada final tocava a mort que sorprenia en mig de la vida, Clarissa queia on era, al mig del seu saló. No! No! exclamà Pere. No és pas morta! Jo no sóc pas vell, va exclamar, tot caminant Whitehall amunt, com si rodolés vers ell, vigorós, sense fi, el seu futur.

No era gens vell, ni enterc, ni pansit. Quant a amoïnar-se pel que diguessin d'ell — els Dalloways, els Whitbreads i llur colla, tant se li'n donava (per bé que era veritat que hauria de mirar un dia o altre si Ricard no podia ajudar-lo a obtenir una col·locació). Caminant, barrant, es posà a mirar fit l'estàtua del duc de Cambridge. L'havien acomiadat d'Oxford — era veritat. Havia estat socialista, un fracàs segons com — era veritat. Tanmateix, l'esdevenidor de la civilització es troba, pensava Pere, en mans de joves així; de joves com ell era fa trenta anys; de minyons que amen els principis abstractes; que es fan enviar llibres de Londres a un dels cims de l'Himalaya; que llegeixen coses científiques; que llegeixen coses filosòfiques. L'esdevenidor es troba en mans de joves així, pensava Pere.

Un trepig com so de fulles en un bosc venia de darrera i amb ell un fregadís, un percutir regular, que quan va atrapar Pere, va atabalar-li els pensaments, estrictament al pas, Whitehall amunt, sense que ell hi fes res. Minyons uniformats, armats, marcaven el pas i miraven fit davant ells, amb els braços encarcerats i una expressió al rostre com les lletres d'una llogen-

da, escrita entorn del sòcol d'una estàtua, lloant el deure, la gratitud, la fidelitat, l'amor a Anglaterra.

És, pensava Pere Walsh, començant a marcar el pas amb ells, un bon entrenament. Però no tenien un aspecte robust. La majoria eren escanyolits, nois de setze anys que l'endemà potser estarien darrera saquets d'arròs, castells de pastilles de sabó, darrera el taulell. Ara duïen, sense barreja de plaer sensual ni preocupacions quotidianes, la solemnitat de la corona que transportaven de Finsbury Pavement a la tomba buida. Havien fet llur vot. El tràfic el respectava; els camions s'aturaven.

No puc seguir-los, pensava Pere Walsh, mentre ells avançaven Whitehall amunt, i ben cert, avant passaren, deixant-lo enrera, deixant tothom enrera, caminant ferm com si una voluntat sola fes funcionar cames i braços uniformement, i la vida, amb les seves varietats, les seves indiscrecions, hagués estat estesa sota un empedrat de monuments i corones i transformada, pel narcòtic de la disciplina, en un cadàver rígid que mirava, tanmateix, fit a fit. Un havia de respectar-ho; hom podia riure, però calia respectar-ho, pensava Pere. Allí els teniu, pensava Pere Walsh, aturant-se al caire de la vorera; i totes les estàtues exaltades, Nelson, Gordon, Havelock, les negres imatges espectaculars dels grans guerrers miraven fit davant llur, com si elles haguessin fet també la mateixa renúncia (Pere Walsh sentia que ell, també, n'havia fet la gran renúncia), calcigat les

mateixes temptacions, i assolit a la fi una mirada marmòria. Però Pere no desitjava pas la mirada per a ell mateix ni poc ni molt; per bé que podia respectar-la en altres. Podia respectar-la en nois. No coneixen encara els tribulls de la carn, pensava Pere, mentre els nois marcadors de passa desapareixien en la direcció del Strand — jo he passat tot això, pensava, travessant el carrer i aturant-se vora l'estàtua de Gordon que, de noi, havia venerat; Gordon dret allí sol, amb una cama alçada i els braços plegats — pobre Gordon, pensava Pere.

I precisament perquè ningú no sabia encara que era a Londres, llevat Clarissa, i la terra, després del viatge, encara li semblava una illa, l'estranyesa de trobar-se allí sol, viu, desconegut, a dos quarts de dotze, a Trafalgar Square, l'aclaparava. Què és? On sóc? I per què ho fem, al capdavant? pensava, i el divorci semblava un romanço. I la ment se li desinflava, i tres grans emocions el dominaven; comprensió; una vasta filantropia; i finalment, com si fos resultat de les altres, una delícia irreprimible, exquisida; com si dins el seu cervell, per una altra mà, cordes fossin estirades, portes mogudes i ell, sense ésser-hi per res, tanmateix estava a l'entrada d'avingudes sense fi, per les quals, si volia, podia avançar. Feia anys que no s'havia sentit tan jove.

S'havia escapat! era extremadament lliure — com s'esdevé en la caiguda de l'habitudo quan la ment, com una flama no servada, s'inclina, es torça i sembla a punt de desprendre's del su-

port. Fa anys que no m'he sentit tan jove! pensava Pere, escapant-se (solament, és clar, per qüestió d'una hora) d'ésser precisament el que era, sentint-se com un infant que s'escapa de casa i veu, tot corrent, la vella mainadera que el crida amb la mà des de la finestra inescaient. I és extraordinàriament atractiva, pensava tot travessant Trafalgar Square en la direcció del Haymarket, en veure una dona jove, la qual, en passar pel costat de l'estàtua de Gordon, semblava, segons Pere Walsh (susceptible com era) desprendre's de vel darrera vel fins que esdevingué precisament la dona que ell sempre havia cercat; jove però majestuosa; alegre però discreta; severament vestida, però encisera.

Pere va redreçar-se i, tocant furtivament el seu trempaplomes, va començar a seguir aquella dona, aquell estímulo que semblava projectar damunt ell, fins d'esquena, una llum que els unia, que el triava, com si el brogit casual del tràfic hagués murmurat, per entre mans entorn de boca, el seu nom, no Pere, sinó el seu nom privat, el que ell mateix es dava dins els seus pensaments. "Vós" deia ella, només "vós", i ho deia amb els guants blancs i les espatlles. Després el llarg i prim abric, que el vent agitava en passar ella per davant la botiga de Dent, a Cockspur Street, va obrir-se amb un afecte embolcallant, una tendresa endolada com de braços que s'obren per a rebre el cansat...

Però no és casada; és jove; ben jove, pensava Pere, i el clavell vermell que li havia vist dur en travessar Trafalgar Square, se li va tor-

nar a encendre als ulls i feia roigs els llavis d'ella. Però ella esperava a la vorera. Era voltada de dignitat. No era mundana com Clarissa, no era rica com Clarissa. ¿Era, pensava ell quan ella ja es tornava a moure, respectable? Graciosa, amb la llengua oscil·lant d'un llan-gardaix, pensava (perquè un ha d'inventar, ha de permetre's digressions), un enginy fred que sap esperar, un enginy com un dard, no sorollós.

Es movia; travessava; ell va seguir-la. Per res del món no hauria volgut amoïnar-la. Tanmateix, si ella s'aturava, ell li diria: "Veniu a prendre un gelat", li diria i ella contestaria, amb una senzillesa perfecta: "Amb molt de gust."

Però altra gent s'interposava; barrava el pas, tapava la vista. Pere seguia; ella canviava. Tenia color a les galtes; burla als ulls; ell era un aventurer, temerari, pensava ell, ràpid, audaç, verament (puix que havia desembarcat la nit abans, procedent de l'Índia) un corsari romàntic que negligia totes les maleïdes convencions, bates grogues, pipes, canyes de pescar, als aparadors; i respectabilitat i soirées i vells presumits amb tires blanques sota les armilles. Era un filibuster. Enllà i enllà anava ella, a través de Picadilly, i Regent Street amunt, davant d'ell, i l'abric, els guants, les espatlles se li combinaven amb les franges i les randes i els boàs de ploma dels aparadors per a fer l'esperit de finors i capricis que baixava oscil·lant dels aparadors a l'empedrat, com la llum d'una

llàntia vacilla a la nit en la fosca per sobre les cledes.

Riolera, deliciosa, havia travessat Oxford Street i Great Portland Street i trencat per un dels carrerons, i ara el gran moment s'acostava, perquè ella alentia, obria la bossa, i amb una mirada en direcció d'ell però no a ell, feia el resum de la situació i la bandejava triomfalment per sempre, ficava la clau al pany, obria la porta i ja no hi era! La veu de Clarissa dient: Recordeu-vos de la meva reunió, recordeu-vos de la meva reunió, ressonava a les orelles de Pere. La casa era una d'aquelles cases roges amb cistells de flors penjant amb una vaga incorrecció. La funció era acabada.

Sí, però m'he divertit; m'he divertit, pensava Pere, alçant els ulls als cistells gronxívols, de geranis clars. I s'havia fet a miques — el seu divertiment, perquè era mig artificial, com ell sabia prou bé; aquella aventura amb la noia, inventada; fingida com un fingeix la millor part de la vida, pensava — fingint-se un mateix; fingint-la; creant una diversió exquisida i quelcom més. Però era estrany i ben cert; hom no podia mai compartir tot això — es feia a miques.

Va girar-se; va caminar carrer amunt, pensant que trobaria algun lloc per a seure fins que fos hora d'anar a Lincoln's Inn, d'anar a veure els senyors Hooper i Grateley. On aniria? Tant se valia. Carrer amunt, doncs, vers Regent's Park. Les seves botes picaven a terra "tant se val"; perquè era d'hora, era molt d'hora encara.

Era un matí esplèndid, també. Com el pols d'un cor perfecte, la vida batejava dretament pels carrers. No hi havia matusseria, no hi havia vacil·lació. L'automòbil corria, virava, i acuradament, puntualment, silenciosament, allí, precisament a l'instant que calia, s'aturava a la porta. La noia, mitges de seda, plomes, evanescent però no especialment atractiva per a ell (perquè ell ja havia fet la seva gresca) davallà. Majordoms admirables, gossets estarrufats, vestibuls de losanges blancs i negres amb cortines blanques voleiant, va veure Pere a través de la porta oberta i va aprovar-ho. Assoliment esplèndid, a la seva manera, al capdavant, Londres; la temporada; civilització. Venint com venia d'una respectable família anglo-índia, la qual, durant almenys tres generacions, havia administrat els afers d'un continent (és estrany, pensava, el sentiment que tinc sobre això, poc com li agradava l'índia i l'imperi i l'exèrcit) hi havia moments en què la civilització, fins d'aquella mena, li semblava preada com una propietat personal; moments d'orgull a base d'Anglaterra; de majordoms, gossets estarrufats, noies plenes d'assegurança. Força ridícul, però era així, pensava. I els doctors i els homes de negoci i les dones expertes, tots anaven per llur feina, puntuals, amatents, vigorosos, i li semblaven admirables del tot, bons companys, als quals hom confiaria la vida, companys en l'art de viure que l'ajudarien a sortir d'un mal pas. Amb una cosa i l'altra, la funció realment era molt tolerable; i ell s'asseuria a l'ombra a fumar.

Allí tenia Regent's Park. Sí. De criatura havia passejat per Regent's Park — és estrany, pensava, com la infantesa em torna i torna a la memòria — conseqüències d'haver vist Clarissa, potser; perquè les dones viuen molt més en el passat que nosaltres, pensava Pere. S'afeccionen a llocs i a llurs pares — una dona està sempre orgullosa del seu pare. Bourton era un bell indret, un bell indret de debò, però jo mai no vaig poder avenir-me amb el vell, pensava. Una nit va haver-hi una escena — una discussió sobre alguna cosa, no podia recordar què. Coses de política probablement.

Sí, recordava Regent's Park; el llarg i dret passeig; la petita casa on venien bombes, a l'esquerra; una estàtua absurda amb una inscripció en una banda o altra. Pere cercava un seient buit. No volia ésser amoïnats (una mica enso-pit com estava) per gent que li preguntessin l'hora. Una mainadera, vestida de gris, ja madura, amb un infant adormit al cotxet — això era el millor que trobava; caldria seure a l'extrem del banc, tan lluny com pogués de la mainadera.

És una noia estranya, pensava Pere, recordant de sobte com Elisabet havia entrat a l'estança i s'havia posat al costat de la seva mare. S'havia fet gran; ja era una dona, no precisament bufona; més aviat bella; i no pot tenir més de divuit anys. Probablement, no s'avenia amb Clarissa. "Vetací la meva Elisabet" — quina expressió! — ¿per què no: "Vetací Elisabet" simplement? — mirant de simular, com la ma-

joria de les mares, el que no és. Es fia massa del seu encís, pensava Pere. Exagera.

El fum del sumptuós cigar benèfic s'escolava frescalment coll avall; Pere el llançava a fora en anelles que desafiaven l'aire coratjosament un segon; blaves, circulars — miraré de parlar a soles amb Elisabet aquesta nit, pensava — després, tremoloses prenién formes de rellotge d'arena i minvaven fonent-se; prenen formes estrambòtiques, pensava Pere. De sobte tancà els ulls, alçà la mà amb un esforç i llançà la punta feixuga del cigar. Un gran raspall passà llis pel seu enteniment, arrossegant branques que es movien, veus d'infants, fregadís de passes, gent que passava, tràfic que brunzia, tràfic que s'alçava i baixava. Avall, avall, Pere s'enfonsava en les plomes del son; s'hi enfonsava i va quedar-ne tapat.

La mainadera grisa reprengué el seu tricot quan Pere Walsh, dormint al banc calent, vora d'ella, va posar-se a roncar. En el seu vestit gris, movent incansablement, però assossegadament, les mans, semblava el campió dels drets dels qui dormen, com una d'aquelles presències espectrals que s'alcen al crepuscle als boscos, fetes de cel i branques. El viatger solitari, rodacamins, torbafalgueres, devastador d'etuses, que alça els ulls de sobte, veu la figura gegantina al fons del camí.

Potser ateu convençut, és sorprès per moments d'exaltació extraordinària. Res no exis-

teix fora de nosaltres sinó un estat d'ànim, pensa; un desig de platxeri, d'alleujament, de quelcom extern a aquests miserables pigmeus, aquests febles, lleigs, covards homes i dones. Però si ell pot concebre-la, aleshores existeix en certa manera, pensa, i avançant camí avall, amb els ulls al cel i a les branques, ràpidament els dota de donia; veu esverat com esdevenen greus, que majestuosament que dispensen, a l'impuls de la brisa, amb un fosc voleiar de fulles, caritat, comprensió, absolució, i després, alçant-se de sobte, confonen la pietat de llur aspecte amb una disbauxa esbogerrada.

Així són les visions que ofereixen grans cornucòpies plenes de fruita al viatger solitari, o li murmuren a l'orella com sirenes galopaires damunt les verdes onades del mar, o li són llançades al rostre com grapats de roses, o surten a la superfície com cares pàl·lides, per a besar les quals els pescadors contrasten la força dels corrents.

Així són les visions que es desprenen de la cosa real, o li caminen al costat, o se li posen davant; sovint aclaparen el viatger solitari i li prenen el sentit de la terra, el desig de tornar, i li donen com a substituït una pau general, com si (així ell pensa mentre avança pel camí del bosc) tota aquesta febre del viure fos la simplicitat mateixa; i miríades de coses es confonguessin en una; i aquesta figura, feta com és de branques i cel, hagués sorgit del mar agitat (és d'edat avançada, passats els cinquanta) com una forma podria ésser xuclada enfora de les

onades per a espargir amb les seves mans magnífiques compassió, comprensió, absolució. Així, pensa ell, pugui no tornar mai a la llum de la llàntia; a la sala; no acabar mai el llibre; no buidar mai la pipa; no trucar mai perquè Mrs. Turner despari; m'estimo més de caminar de dret vers aquesta gran figura, la qual, amb un moviment de cap, em muntarà als seus raigs i em deixarà dispersar en el no-res amb la resta.

Així són les visions. El viatger solitari és aviat fora del bosc; i allí a la porta amb les mans sobre els ulls, potser mirant si torna ell, mans alçades, voleiadís el davantal, hi ha una dona d'edat avançada que sembla (tan poderosa és aquesta feblesa) cercar, pel desert, un fill perdut; cercar un genet destruït; ésser la figura d'una mare, els fills de la qual han estat morts a les batalles del món. Així, a mesura que el viatger solitari avança carrer del poble avall, on les dones dretes fan mitja i els homes caven el jardí, el vespre sembla ominós; les figures quietes; com si un fat august, conegut d'elles, esperat sense por, estigués a punt d'escombrar-los en un anorreament absolut.

A dins, entre coses usuales, l'armari, la taula, l'ampit de la finestra amb els geranis, de sobte la silueta de la mestressa, inclinada per treure les estovalles, esdevé endolcida per la llum, adorable emblema que solament el record de freds contactes humans ens priva d'abraçar. Agafa la melmelada; la tanca a l'armari.

— No hi ha res més avui, senyor?

Però a qui contesta el viatger solitari?

La mainadera d'edat, doncs, tricotava al costat del nen que dormia a Regent's Park. Pere Walsh, doncs, roncava. Va despertar-se d'una manera extremadament sobtosa, dient-se: "La mort de l'ànima."

— Senyor, Senyor! — va dir-se en veu alta, estirant-se i obrint els ulls. — La mort de l'ànima. — Les paraules s'unien a alguna escena, alguna estança, algun passat en què havia estat somiant. S'anava aclarint: l'escena, l'estança, el passat en què havia estat somiant.

Era a Bourton aquell istiu, pels volts del noranta, quan ell estava tan apassionadament enamorat de Clarissa. Hi havia una gran colla de gent allí, i reien i parlaven, asseguts a taula, després del te, i l'estança era banyada de llum groga i plena de fum de cigarreta. Parlaven d'un home que s'havia casat amb la cambrera, un dels propietaris del veïnat, Pere no en recordava el nom. S'havia casat amb la minyona i l'havia duta a Bourton de visita — una visita terrible. Anava absurdament mudada, "com una cacatua", havia dit Clarissa, imitant-la, i no aturava de parlar. Parla que parla, parla que parla. Clarissa l'escarnia. Aleshores algú — Sally Seton — va preguntar si influïa poc ni molt en els sentiments d'una, de saber que abans que es casessin ella havia tingut una criatura. (En aquells dies, en una reunió, era audaç de dir una cosa semblant.) Li semblava de veure Clarissa com es tornava vermella; com es contreia tot dient: Oh, mai més no podré

parlar amb ella! — I en això tota la colla que voltava la taula va semblar que oscil·lava. Fou molt desagradable.

Ell no l'havia blasmada perquè feia cabal del fet, puix que en aquell temps una noia criada com Clarissa no sabia gran cosa de res; era el seu aire que el va amoïnar; tímid; dur; arrogant; beguí. “La mort de l'ànima.” Havia dit això instintivament, etiquetant el moment com solia — la mort de l'ànima d'ella.

Tots oscil·laren; va semblar com si tots s'inclinessin, mentre ella parlava, per a redreçar-se diferents. Pere veia talment Sally Seton, com un infant que ha fet una entremaliadura, inclinada endavant, més aviat sufocada, volent parlar i no atrevint-se, perquè Clarissa esverava la gent. Sally era l'amiga més íntima de Clarissa, sempre voltant per la casa, una noia atractiva, bella, bruna, amb la reputació, en aquells dies, d'una gran gosadia, i ell solia dar-li cigars que ella es fumava a la seva cambra, i ella havia o bé estat compromesa amb algú, o bé renyit amb la seva família, i tots dos eren igualment antipàtics al vell Parry, i això era un gran lligam. Després Clarissa, encara amb un aire d'estar ofesa amb tots, va alçar-se i va cercar un pretext per sortir, sola. Mentre obria la porta, vetací que es precipita dins aquell gran gos pelut que empaitava els bens. Clarissa es llançà sobre el gos amb un gran entusiasme. Era com si digués a Pere — ell sabia que tot li era adreçat — “Ja sé que m'heu trobat absurda pel que he dit d'aquella dona; però, mireu la

simpatia de què estic plena; mireu com estimo el meu Rob!”

Tenien sempre aquest do estrany d'entendre's sense paraules. Ella coneixia tot d'una quan ell la criticava. Aleshores ella feia alguna cosa ben vistent per a defensar-se, com aquell renou a base del gos — però ell no es deixava entabanar, endevinava sempre les combinacions de Clarissa. No és que ell digués res, és clar; seia només tot tètric. D'aquesta manera començaven sovint llurs renyines.

Ella va tancar la porta. De seguida ell es va sentir tot moix. Tot semblava ben inútil — continuar enamorat; continuar barallant-se; continuar fent les paus; i va sortir sol i es va posar a rondar per entre les masoveries, els estables, mirant els cavalls. (La finca no era res de l'altre món; els Parrys no havien estat mai gaire rics; però sempre hi havia establerts i palafreners. — Clarissa tenia la dèria de muntar — i un vell cotxer — com es deia? — una dida vella, la vella Moody, la vella Goody, un nom així li daven, i sempre us duïen a veure-la en una estança plena de fotografies i de gàbies d'ocells.)

Fou un vespre terrible! Ell estava cada vegada més tètric, no a base d'allò solament; a base de tot. I no va poder-la veure; no va poder explicar-li-ho; no van poder desfogar-se. Sempre hi havia gent entorn d'ells — i ella feia com si no hagués passat res. Això era la part endimoniada de la noia — la fredor, la insensibilitat, quelcom de molt profund, que ell havia tornat a sentir aquell matí en parlar amb

ella; una mena d'impenetrabilitat. Tanmateix Déu sabia que ell l'estimava. Tenia un estrany poder de desballestar-vos els nervis, de convertir-vos els nervis en cordes de guitarra, sí.

Ell havia entrat a dinar una mica tard, amb la idea idiòtica de fer-se sentir, i s'havia assegut al costat de la vella Miss Parry — la tia Helena — germana de Mr. Parry, que hom suposava que presidia. Allí seia amb el seu xal blanc de catxemira, amb el cap davant la finestra — vella formidable, però amable amb ell, perquè ell li havia trobat una flor rara, i ella era una gran botànica que sortia amb les seves botes gruixudes, i la seva caixa de colleccionista a l'esquena. Pere es va assegurar al costat d'ella i no va poder dir res. Tot semblava passar corrents per davant d'ell; ell només seia allí i menjava. Després, a mig dinar, va forçar-se a mirar vers Clarissa per primera vegada. Ella estava parlant amb un jove que tenia a la dreta. Ell va tenir una revelació sobtada. "Es casarà amb aquest home" va dir-se. Ni tan sols li sabia el nom.

Perquè, és clar, fou aquella tarda, aquella mateixa tarda que Dalloway va fer-los visita; i Clarissa li deia "Wickham"; això fou el començament de tot. Algú l'havia dut allí i Clarissa va entendre el nom malament. Va presentar-lo a tothom com a Wickham. A la fi ell va dir: "Em dic Dalloway!" — així havia vist Ricard per primer cop — un jove ros, més aviat matusser de comport, assegut en una chaise-longue que esclafia a dir: "Em dic Dalloway!"

Sally ho agafà pel seu compte; sempre, després d'allò, va dir-li "Em dic Dalloway!"

Era víctima de tot de revelacions en aquell temps. Aquesta — que ella es casaria amb Dalloway era exorbadora — aclaparadora en aquell moment. Hi havia una mena de — com calia dir-ho? — una mena de folgança en el seu capteniment de Ricard; quelcom de maternal; de dolç. Parlaven de política. Durant tot el dinar ell es va esforçar a sentir què deien.

Després, podia recordar que s'havia estat vora la cadira de Miss Parry, al saló. Clarissa va acostar-se-li, amb un posat perfecte, com una veritable mestressa de casa, i el volgué presentar a algú — va parlar com si no s'haguessin vist mai abans, cosa que el va fer enrabiatar. Tanmateix, àdhuc aleshores l'admirava per allò. Admirava el seu coratge; el seu instint social; admirava el seu poder de dur coses a terme. "La perfecta mestressa de casa" va dir-li i ella es va estremir tota. Però ell ja volia que ella se'n sentís. Hauria fet qualsevol cosa per fer-li mal, després de veure-la amb Dalloway. Clarissa va apartar-se d'ell. I ell tenia la sensació que tots s'unien a conspirar contra ell — tot rient i garlant — a la seva esquena. Allí s'estava vora la cadira de Miss Parry, com si fos esculpit en fusta, parlant de flors boscanes. Mai no havia sofert tan infernalment! Es devia haver oblidat fins de fer veure que escoltava; a la fi va despertar-se; veié Miss Parry mig torbada mig indignada que el mirava fit amb els seus ulls prominents. Estigué a punt d'excla-

mar-se que no estava per escoltar, perquè era entre les flames de l'infern! La gent va començar a sortir de l'estança. Va sentir-los parlar d'endur-se els abrics, de la fresca que feia al llac i tota la resta. Anaven a barquejar pel llac a la claror de la lluna — un dels folls acudits de Sally. Podia sentir-la com descrivia la lluna. I tots ells van sortir. El van deixar ben sol.

— No volem anar amb ells? — va dir la tia Helena — pobra vella! Se n'havia adonat. I ell va girar-se i es va trobar amb Clarissa. Havia tornat a cercar-lo. Pere es va sentir aclaparat per la generositat d'ella, per la seva bondat.

— Veniu — va dir Clarissa — Ens esperen.

No s'havia sentit mai tan feliç en tota la seva vida! Sense dir paraula ho havien adobat. Anaren davallant vers el llac. Ell va tenir vint minuts de felicitat perfecta. La veu, la rialla, el vestit d'ella (quelcom de flotant, blanc, carmesí) el seu esperit, la seva gosadia; els va fer desembarcar tots i explorar l'illa; va donar un surt a una gallina; va riure; va cantar. I tota l'estona, ell ho sabia prou, Dalloway s'estava enamorant d'ella; ella s'estava enamorant de Dalloway; però no semblava que importés. Res no importava. Seien a terra i parlaven — ell i Clarissa. S'entraven a l'esperit i en sortien, l'un de l'altre, sense cap esforç. I en un segon tot s'acabà. Ell va dir-se, mentre s'embarcaven altre cop: "Es casarà amb aquest home" sense ressentiment; i era una cosa clara. Dalloway es casaria amb Clarissa.

Dalloway va encarregar-se de remar. No deia res. Però, comsevulla que fos, mentre el miraven saltar damunt la bicicleta, arrencar per a fer vint milles a través del bosc, anar ondulant camí avall, agitar la mà i desaparèixer, era palès que ell sentia instintivament, formidablement tot allò; la nit; l'encís; Clarissa. Mereixia d'haver-la.

Quant a ell, era absurd. El que demanava de Clarissa (ho podia veure ara) era absurd. Demanava coses impossibles. Feia escenes terribles. Ella l'hauria acceptat encara, potser, si ell no hagués estat tan absurd. Sally ho creia. Tot aquell istiu va escriure-li cartes llargues; sobre com havien parlat d'ell; i com ella l'havia lloat, com Clarissa s'havia posat a plorar! Fou un istiu extraordinari — tot cartes, escenes, telegrames — arribar a Bourton de matí, ronsejar-hi fins que es retiraven els criats; duos esveradors amb el vell Mr. Parry durant l'esmorzar; la tia Helena formidable però amable; Sally que se l'enduia a l'hort a fer garlades; Clarissa al llit amb mals de cap.

L'escena final, la terrible escena que ell creia la cosa més important de tota la seva vida (podia ésser una exageració — però encara li ho semblava) s'esdevingué a les tres de la tarda d'un dia molt calorós. Ho va començar una ximperia — Sally, durant el lonx, dient alguna cosa sobre Dalloway, va anomenar-lo "Em dic Dalloway"; i aleshores Clarissa s'enrigidí de sobte, s'enrogí, i deixà anar asprament: "Ja n'hi ha prou, d'aquesta gràcia tan pobra." Això

fou tot; però per a ell fou com si ella hagués dit: “Vós només em serviu per a passar l'estona; és Ricard Dalloway que em prenc seriosament”. Així ho interpretava ell. Feia nits que no dormia. “Cal acabar-ho d'una manera o altra” va dir-se. Va enviar-li una nota per conducte de Sally demanant-li de trobar-lo a la font a les tres. “Una cosa molt important ha ocorregut” va gargotejar-hi al capdavant.

La font era al mig d'un petit boscatge, lluny de la casa, amb mates i arbres tot entorn. Allí comparegué ella, abans d'hora i tot, i allí s'estigueren drets amb la font entremig, el broc (trencat) degotant contínuament. Com es fixen les imatges a l'esperit! Per exemple, la vívida verdor de l'herbei.

Ella no es movia. “Digueu-me la veritat, digueu-me la veritat” repetia ell. Li semblava que el cap li esclataria. Ella semblava contreta, empedreïda. No es movia. “Digueu-me la veritat” repetí ell, quan de sobte el vell Breilkopf va treure el cap amb el seu *Times*; se'ls mirà; obrí la boca; i se'n va anar. Cap d'ells dos no es va moure. “Digueu-me la veritat” repetí ell. Tenia la sensació d'estar maldant contra una cosa físicament dura; ella no cedia. Era com ferre, com pedra foguera, d'espínada rígida. I quan ella va dir: “És inútil. És inútil. Això és la fi”, després de parlar ell hores i hores, semblava, amb les llàgrimes rodolant cara avall — va ésser com una bufetada. I ella va girar-se, el va deixar, va anar-se'n.

— Clarissa! — exclamà ell. — Clarissa! —

Però ella no havia de tornar. Tot era acabat. Ell se'n va anar aquella nit. No la va tonar a veure.

Era horrible, exclamà Pere, horrible, horrible.

Tanmateix, el sol escalfava. Tanmateix, un ho passava tot. Tanmateix, la vida sabia anar afegint dies i dies. Tanmateix, pensava, badallant i començant a adonar-se — Regent's Park havia canviat ben poc d'ençà de la seva infantesa, llevat pel que feia als esquirols — tanmateix, bé hi devia haver compensacions — i la petita Elisa Mitchell, que collia pedretes per a afegir a la collecció que ella i el seu germà exhibien damunt el marbre de l'escalfapanxes de llur cambra de joc, va deixar el seu grapat a la falda de la mainadera i, tornant-se'n, va vestir de cap les cames d'una dama. Pere Walsh va esclafir la riulla.

Però Lucrecia Warren Smith es deia: És pervers; per què he de sofrir? es preguntava tot davallant l'ample caminal. No; no ho puc resistir més, deia, després de deixar Sèptim, que ja no era Sèptim, dient coses dures, cruels, perverses, parlant a un mort, parlant-se a ell mateix; i la nena va vestir-la de ple, va caure de pla i va esclafir el plor.

Allò més aviat conhortava. Va posar-la dreta, va espolsar-li el vestit, va besar-la.

Però el que és ella no havia fet cap mal; havia estimat Sèptim; havia estat feliç; havia

tingut una bella casa, on encara vivien les seves germanes, fent capells. Per què havia de sofrir *ella*?

La nena va tornar corrents a la seva mainadera, i Lucrècia va veure-la renyada, consolada, agafada per la mainadera que deixà el tricot, i l'home d'aire afable va deixar-li obrir el seu rellotge d'un buf per consolar-la... però per què havia d'estar *ella* exposada així? Per què no deixada a Milà? Per què torturada? Per què?

Arrufà les celles; picà a terra amb el peu. Tenia de tornar on era Sèptim, puix que gairebé era hora d'anar a casa de Sir William Bradshaw. Havia de tornar i dir-li-ho, tornar on ell seia, a la cadira verda sota un arbre, parlant tot sol, a ell mateix, o al difunt Evans que ella només havia vist una vegada un moment a la botiga. Semblava un bell minyó, tot quiet; un gran amic de Sèptim, i havia estat mort a la guerra. Però aquestes coses passen a qual-sevol. Tothom té amics que han estat morts a la guerra. Tothom renuncia a coses en casarse. Ella havia renunciat a casa seva. Havia vingut a viure ací, en aquesta ciutat horrible. Però Sèptim es deixava arrossegar per pensaments sobre coses terribles, i ella també podia fer-ho si ho provava. S'havia anat tornant més i més estrany. Deia que hi havia gent que parlava darrera les parets del dormitori. Mrs. Filmer ho trobava estrany. També veia coses — havia vist el cap d'una vella al mig d'una falguera. Tanmateix podia ésser feliç quan volia. Ha-

vien anat a Hampton Court al cim d'un òmnibus i havien estat feliços. Totes les floretes roges i grogues havien sortit a l'herbei, com llànties flotants, deia ell, i parlava i xerrava i reia, empescant-se històries. De sobte va dir: "Ara ens matarem", quan eren a la vora del riu, i se'l mirava amb uns ulls que ella li havia vist en passar-li un tren pel costat, o un òmnibus — una mirada com si quelcom el fascinés; i va tenir la sensació que ell la deixava i el va agafar pel braç. Però anant a casa havia estat ben tranquil — d'allò més raonable. Discutia amb ella sobre la qüestió de matar-se; i explicava com eren de malvats els homes; com podia veure'ls empescar-se mentides mentre passaven pel carrer. Els coneixia tots els pensaments, deia ell; ho sabia tot. Sabia la significança del món, deia ell.

Després, en arribar a casa, amb prou feines podia caminar. Jeia al sofà i es feia aguantar la mà per ella perquè el privés de caure avall, avall, s'exclamava, a les flames! i veia rostres que l'escarnien i li deien noms fastigosos, des de les parets, i mans que assenyalaven sortint de darrera el paravent. I tanmateix estaven ben sols. Però ell va començar a parlar en veu alta, contestant, discutint, rient, plorant, excitant-se molt i fent que ella escrivís coses. No tenien mica de solta; sobre la mort; sobre Miss Isabel Pole. No podia resistir-ho més. Se'n tornaria.

Era vora d'ell ara, el podia veure mirar fixament el cel, remugant, plegat de mans. I el Dr. Holmes deia que no tenia res. ¿Què, doncs,

havia passat — per què se n'havia anat ell, doncs, per què, quan ella s'asseia al seu costat, ell tenia un surt, arrufava les celles, s'apartava, i li assenyalaria la mà, li agafava la mà i se la mirava aterrit?

Era per què ella s'havia tret l'anell de casament? — Se m'ha aprimat tant la mà! — va dir ella. — L'he posat a la bossa — va dir-li.

Ell va deixar anar la mà de Lucrecia. Llur casament era acabat, pensava, amb angoixa, amb alleujament. L'amarra era tallada; ell pujava; era lliure, com era decretat que ell, Sèptim, senyor dels homes, fos lliure; sol (puix que la seva muller havia llençat l'anell de casament; puix que ella l'havia abandonat) ell, Sèptim, estava sol, cridat a adenantar la massa dels homes per a sentir la veritat, aprendre la significança, que ara a la fi, després de tots els esforços de la civilització — grecs, romans, Shakespeare, Darwin i ara ell — havia d'ésser dada totalment a... “A qui?” preguntà en veu alta. “Al primer ministre” replicaren les veus que remorejaven sobre el seu cap. El secret suprem havia d'ésser dit al Gabinet; primer, que els arbres són vius; després, que el crim no existeix; després, l'amor, l'amor universal, remugà Sèptim, panteixant, tremolant, traient fora dolorosament aquelles veritats profundes que requerien, tan fondes eren, tan dificultoses, un esforç immens per a parlar-ne; però el món era canviat per elles per a sempre.

Cap crim; amor; repetia, cercant trafegament targeta i llapis, quan un terrier de Skye

li flairà els pantalons i ell va tenir un surt formidable. Aquell gos es convertia en home! I ell no volia, no podia veure-ho! ¡Era horrible, horrible de veure un gos tornar-se home! Tot d'una el gos se'n va anar trotant.

El cel era divinament misericordiós, infinitament benigne. Li estalviava dolors, li perdonava la feblesa. Però ¿quina era l'explicació científica (perquè cal ésser científic sobretot)? ¿Per què podia veure ell a través dels cossos, veure el futur, en què els gossos es tornaran homes? Devia ésser l'onada de calor, actuant sobre el cervell fet sensible per millenaris d'evolució. Parlant científicament la carn del món es fonia. El seu cos era macerat de manera que només restaven les fibres nervioses. Estava estès com un vel sobre una roca.

Es deixà anar enrera a la cadira, exhaust però exaltat. Jeia reposant, esperant, abans de tornar a interpretar, amb esforç, amb angoixa, per a la humanitat. Jeia molt amunt, al dors del món. La terra s'estremia sota d'ell. Flors vermelles creixien a través de la seva carn; llurs fulles enterques remorejaven sobre el seu cap. Començava un ressò de música contra les roques d'allí dalt. És una botzina avall del carrer, remugava Sèptim; però allí dalt es precipitava de roca en roca, es dividia, topava en xocs de so que s'alçaven en llises columnes (era tot un descobriment, allò que la música fos visible) i esdevenia un himne, un himne entortolligat ara entorn del flabioleig d'un pastoret (És un vell que fa una xiulada de penic a la

porta de la taverna, remugava Sèptim), el qual himne, estant el noi quiet, sortia bombollejant del seu flabiol, i després en enfilarse el flabioler més amunt, feia el seu plany exquisit mentre el tràfic passava a sota. L'elegia del noi és tocada entre el tràfic, pensava Sèptim. Ara es retira a les neus, i el volten les roses — les grans roses roges que es crien a la paret del meu dormitori, recordava. La música cessà. Ja té el seu penic, raonava Sèptim, i se n'ha anat a l'altra taverna.

Però el que és ell romania en la seva roca enlairada, com un mariner naufrag, ofegat, en una roca. M'he decantat per sobre la vora del bot i he caigut, pensava. M'he enfonsat al mar. He estat mort i tanmateix ara sóc viu, però deixeu-me estar en repòs, suplicava (ja tornava a parlar sol — era horrible, horrible!); i, com abans de despertar-se, les veus dels ocells i el so de les rodes vibren i garlen en una estranya harmonia, creixen i creixen, i el dorment sent que s'acosta a les platges de la vida, així ell se sentia acostar-se a la vida, i el sol enardir-se i els crits enfortir-se, quelcom de formidable a punt d'ocórrer.

Només havia d'obrir els ulls; però hi tenia un pes; una por. Estirava; empenyia; mirava; veia Regent's Park davant ell. Llargues llenques de llum rastrejaven als seus peus. Els arbres ondulaven, brandaven. Dem la benvinguda, semblava dir el món; acceptem; creem. Belle-sa, semblava dir el món. I com per provar-ho (científicament), onsevulla que mirés, a les cases,

a les reixes, als antílops que allargaven el coll per damunt l'estacada, la bellesa sorgia a l'instant. Observar una fulla tremolant a l'impuls de l'aire era una joia exquisida. Amunt del cel les orenetes es llançaven avall, viraven, es precipitaven dins i fora, i gira que gira, i sempre amb un control perfecte com si s'aguantessin amb elàstics; i les mosques que pujaven i baixaven; i el sol clapant ara aquesta fulla, ara aquella, burleta, enlluernant-la, bondadós, amb or suau; i, de tant en tant, un bell so (podia ésser una botzina) que dringava divinament a les tiges de l'herba — tot això, serè i raonable com era, fet de coses ordinàries com era, era la veritat aleshores; la bellesa era la veritat aleshores. La bellesa era pertot.

— És l'hora — va dir Lucrècia.

La paraula "hora" trencà la seva closca; abocà les seves riqueses damunt d'ell i dels seus llavis caigueren com clofolles, com encenalls d'un ribot, sense ell fer-les, dures, blanques, immortals, paraules, i corregueren a ocupar llurs llocs en una oda a l'Hora; una oda immortal a l'Hora. Sèptim cantava. Evans li contestava de darrera un arbre. Els morts eren a Tessàlia, cantava Evans, entre les orquídiess. Allí esperaven que s'acabés la guerra, i ara els morts, ara el mateix Evans...

— Per l'amor de Déu no vingueu! — exclamà Sèptim. Perquè no podia mirar els morts.

Però les branques s'apartaren. Un home vestit de gris caminava verament vers ells. Era Evans! Però no anava tacaç de fang; no es-

tava ferit; no havia canviat. He de dir a tot el món, exclamà Sèptim, alçant la mà (mentre el mort del vestit gris s'acostava), alçant la mà com una figura colossal que ha planyut el fat de l'home durant segles, sola al desert, amb les mans premudes al front, rugues de desesper a les galtes i ara veu, a la vora del desert, llum que creix i colpeix la negra figura (i Sèptim mig va alçar-se de la cadira) i amb legions d'hommes postrats darrera seu, ell, el planyent gegantí, rep un moment al rostre tota...

— Però sóc tan desgraciada, Sèptim — va dir Lucrècia provant de fer-lo seure.

Els milions es planyien; durant edats havien sofert llurs penes. Ell es giraria, els parlaria dintre pocs moments, només uns quants moments més, d'aquest alleujament, d'aquesta joia, d'aquesta meravellosa revelació...

— L'hora, Sèptim — repetí Lucrècia —. Quina hora és?

Sèptim parlava, tenia surts, aquell home ho veuria a la força. Els estava mirant.

— Jo us diré l'hora — va dir Sèptim molt a poc a poc, molt ensopit, somrient misteriosament al mort del vestit gris. Mentre somreïa, van tocar quarts — tres quarts de dotze.

I això és ésser jove, va pensar Pere Walsh en passar per davant d'ells. Tenir una escena terrible — la pobra noia semblava completament desesperada — al bell mig del matí. Però sobre què era, pensava; què deïa el jove de l'abric a la noia per fer-li fer aquella cara; en quin terrible embolic s'havien ficat per a sem-

blar tan desesperats en un tan bell matí d'istiu? El que era divertit en una tornada a Anglaterra, després de cinc anys d'absència, era la manera com feia, almenys els primers dies, destacar les coses com si un no les hagués vistes mai abans; enamorats que es barallen sota un arbre; la vida domèstica dels parcs. Ell no havia vist mai Londres tan enciser — la suavitat de les distàncies; la riquesa; la verdor; la civilització, després de l'Índia, pensava, travessant l'herbei.

La seva impressionabilitat havia estat la seva pèrdua, sens dubte. Fins a la seva edat tenia, com un noi o fins com una noia, aquelles alternàncies d'humor; bons dies, mals dies, sense cap raó, felicitat a causa de la vista d'un rostre bonic, desconsol veritable en veure una fardassa. Venint de l'Índia, és clar, un s'enamora de cada dona que veu. Totes tenien una certa frescor; fins les més pobres vestien millor que cinc anys abans, no hi havia dubte; i als seus ulls les modes mai no havien estat tan escaients; les llargues capes negres; l'esveltesa, l'elegància; i després l'habitud deliciosa i aparentment universal de pintar-se. Cada dona, fins la més respectable, tenia roses florides sota vidre; llavis tallats amb ganivet; rulls de tinta xinesa; hi havia pertot art decorativa; un cert canvi s'havia esdevingut, indubtablement. En què pensaven els joves? es preguntava Pere Walsh.

Aquells cinc anys — 1918 a 1923 — havien estat, sospitava Pere, molt importants, comse-

vulla que fos. La gent tenia un altre aire. Els diaris tenien un altre aire. Allí, per exemple, hi havia un senyor que escrivia obertament sobre water-closets en un dels setmanaris respectables. Això, no ho hauríeu pogut fer deu anys enrera — escriure obertament sobre water-closets en un setmanari respectable. I després, això de treure's la barreta de carmí, o la borla dels pols, i adobar-se en públic. A bord, tornant a Anglaterra, hi havia al vaixell colles de joves i noies — recordava especialment Betty i Bertie — que festejaven sense amagar-se'n gens; la vella seia i se'ls mirava, fresca com una lletuga. La noia s'empolsava el nas davant de tothom. I no eren promesos; ho feien només per divertir-se; res de ressentiments per cap banda. Era dura com un clau — Betty Nosé-com — però una noia ben trempada. Faria una bona muller a trenta anys — es casaria quan li vindria de gust; es casaria amb un home ric i viuria en una casa gran, vora Manchester.

Qui era que havia fet això? es preguntava Pere Walsh, trencant pel Passeig Ample — això de casar-se amb un home ric i viure en una casa gran vora Manchester? Algú li havia escrit una llarga carta incontinent, feia ben poc, sobre hidràngies blaves. Era la vista d'hydràngies blaves que la feia pensar en ell i els vells temps — Sally Seton, és clar! Era Sally Seton — la darrera persona del món que hom hauria esperat de veure casada amb un ric i vivint en una casa gran, l'eixelebrada, atrevida, romànica Sally!

Però de tota l'antiga colla, dels amics de Clarissa — Whitbreads, Kindersleys, Cunninghams, Kinlock Jones — Sally era probablement el millor. Almenys mirava d'agafar les coses pel bon cantó. Veia clar com era Huc Whitbread almenys — l'admirable Huc — mentre Clarissa i els altres el veneraven.

— Els Whitbreads? — li semblava de sentir-la dir — Qui són els Whitbreads? Comerciants de carbó. Mercaders respectables.

Detestava Huc per una raó o altra. Només pensava en la seva aparença, deia Sally. Hauria d'haver estat un duc. Es casaria, sens dubte, amb una de les princeses reials. I és clar, Huc servava el més extraordinari, el més natural, el més sublim respecte envers l'aristocràcia britànica, com cap altre ésser humà que Pere hagués mai conegut. Fins Clarissa havia d'admetre això. Oh, però era tan bon noi, tan desinteressat, va deixar les caceres per complaure la seva mare — recordava els natalicis de les ties i tota la resta.

Sally, cal fer-li justícia, no es deixava enganyar per tot això. Una de les coses que ell recordava millor era una discussió d'un diumenge de matí a Bourton sobre els drets de les dones (tòpic antediluvià), en què Sally de sobte va perdre els estreps, s'engegà i digué a Huc que representava el que hi havia de més detestable en la vida de la classe mitjana britànica. Li va dir que el considerava responsable de l'estat d'"aquelles pobres noies de Pica-dilly" — Huc, el gentilhome perfecte, pobre

Huc! — cap home no ha posat mai una cara tan d'horror! Ho havia fet expressament, deia ella després (perquè solien aplegar-se a l'hort per comparar llurs notes). “No ha llegit res, ni pensat res, ni sentit res” li semblava de sentir-la dir amb aquella veu tan emfàtica que arribava molt més lluny del que ella es creia. Els establerts tenien més vida que Huc, deia ella. Cap altre país que Anglaterra no l'hauria pogut produir. La noia estava realment despitada per una raó o altra; tenia contra ell algun greuge. Quelcom havia passat — no es recordava de què — al fumador. Ell l'havia ofesa — besada? Increïble! Ningú no creia una paraula de res contra Huc, és clar. Qui podia? Besar Sally al fumador! Si hagués estat alguna Honorable Edita o Lady Violeta, encara; però no aquella trinxeraire de Sally, sense un penic per a acompanyar el nom, i un pare i una mare lliurats al joc a Montecarlo. Perquè de tota la gent que mai hagués conegut, Huc era el snob més gran — el més obsequiós — no, no era ben bé llagoter. Era massa tocat i posat per a això. Un cambrer de primera qualitat era la comparança òbvia — algú que caminava darrera portant maletes; al qual hom podia confiar de trametre telegrams — indispensable a una mestressa de casa. I havia trobat collocació — s'havia casat amb l'Honorable Evelina; tenia un petit càrrec a la Cort, vigilava els cellers del rei, polia les sivelles imperials, es passejava en calça curta i punys de randes. Que cruel que és la vida! Un petit càrrec a la Cort!

S'havia casat amb aquella dama, l'Honorable Evelina, i vivien per allí, segons creia (mirant les cases pretensioses que dominaven el Parc), perquè ell havia pres el lonx allí una vegada en una casa que tenia, com totes les coses d'Huc, quelcom que cap altra casa no podia tenir — armaris de roba blanca tal vegada. No tenien més remei que admirar-los — calia esmerçar sempre una gran quantitat de temps admirant el que fos — armaris de roba blanca, coixineres, mobles de roure antics, pintures que Huc havia adquirit per no-res. Però Mrs. Huc de vegades ensenyava la trampa. Era una d'aquelles dones arreconades com ratetes que admiren els homes cepats. Però de sobte deia coses inesperades — coses aspres. Tenia relíquies de les grans maneres, potser. El carbó del vapor era massa fort per a ella — feia l'atmosfera espessa. I així vivien, amb els armaris de roba blanca i les pintures dels vells mestres i les coixineres vorejades de randa veritable, a raó de cinc o deu mil lliures l'any, probablement, mentre que ell, que tenia dos anys més que Huc, cercava collocació.

A cinquanta tres anys havia de venir a demanar-los que el possessin en una oficina de secretari, que li trobessin una feina de mestre per a ensenyar llatí als nois, a les ordres d'algun mandarí d'oficina, quelcom que li donés cinc centes lliures l'any; perquè si es casava amb Margarida, fins comptant amb la pensió d'ell, no podien pas passar amb menys. Whitbread podia fer-ho, tal vegada; o Dalloway. No

li feia res de demanar el que fos a Dalloway. Era ben bé un bon home; una mica limitat, una mica espès; però un bon home de debò. Tot el que feia, ho feia de la mateixa manera assenyada i natural; sense un bri d'imaginació, sense una guspira de brillantor, però amb la netedat inexplicable del seu tipus. Hauria d'haver estat un senyor camperol — era mal esmerçat en la política. Quan es presentava millor era a l'aire lliure, amb cavalls i gossos — que bé que va portar-se, per exemple, quan el gran gos pelut de Clarissa va caure en una trampa i se li va esqueixar la pota, i Clarissa feia l'ànec i Dalloway ho va fer tot; embenar, encaixar; va dir a Clarissa que no fos beneita. Per això, potser, agradava a Clarissa — això era el que aquesta necessitava. “Apa, estimada, no sigueu beneita. Teniu això—porteu-me allò”, i mentrestant parlava al gos com si aquest fos una persona.

Però com podia empassar-se totes aquelles bajaranades sobre la poesia? ¿Com podia deixar-lo malparlar sense solta de Shakespeare? Seriosament i solemnement Ricard Dalloway es dreçava sobre les potes de darrera i deia que cap home com cal no hauria de llegir els sonets de Shakespeare perquè era com escoltar als forats dels panys (altrament, ell no podia trobar bé aquella mena de relacions). Cap home com cal no hauria de deixar la muller visitar la germana d'una muller difunta. Increïble! No hi havia altra cosa a fer que apedregar-lo amb confits — era al dinar. Però Clarissa s'ho pre-

nia tot; deïa que era molt com cal de dir-ho; molt independent; Déu sap si no el tenia per l'esperit més original amb què mai s'hagués trobat!

Aquest era un dels lligams entre Sally i ell. Hi havia un jardí on solien passejar, un indret murat, amb rosers i coliflors gegantines — podia recordar Sally arrencant una rosa, aturant-se per fer exclamacions a base de la bellesa de les fulles de col a la claror de la lluna (era extraordinari que vívidament que li tornaven a la memòria coses en què feia anys que no havia pensat) mentre ella l'implorava, mig rient, és clar, de raptar Clarissa per a salvar-la dels Hucs i els Dalloways i tots els altres “models” que li “ofegarien l'ànima” (escrivia raimés de poesia en aquell temps), en farien una mera mestressa de casa, encoratjarien la seva mundanitat. Però cal fer justícia a Clarissa. Almenys no es casava amb Huc. Sabia perfectament què volia. Les seves emocions eren totes superficials. En el fons era molt astuta — jutjava millor els caràcters que Sally, per exemple, i amb tot, purament femenina; amb aquell do extraordinari, aquell do femení de fer-se un món ben seu onsevulla que es trobava. Entrava en una estança; s'estava dreta, ell l'havia vista sovint, al pas d'una porta amb tot de gent entorn d'ella. Però era Clarissa que un recordava. No pas perquè fos colpidora; ni bella; ni hi havia res de pintoresc en ella; ni mai no deïa res d'especialment ben trobat; tanmateix, allí la teníeu; allí la teníeu.

No, no, no! No tornava pas a estar enamorat d'ella! Només se sentia, després de veure-la aquell matí, entre les seves sedes i tisores, preparant-se per a la reunió, incapaç de treure-se-la del pensament; Clarissa tornava i tornava, com l'adormit que topa amb un al vagó, i això no era pas estar enamorat, és clar; era pensar en ella, criticar-la, tornar a començar al cap de trenta anys a provar d'explicar-se-la. La cosa més òbvia que hom podia dir d'ella era que era mundana; dava massa importància al rang i a la societat i a prosperar en el món — i això, segons com, era veritat; ella mateixa ho havia admès parlant amb ell. (Podíeu sempre fer-la confessar si us en prenieu la molèstia; era molt com cal.) El que ella hi diria era que odiava els mal girbats, antiquats, fracassats, com ell mateix probablement; creia que la gent no tenien dret a anar capjups amb les mans a les butxaques; cal que facin alguna cosa, siguin alguna cosa; i tots aquells grans personatges, aquelles duquesses, aquelles comtesses canudes que hom troba al seu saló, i que ell trobava inexpressablement remotes de tot el que importava poc o molt, eren per a ella quelcom d'una valor real. Lady Bexborough, va dir Clarissa una vegada, es tenia dreta (Clarissa també; mai no es repenjava en cap sentit de la paraula; era dreta com un dard; de fet, una mica rígida). Deia que tenien una certa mena de coratge que com més vella es feia més respectava. En tot això hi havia una gran quantitat de Dalloway, és clar; una gran quantitat

de l'esperit de cosa pública, imperi britànic, proteccionisme, estament governant, que se li havia anat acumulant com tendeix a fer. Double eixerida que ell, havia de veure les coses pels ulls d'ell — una de les tragèdies del matrimoni. Amb esperit propi, sempre havia d'estar citant Ricard — com si un no sabés exactament el que Ricard pensava llegint de tant en tant el *Morning Post*! Aquelles reunions, per exemple, eren totes per a ell, o per a la idea d'ell que ella es feia (calia fer justícia a Ricard; ell s'hauria trobat molt millor fent agricultura a Norfolk). Clarissa convertia el seu saló en una mena de lloc de cita; tenia una gràcia especial per a això. Una i altra vegada Pere li havia vist agafar un minyó no ensinistrat, girar-lo, torçar-lo, deixondir-lo; i posar-lo en marxa. Una quantitat infinida de gent ensopida es conglomerava entorn d'ella, és clar. Però inesperada gent estranya hi apareixia de vegades; un artista; un escriptor; espècies rares en aquell ambient. I darrera de tot allò hi havia la xarxa de visites, de deixaments de targetes, d'amabilitats per a la gent; anar d'ací d'allà amb rams de flors com a presents; En Tal anava a França — cal que tingui un coixí d'aire; era un esmerç real de la força de Clarissa; tot aquell tràfec interminable que les dones de la seva mena mantenen; però ella ho feia autènticament, de resultes d'un instint natural.

Prou estranyament, Clarissa era un dels esceptics més complets que ell hagués conegut mai

i era possible (això era una teoria que ell es formulava per a explicar-se Clarissa, tan transparent en certes coses, tan inescrutable en altres) possible que ella es digués: Com que som una raça condemnada, fermada a un vaixell que s'enfonsa (els seus autors favorits, de noia, eren Huxley i Tyndall, molt afeccionats a aquestes metàfores nàutiques), com que tot plegat és una facècia sense gràcia, fem almenys la nostra part; mitiguem els sofriments dels nostres companys de presó (altra vegada Huxley); decorem el calabós amb flors i coixins d'aire; si-guem tant com cal com puguem. Aquests rufians, els Déus, no han de tenir-ho tot a llur gust — la seva idea era que els Déus, que no deixen escapar mai l'ocasió de ferir, contradir i malmetre vides humanes, eren seriosament desconcertats si, tanmateix, us comportàveu com una dama. Aquesta fase vingué tot seguit després de l'horrible mort de Sílvia. Veure davant vostre mateix com un arbre que cau (tot culpa de Justí Parry — de la seva negligència) us mata la germana, una noia que tot just comença a viure, la més ben dotada d'elles, deia sempre Clarissa, era prou per a amargar-vos. Més endavant, Clarissa no estava tan segura, potser; creia que no hi havia Déus; ningú no era blasmable; i així va anar deduint aquesta religió d'ateu de fer el bé per esguard de la bondat.

I és clar, treia un gaudi immens de la vida. Era natural en ella de gaudir (encara que només Déu sabia el que es reservava; Pere tenia

sovint la sensació que àdhuc ell, després de tants anys, no podia fer sinó un pobre esbós de Clarissa). De totes maneres no hi havia amargor en ella; res d'aquell sentiment de virtut moral que és tan repulsiu en les dones bones. Ella trobava gaudi en gairebé tot. Si us passejàveu amb ella per Hyde Park, adés era una panera de tulipes, adés un nen al seu cotxet, adés un petit drama absurd que ella s'empecava per a l'ocasió. (És molt fàcil que s'hagués adreçat a aquells dos enamorats si els hagués cregut dissortats.) Tenia un sentit del còmic que era realment exquisit, però necessitava gent i més gent per a fer-lo lluir, amb el resultat inevitable que s'engrunava i malmetia el temps prenent lonx, dinant, dant les seves incessants reunions, parlant per parlar i així s'es mussava l'enteniment, perdia el discerniment. Allí seuria al cap de taula dant-se una gran feinada amb un vell ximple que podia ésser útil a Dalloway — coneixien els llau-nes més horribles d'Europa — o entrava Elisabet i tot havia de cedir-li el lloc. La noia anava a una escola superior i es trobava en l'etapa inarticulada, la darrera vegada que ell havia vingut; una noia oberta d'ulls, pàl·lida, que no tenia res de la seva mare, una criatura impassible, silenciosa, que s'ho prenia tot com una cosa corrent, deixava que la seva mare fes un gran renou a base d'ella, i després deia "Puc anar-me'n ara?" com un nen de quatre anys; se n'anava, explicava Clarissa, amb aquella barreja d'orgull i divertiment que el mateix

Dalloway semblava despertar en ella, a jugar a hockey. I ara Elisabet ja anava de llarg, sens dubte; el tenia per un vellot, es reia dels amics de la seva mare. Bé, doncs, que així sigui. La compensació de fer-se vell, pensava Pere Walsh, sortint de Regent's Park, i tenint el capell a la mà, era senzillament això; que les passions romanen tan fortes com sempre, però un ha assolit — a la fi! — el poder que afegeix el gust suprem a l'existència — el poder d'agafar l'experiència i fer-la voltar, a poc a poc, dins la llum.

Era una confessió terrible (es va tornar a posar el capell), però ara, a cinquanta tres anys, un amb prou feines necessitava ningú. La vida mateixa, cada moment d'ella, ací, aquest instant, ara, al sol, a Regent's Park, era prou. Massa, verament. Tota una vida era poc per a fer sorgir, ara que un n'havia adquirit el poder, tota la sabor; per a extreure totes les unces de plaer, tots els matisos del significat; els quals eren, tots dos, molt més sòlids que no solien ésser, molt menys personals. Era impossible que tornés mai a sofrir com l'havia fet sofrir Clarissa. Estava hores i hores (gràcies a Déu que un pot dir aquestes coses sense que el sentin!) estava hores i dies sense pensar en Margarida.

¿Podia ésser, doncs, que estigués enamorat d'ella, tot recordant la pena, la tortura, l'extraordinària passió d'aquells dies? Era una cosa diferent del tot — una cosa molt més plaent — puix que la veritat era, és clar, que

ara *ella* estava enamorada d'*ell*. I aquesta potser era la raó per què, quan el vaixell començà a navegar, ell havia sentit un alleujament extraordinari, volia més que res estar sol; l'enutjava de trobar-se amb totes les petites atencions d'*ella* — cigars, notetes, una manta per al viatge — a la seva cabina. Tots, si fossin francs, dirien el mateix; un no està per gent després dels cinquanta; un no vol pas continuar dient a les dones que són bufones; això és el que dirien la major part dels que han passat la cinquantena, pensava Pere Walsh, si fossin francs.

Però aleshores aquests sorprenents accessos d'emoció — el plor d'aquell matí, què significava? Què en podia haver pensat Clarissa? Que era un ximple, probablement, i no per primera vegada. Al fons tot allò era gelosia — gelosia que sobreviu a totes les altres passions de l'home, pensava Pere Walsh, tenint el trempaplomes a l'extrem del braç estirat. S'havia vist amb el major Orde, deia Margarida en la seva darrera carta; ho deia expressament, Pere ho sabia; ho deia per a engelosir-lo; li semblava de veure-la amb el front arrugat, en escriure, pensant què podria dir per a ferir-lo; i tanmateix això no canviava res; estava furiós! Tot aquest tràfec de venir a Anglaterra a veure advocats no era per casar-se amb *ella* sinó per impedir-li que es casés amb ningú més. Això era el que el torturava, això era el que el trasbalsava quan veia Clarissa tan serena, tan freda, tan absorbida pel seu vestit o el que fos;

i s'adonava del que ella podia haver-li estalviat, d'allò a què ella l'havia reduït — un vell ploramiques. Però les dones, pensava tancant el ganivet, no saben què és la passió. No saben què significa per als homes. Clarissa era freda com un tros de glaç. Seia allí al sofà al costat d'ell, deixava que ell li agafés la mà, li feia un bes a la galta... Ja era a la travessia.

Un so va interrompre'l; un frèvol so vibràtil, una veu que pujava xarbotant sense direcció, vigor, començament ni fi, que s'acarrerava feblement i agudament i amb absència de tota significança humana vers

i um fa um so
fu suí tu im' u —

la veu de cap edat ni sexe, la veu d'una antiga font que sorgeix de la terra; la qual sortia davant mateix de l'estació de Regent's Park del subterrani, d'una forma alta i tremolosa, com un canó, com una bomba rovellada, com un arbre ventejat, per a sempre eixorc de fullatge, que deixa passar el vent amunt i avall per entre les branques cantant

i um fa um so
fu suí tu im u,

i trontolla i cruix i gemega dins la brisa eterna.

Edats a través — quan l'empedrat era herba, quan era aiguamoll, en l'edat dels ullals i els mamuts, en l'edat de l'alba silenciosa — la dona atrotinada — perquè duia faldilles — amb la mà dreta estesa, aferrada al maluc l'esquerra,

s'estava allí dreta cantant cançons d'amor — amor que ha durat un milió d'anys, cantava, amor que preval, i milions d'anys abans, el seu amant, que era mort de feia segles, brumia ella, es passejava amb ella un dia de maig; però en el curs de les edats, llargues com dies d'istiu, i aflamades, ho recordava ella, només que amb dàlies roges, ell se n'havia anat; la dalla enorme de la mort havia escombrat aquells puigs formidables, i quan a la fi ella descansava damunt la terra la seva testa canuda immensament vella, esdevinguda un simple tros de glaç, va implorar els déus que possessin al seu costat un grapat de brucs púrpura, dalt de la seva tomba enlairada que els raigs darrers del darrer sol acariciaven; perquè aleshores la cavalcada de l'univers fóra acabada.

Mentre l'antiga cançó bombollejava amunt davant l'estació de Regent's Park del subterrani, encara la terra semblava verda i florida; encara, per bé que sortia d'una boca tan rude, un simple forat a terra, i fangós, ple de fibres de rels i herbes entortolligades, encara el vell so bombollejant, xarbotant, traspuant a través de les arrels nuoses d'infinides edats, i esquelets i tresors, s'escorria enllà en rierols per damunt l'empedrat i tot al llarg de Marylebone Road, i avall vers Euston, fertilitzant, deixant una taca humida.

Recordant encara que un temps en un maig primitiu havia passejat amb el seu amant, aquella bomba rovellada, aquella vella atrocinada amb l'una mà estesa esperant cèntims,

amb l'altra aferrada al costat, hi seria encara al cap de deu milions d'anys, recordant que una vegada s'havia passejat un dia de maig, per on hi ha el mar ara, amb qui no importava — era un home, oh sí, un home que l'havia estimada. Però les edats havien posat un tel damunt la claredat d'aquell antic dia de maig; les flors de pètals brillants eren esblanqueïdes i argentades de gebre; i ella no veia ja quan implorava l'home (com ara feia ben clar) “mira'm als ulls ben amorosament”, ja no veia tristos ulls bruns, patilles negres o rostre colrat, sinó una alta figura d'ombra, a la qual, amb la frescor ocellívola dels molt vells, encara piulava “pren-me la mà i estreny-la dolçament” (Pere Walsh no es pogué estar de donar a la pobra dona una moneda, en anar a pujar al seu taxi), “i si algú ens veu, què se'ns en dóna?” preguntava; i amb una mà s'aferrava el costat, i somreïa tot desant-se el xíling, i tots els ulls interrogadors semblaven esborrats i les generacions que passaven — el carrer era atapeït de classe mitjana atrafegada — s'esvaïren, com fulles, per a ésser trepitjades, per a ésser amarrades i xopades i fetes fang per aquella eterna primavera —

i um fa um so
fu suí tu im u.

— Pobra vella — va dir Lucrecia Warren Smith.

O pobra infeliç! va dir, esperant per passar.
I si la nit era de pluja? I si el pare d'una,

o algú que us havia conegut en dies millors, s'esqueia de passar i us veia dreta allí al mig del carrer? I on passava la nit?

Animadament, gairebé alegrement, el fil invencible de so es cargolava en l'aire com el fum d'una xemeneia camperola, el qual puja entorn de bells faigs i surt en un grumoll de fum blau entre les fulles de la cima. "I si algú ens veu, què se'ns en dóna?"

D'ençà que era tan dissortada, feia setmanes i setmanes, Lucrècia atribuïa significats a coses que ocorrien, de vegades gairebé se sentia empesa a aturar algú al mig del carrer, si semblava bona persona, amable, només per dir-li: "Sóc dissortada"; i aquella vella cantant al carrer "si algú ens veu, què se'ns en dóna?" va fer-la sobtosament segura que tot s'adobaria. Anaven a casa de Sir William Bradshaw; Lucrècia creia que aquell nom feia un bell so; guariria Sèptim tot d'una. I vetací el carro d'una fàbrica de cerveses, i els cavalls grisos tenien brins de palla a la cua; vetací cartells de diaris. Era un somni sense gens, sense gens de solta, això d'ésser dissortat.

Travessaren, doncs, Mr. i Mrs. Sèptim Warren Smith, i ¿hi havia, al capdavant, res que atragués l'atenció vers ells, res que fes sospitar al passavolant que veia un jove que portava el més gran missatge del món i que era, a més, l'home més feliç del món i el més desgraciat? Potser caminaven més a poc a poc que altra gent, hi havia una certa vacil·lació, un cert arrossec en les passes de l'home, però

¿no era ben natural que un escrivent, que no havia estat al West End en dia de feina de feia anys, s'entretingués mirant això i allò i allò altre, com si Portland Place fos una estança en què havia entrat mentre la família era fora, canelobres en fundes d'Holanda, i l'encarregat d'ensenyar-la deixa entrar llargues sagetes de llum polsosa damunt els cadirals desocupats (que us fan un efecte tot estrany) alçant una punta de les llargues cortines, i explica als visitants com és de meravellós aquell lloc; que meravellós, però al mateix temps, pensa, que estrany.

Mirat per sobre podia ésser un escrivent, però de la millor mena; perquè duia botes fosques; tenia mans d'home fi; també el perfil — un perfil angulós, nassut, intelligent, sensitiu; però no els seus llavis, perquè eren fluixos; i els ulls (com en tenen tendència) ulls merament; avellana, grans; de manera que ell era en conjunt un cas fronterer, ni una cosa ni l'altra; podia acabar amb una casa a Purley i automòbil o continuar llogant pisos en carrerons tota la vida; un d'aquests mig educats, autodidactes que han tret tota la instrucció de llibres manlevats a biblioteques públiques, llegits al vespre després de la feina del dia, seguint el consell d'autors coneguts consultats per carta.

Quant a les altres experiències, les solitàries, que la gent passa sola, als dormitoris, a les oficines, caminant pels camps i els carrers de Londres, les havia tingudes; se n'havia anat

de casa quan encara era un noi, perquè la seva mare deia mentides; perquè havia baixat a prendre el te per cinquantè cop amb les mans brutes; perquè no creia que un poeta pogués tenir a Stroud cap esdevenidor; i així, tenint per confident la germaneta, se n'havia anat a Londres deixant darrera seu una nota absurda, com les que han escrit grans homes i el món ha llegit després quan la història de llurs esforços ha esdevingut famosa.

Londres ha engolit molts milions de joves anomenats Smith; no s'immuta per noms cristians fantàstics com Sèptim amb què llurs parents havien pensat de distingir-los. Vivint més enllà d'Euston Road hom té experiències i més experiències de les que canvien un rostre d'un oval rosat innocent en un rostre magre, contret, hostil. Però de tot això, què en podia dir l'amic més observador sinó el que el jardiner diu quan obre la porta de l'hivernacle, de matí, i troba una nova flor a la planta: — Ha florit; ha florit de vanitat, ambició, idealisme, passió, solitud, coratge, peresa, les llavors usuals, totes les quals, barrejades (en una habitació, més enllà d'Euston Road) l'han fet tímid i quec, l'han fet ansiós de millorar, l'han fet enamorar-se de Miss Isabel Pole, que dona conferències a Waterloo Road sobre Shakespeare.

No era ell com Keats? preguntava ella; i observava com podria dar-li un tast d'*Antoni i Cleopatra* i la resta; deixar-li llibres; escriure-li trossos de cartes; i encendre en ell un foc que crema només una vegada a la vida, sense

escalfor, agitant una roja flama d'or infinitament etèria i insubstancial damunt Miss Pole; *Antoni i Cleopatra*; i Waterloo Road. La creia bella, la creia impecablement assenyada; la somiava, li escrivia poemes, que ella, no fent cabal del tema, esmenava en tinta vermella; la veia, un vespre d'istiu, amb un vestit verd, en una plaça. "Ha florit" podia haver dit el jardiner si hagués obert la porta; si hagués entrat qualsevol nit d'aquell temps i l'hagués trobat escrivint; i esquinçant escrits; si l'hagués vist acabar una obra mestra a les tres del matí i sortir a rondar els carrers, i visitar esglésies, i dejunar un dia, i beure l'altre, i devorar Shakespeare, Darwin, *La història de la civilització*, i Bernard Shaw.

Alguna cosa passava, Mr. Brewer ho sabia; Mr. Brewer, gerent de la casa Sibley i Arrow-smith, subhastadors, evaluadors, agents de vendes de finques; alguna cosa passava, pensava Mr. Brewer, i sentint-se paternal envers els seus subordinats joves, i pensant molt de bé de les aptituds de Smith, i profetitzant que aquest, al cap de deu o quinze anys, el succeiria en el cadiral de cuir de l'estança interior, sota la claraboia i en mig de les capses d'escriptures, "si conserva la salut", deia Mr. Brewer, i aquest era el perill — semblava feble; aconsellà el futbol, l'invità a sopar, i mirava la manera de recomanar-lo per a una puja, quan va passar una cosa que desféu molts dels càlculs de Mr. Brewer, se li'n dugué els més hàbils dels seus companys, i finalment, tan insidiosos i tafaners

eren els dits de la guerra europea, va trencar una Ceres de guix, va obrir un forat entre els geranis, i féu malbé del tot els nervis de la cuinera, a la casa de Mr. Brewer a Muswell Hill.

Sèptim fou un dels primers d'oferir-se voluntari. Va anar a França a salvar una Anglaterra que consistia gairebé del tot en els drames de Shakespeare i Miss Isabel Pole, vestida de verd, passejant per una plaça. A les trinxeres, el canvi que Mr. Brewer desitjava quan aconsellava el futbol es produí instantàniament; Sèptim desenvolupà la seva homenia; fou ascendit; va atreure l'atenció, i l'afecte, del seu oficial, Evans de nom. Era un cas de dos gossos jugant sobre una estora, l'un rosegant un paper, grunyint, fent petar les dents, dant una estirada ara i adés a les orelles del gos vell; l'altre jaient endormiscat, parpellejant al foc, alçant la pota, girant i grunyint de bon humor. Havien d'estar junts, compartir-ho tot, lluitar entre ells, barallar-se. Però quan Evans (Lucrecia, que només l'havia vist un cop, deia que era "un home quiet", un home cabellroig, robust, poc demostratiu en companyia de dones), quan Evans fou mort, abans mateix de l'armistici, a Itàlia, Sèptim, lluny de mostrar cap emoció o de reconèixer que aquella era la fi d'una amistat, es congratulava de sentir molt poc i molt raonablement. La guerra l'havia ensinistrat. Era sublim. Havia vist tota la funció, amistat, guerra europea, mort, havia ascendit, no tenia encara trenta anys i estava

destinat a sobreviure. Tenia raó, en això. Les darreres granades van errar-lo. Les mirà esclatar amb indiferència. La pau va arreplegar-lo a Milà, allotjat a casa d'un taverner, amb un pati, flors en testos, tauletetes a l'aire lliure, filles fent capells, i a Lucrecia, la filla més jove, va prometre's un vespre quan va sobtar-lo el pànic... de no poder sentir.

Perquè ara que tot era dat i beneït, treva signada i enterrats els morts, tenia, especialment al vespre, aquells llampecs sobtats de temor. No podia sentir. En obrir la porta de l'estança on les noies italianes seien fent capells, podia veure-les; podia sentir-les; fregaven filferros entre grans de color en plates; giraven d'ací d'allà formes en bocaram; la taula era un escampall de plomes, lluentons, sedes, cintes; les tisores picaven damunt la taula; però quelcom li fallia; no podia sentir. Tanmateix, picament de tisores, rialles de noies, capells que es feien; es guanyava una assegurança; tenia un refugi. Però no podia estar-se assegut allí tota la nit. Hi havia moments de deixoniment a la matinada. El llit queia; ell queia. ¡Que lluny les tisores i la llum de la llàntia i les formes en bocaram! Va demanar que es casés amb ell a Lucrecia, la més jove d'elles dues, la que tenia aquells ditets d'artista que solia mostrar dient: "Tot surt d'ací." Seda, plomes, qualsevol cosa, prenien vida entre ells.

— El més important és el capell — solia dir ella quan sortien a passejar ensems. La noia examinava cada capell que passava; i l'abric i

el vestit i l'aire de la dona. Condemnava la gent mal vestida, la massa mudada, no brutalment, sinó amb moviments impacients de mans, com els d'un pintor que aparta d'ell una impostura ben intencionada, cridanera i palesa; i després, generosament, però sempre críticament, acollia el pas d'una botiguereta que havia sabut treure partit dels seus retalls o lloava de ple amb comprensió entusiàstica i professional una dama francesa que davallava del seu cotxe, amb xin-xilla, sedes, perles.

— Preciosa! — solia murmurar, amb un cop de colze a Sèptim, perquè aquest se n'adonés. Però la bellesa era darrera un vidre. Fins el gust (Lucrecia es fonia pels gelats, bombons de xocolata, tota mena de dolçors) no tenia atractius per a ell. Deixava la copa a la tauleta de marbre. Mirava la gent de fora; semblaven feliços al mig del carrer, rient, cridant, disputant a base de no-res. Però ell no podia tastar, no podia sentir. Dins la botiga de te, entre les taules i els cambrers xerraires, l'espantosa por l'envaïa ...no podia sentir. Podia raonar; podia llegir, Dant per exemple, amb força facilitat (— Sèptim, deixeu el llibre — deia Lucrecia, tancant l'*Inferno* gentilment), podia sumar el compte; el seu cervell funcionava d'una manera perfecta; havia d'ésser culpa del món, doncs... que no pogués sentir.

— Els anglesos són tan callats — deia Lucrecia. Li agradava, segons ella. Respectava aquells anglesos i volia veure Londres, i els cavalls anglesos, i els vestits sastre, i sabia com

eren de meravelloses les botigues, per una seva tia casada que vivia a Soho.

Era possible, pensava Sèptim, mirant Anglaterra per la finestra del vagó en sortir el tren de Newhaven; era possible que el món mateix no tingués cap significança.

A l'oficina l'ascendiren a un càrrec de responsabilitat considerable. Estaven orgullosos d'ell; havia guanyat creus. — Heu fet el vostre deure; ara ens toca a nosaltres... — començà Mr. Brewer i no pogué acabar, tan plaent era la seva emoció. Tenien un pis admirable vora Tottenham Court Road.

Allí Sèptim va tornar a obrir Shakespeare. Aquella feina infantil de l'embriaguesa del llenguatge — *Antoni i Cleopatra* — s'havia pansit completament. De quina manera Shakespeare odiava la humanitat — la feina de vestir-se, la de tenir fills, la sordidesa de la boca i el ventre! Això es revelava aleshores a Sèptim; el misatge amagat dins la bellesa dels mots. El senyal secret que una generació passa, disfressat, a l'altra és fastigueig, odi, desesperació. Dant igualment. Esquil (traduït) igualment. Allí seia Lucrecia endegant capells. Endegava capells per als amics de Mrs. Filmer; endegava capells hores seguides. Estava pàl·lida, misteriosa com un lliri, ofegada, submergida, pensava ell.

— Els anglesos són tan seriosos — solia dir ella, voltant amb els braços el coll de Sèptim, posant la galta a tocar la d'ell.

L'amor entre home i dona era repulsiu segons Shakespeare. La feina d'acoblar-se era

brutícia segons ell abans de la fi. Però Lucrecia volia tenir fills. Feia cinc anys que eren casats.

Van anar junts a la Torre; al Museu de Victòria i Albert; eren en mig de la gentada per veure el rei inaugurar les sessions del Parlament. I hi havia les botigues — capalleries, sastretries, botigues amb bosses de cuir a la finestra, i ella hi feia uns ulls com unes taronges. Però volia tenir un noi.

Volia tenir un noi com Sèptim, deia ella. Però ningú no podia ésser com Sèptim; tan amable; tan seriós; tan intelligent. I ella, no podia llegir Shakespeare també? Era Shakespeare un autor difícil? preguntava Lucrecia.

Hom no pot posar fills en un món com aquest. Hom no pot perpetuar el sofriment o augmentar la cria d'aquests animals plens de delit que no tenen emocions duradores, ans solament capricis i vanitats que se'ls enduen ara cap ací ara cap allà.

Ell l'observava com tallava, afaçonava, com un observa un ocell saltar, voletejar damunt l'herba, sense gosar moure un dit. Perquè la veritat és (que ella ho ignori) que els éssers humans no tenen amor, ni fe, ni caritat sinó en allò que els serveix per acréixer el plaer del moment. Cacen a colles. Llurs colles escombren el desert i desapareixen xisclant. Abandonen els qui han caigut. Estan tots empastifats de ganyotes. Aquell Brewer de l'oficina, amb el seu bigoti encerat, agulla de corall, tires blanques i emocions plaents — tot fredor

i humitat per dins — els seus geranis fets malbé durant la guerra — i els nervis de la seva cuinera també; o Amèlia Comsediu, que reparatia tasses de te puntualment a les cinc — mo-feta harpia fastigosa; i els Toms i Berties en llurs camises emmidonades per on traspuaven grosses gotes de vici. No podien veure'l retratar-los nus en llurs malifetes en el seu llibre de notes. Al carrer, camions passaven bramulant vora d'ell; la brutalitat esclatava als cartells; homes eren colgats en mines; dones cremades de viu en viu; i una vegada una filera d'esguerrats folls que hom treia en públic per a divertiment de la xurma (que reia a tota gorja) caminaren i saludaren i ganyotejaren passant vora d'ell, per Tottenham Court Road, cada meitat com excusant-se, però triomfalment, infligint llur aflicció sense esperança. I *ell*, es tornaria boig?

A l'hora del te Lucrècia va dir-li que la filla de Mrs. Filmer esperava un nen. No podia ésser que *ella* s'anés fent vella sense tenir cap fill! Estava tan sola, era tan desgraciada! Va plorar per primera vegada d'ençà que eren casats. Sèptim sentia com sanglotava lluny; ho sentia clarament, se n'adonava distintament; ho comparava als cops d'un pistó. Però dins ell no sentia res.

La seva muller plorava i ell no sentia res; solament, cada cop que ella sanglotava d'aquella manera profunda, silenciosa, desesperada, ell davallava un altre esglaó pou avall.

A la fi, amb un gest melodramàtic que ell

feia mecànicament i adonant-se ben bé de la seva insinceritat, deixà caure el cap entre les mans. S'havia retut; calia que els altres l'auxiliessin. Calia enviar a cercar gent. Ell es dava.

Res no podia revifar-lo. Lucrècia el va ficar al llit. Va enviar a cercar un metge — el Dr. Holmes de Mrs. Filmer. El Dr. Holmes va examinar-lo. No tenia res, va dir el Dr. Holmes. Oh, quin alleujament! Quin home més amable, quin home més bo! pensava Lucrècia. Quan se sentís així que anés al music-hall, deia el Dr. Holmes. Que fes un dia de festa i anés a jugar el golf amb la muller. ¿Per què no provaria dues pastilles de bromur dissoltes en un vas d'aigua a l'hora d'anar al llit? Aquestes velles cases de Bloomsbury, deia el Dr. Holmes picant la paret, moltes vegades són plenes de bells empostats, que els propietaris tenen el mal gust d'empaperar. Precisament l'altre dia, visitant un pacient, Sir Quisvulla Que-sigui, a Bedford Square...

No hi havia, doncs, excusa; no tenia absolutament res; llevat el pecat pel qual la natura humana l'havia condemnat a mort; no sentia. No se li havia dat res de la mort d'Evans; això era pitjor; però tots els altres crims treien el cap i movien els dits i es mofaven i feien ganyotes per damunt la barana del llit a les primeres hores del matí contra el cos defallent que s'adonava de la seva degradació; de com s'havia casat amb la seva muller sense estimar-la; li havia mentit; l'havia seduïda; havia

ofès Miss Isabel Pole, i estava tan gravat i marcat pel vici que les dones s'esgarrifaven en veure'l al carrer. El veredict de la natura humana contra un miserable així era la mort.

El Dr. Holmes va tornar. Gros, fresc, bell, picant-se les botes, mirant-se al mirall, va bandejar-ho tot — mals de cap, insomnis, pors, somnis — símptomes nerviosos i res més, va dir. Si el Dr. Holmes es trobava ni que fos mitja lliura per sota del seu pes usual, demanava a la muller un plat més de farinetes per esmorzar. (Lucrècia faria farinetes.) Però, continuava el metge, la salut depèn en gran part d'un mateix. Preneu interès en alguna cosa externa; agafeu una dèria. Obrí Shakespeare — *Antoni i Cleopatra*; empenyé Shakespeare de banda. Una dèria, va dir el Dr. Holmes; ell mateix ¿no devia la salut excellent que tenia (i treballava com el que més) al fet que sempre podia passar dels clients als mobles antics? I quina pinta més bonica, si li ho permetien de dir, que portava Mrs. Warren Smith!

Quan el maleït ximple va tornar, Sèptim va refusar de veure'l. Ah sí? va dir el Dr. Holmes, somrient amablement. De debò hagué de dar a aquella dama encisera, Mrs. Smith, una empenta amistosa per tal de poder entrar al dormitori del seu marit.

— Esteu ben esverat, doncs — va dir amablement, asseient-se al costat del seu pacient. Sèptim havia parlat i tot de matar-se a la seva muller, que no era més que una noia, i estrangera, no? ¿No dava això a Lucrècia una idea

ben estranya dels marits anglesos? No tenia Sèptim un deure envers la seva muller? ¿No seria millor de fer alguna cosa en lloc de jeure al llit? Perquè ell tenia quaranta anys d'experiència a l'esquena; i Sèptim podia creure'l a ulls clucs quan li deia que no tenia res absolutament. I el Dr. Holmes esperava, quan tornaria, de trobar-lo llevat i no fent passar més angúnies a la seva muller encisera.

La natura humana, doncs, l'escometia — la bèstia repulsiva de narius sangonosos. Holmes l'investia. El Dr. Holmes compareixia regularment cada dia. Tot d'una que entropesseu, Sèptim va escriure al dors d'una postal, la natura humana us envesteix. Holmes us envesteix. L'única esperança de salvació que tenien era de fugir sense que Holmes ho sabés; a Itàlia... onsevulla, onsevulla, lluny del Dr. Holmes.

Però Lucrècia no el podia entendre. El Dr. Holmes era tan amable. S'interessava tant per Sèptim. Només volia ajudar-los, deia ell. Tenia quatre fills i l'havia invitada al te, deia ella a Sèptim.

Així ell era abandonat. Tothom clamava: Mateu-vos, mateu-vos, per esguard de nosaltres. Però per què es mataria per esguard d'ells? El menjar era plaent; el sol calent; i això de matar-se, com cal posar-s'hi? amb un ganivet de cuina, lletjament, torrents de sang... xuclant un beç de gas? Estava massa feble; amb prou feines podia alçar el braç. Altrament, ara que estava sol, condemnat, abandonat, com els qui estan a punt de morir estan sols, hi tro-

bava plaer, un isolament ple de sublimitat; una independència que els qui tenen lligams no poden conèixer. Holmes havia triomfat, és clar; la bèstia de narius sangonents havia triomfat. Però ni Holmes mateix no podia tocar aquella darrera relíquia esgarriada en la vora del món, aquell bandejat que mirava enrera vers les regions habitades, que jeia, com un mariner negat, a la platja del món.

Era en aquell moment (Lucrècia havia sortit de compres) que la gran revelació va esdevenir-se. De darrera el paravent una veu va parlar. Evans parlava. Els morts eren amb ell.

— Evans, Evans! — va exclamar Sèptim.

Mr. Smith parlava tot sol en veu alta, Agnès, la minyona, va dir a Mrs. Filmer a la cuina. “Evans, Evans!” havia dit, mentre ella entrava la safata. De l’esglai, la noia havia fet un salt. S’escorregué escales avall.

I Lucrècia va entrar, amb les seves flors, i travessà l’estança i posà les roses al pitxer on el sol queia directament, i saltant i rient féu el tomb de l’estança.

Havia hagut de comprar les roses, deia Lucrècia, a un pobre del carrer. Però ja estaven gairebé marcides, deia, endreçant les roses.

Hi havia, doncs, un home a fora; Evans probablement; i les roses, que segons Lucrècia eren gairebé marcides, ell les havia collides als camps de Grècia. Comunió és salut; comunió és felicitat. Comunió, remugava Sèptim.

— Què dieu, Sèptim? — preguntà Lucrècia, amb terror, perquè ell parlava sol.

Envià Agnès corrents a cercar el Dr. Holmes. El seu marit, deia ella, era foll. Amb prou feines la coneixia.

— Oh, mala bèstia! — exclamà Sèptim, veient la natura humana, és a dir el Dr. Holmes, entrar a l'estança.

— Vaja, què és tot això? — va dir el Dr. Holmes de la manera més amable del món. — Poca-soltades per a esverar la vostra muller? — Ell li daria una cosa per a fer-lo dormir. I si els sobraven els diners, va dir el Dr. Holmes mirant irònicament entorn de l'estança, que no s'estiguessin pas d'anar a Harley Street; si no tenien confiança en ell, va dir el Dr. Holmes, no pas tan amable com això.

Eren les dotze justes; les dotze segons el Gros Ben; les campanades del qual suraven per damunt la part septentrional de Londres; s'acoblavaven amb les d'altres rellotges, es barrejaven d'una prima manera etèria amb els núvols i els torterols de fum i morien allí dalt entre les gavines — les dotze tocaven quan Clarissa Dalloway deixava el seu vestit verd damunt el llit i els Warren Smith baixaven per Harley Street. Les dotze era l'hora assenyàlada per a llur visita. Probablement, pensava Lucrecia, la casa de Sir William Bradshaw és aquella on hi ha aturat un auto gris. (Els cercles plúm-bics es dissolien en l'aire.)

De fet, ho era — l'auto de Sir William Bradshaw; baix, potent, gris amb inicials pla-

neres enllaçades damunt la portella, com si no fos escaient la pompa heràldica, puix que aquell home era l'ajut espiritual, el sacerdot de la ciència; i com que l'auto era gris, per a fer joc amb la seva sòbria suavitat, pells grises, mantes d'un gris argentí s'hi apilotaven per tal que missenyora no es refredés mentre esperava. Perquè sovint Sir William feia seixanta milles de camí o més, fora ciutat, per tal de visitar els rics, els malalts que es podien permetre de pagar els elevats honoraris que Sir William cobrava molt escaientment pels seus consells. Missenyora esperava amb les mantes als genolls una hora o més, ben recolzada, pensant de vegades en el pacient, de vegades, i és excusable, en el mur d'or, que pujava de minut en minut mentre ella esperava; el mur d'or que s'alçava entre ells i tota humiliació o angúnia (n'havia passades coratjosament; havien hagut de lluitar), i així a la fi se sentia en un mar encalmat on bufaven només vents aromàtics; respectada, admirada, envejada, amb gairebé res a desitjar, per bé que lamentava la seva grossor; dinars amb força convidats de la professió cada dijous; de tant en tant un basar a inaugurar; reialesa a saludar; massa poc temps, ai lassa! amb el seu marit, la feina del qual creixia i creixia; un noi que es portava bé a Eton; també li hauria agradat una noia; tenia, tanmateix, tasques en abundància; la protecció de la infància; la cura dels epilèptics, i la fotografia, de manera que si hi havia una església en construcció o enrunant-se, subornava

el sagristà, obtenia la clau i treia fotografies que a penes es distingien de les dels professionals, mentre esperava.

Sir William ja no era jove. S'havia escar-rassat molt; s'havia guanyat la posició que tenia a força d'habilitat (fill com era d'un boti-guer); estimava la seva professió; feia goig en cerimònies i parlava bé — i tot això, quan el van fer cavaller, ja li havia donat un aire de feixuguesa, de cansament (incessant com era el corrent dels seus pacients, onerosos com eren els privilegis i les responsabilitats de la seva professió); i aquell cansament, junt amb els seus cabells grisos, acreixia l'extraordinària distinció de la seva presència i li donava fama (de la més gran importància en el tractament de casos nerviosos) no solament de destresa fulminant i d'encert gairebé infallible en el diagnòstic, sinó de simpatia; de tacte; de comprensió de l'ànima humana. Ho veié de seguida que van entrar a l'estança (es deien Warren Smith); va estar-ne segur tot d'una que va veure l'home; era un cas d'una gravetat extremada. Era un cas de postració completa — postració física i nerviosa completa, amb tots els símptomes d'un grau avançat — se'n va encertir en dos o tres minuts (tot escrivint respostes a preguntes seves, murmurades discretament, en una tarja rosada).

Quant de temps feia que el visitava el Dr. Holmes?

Sis setmanes.

Receptat una mica de bromur? Dit que no

tenia res? Ah, sí (aquests metges no especialitzats! pensava Sir William. Perdia la meitat del temps desfent llurs disbarats. N'hi havia d'irreparables).

— Vau distingir-vos molt a la guerra?

El pacient repetí la paraula “guerra” interrogativament.

Atribuïa significats a paraules de mena simbòlica. Síntoma seriós que calia apuntar a la tarja.

— La guerra? — preguntava el pacient. La guerra europea — aquella petita batussa de collegials amb piules? S'hi havia distingit, ell? De fet, no se'n recordava. En la guerra mateixa havia fallit.

— Sí, va distingir-s'hi molt — Lucrècia assegurà al metge —; van ascendir-lo.

— I a l'oficina tenen de vós una opinió millorable? — murmurà Sir William, passant els ulls per la carta de Mr. Brewer, molt generosament redactada —. ¿No teniu res que us amoïni, angúnies econòmiques, res?

Havia comès un crim horrible i la natura humana l'havia condemnat a mort.

— He... he... — començà — fet un crim...

— No ha fet mai res de mal — Lucrècia assegurà al doctor. Si a Mr. Smith no li fes res d'esperar-se, va dir Sir William, ell parlaria amb Mrs. Smith a l'estança del costat. El seu marit estava greument malalt, va dir Sir William. Deia potser que es mataria?

Oh, sí que ho deia, exclamà ella. Però no en tenia pas la intenció, va dir ella. És clar que

no. Només era qüestió de repòs, va dir Sir William; repòs, repòs, repòs; un repòs ben llarg al llit. Hi havia al camp un sanatori deliciós on curarien perfectament el seu marit. Lluny d'ella? va preguntar Lucrècia. Per dissort, sí; els qui ens estimem més no ens serveixen de res quan estem malalts. Però no era pas boig, veritat? Sir William va dir que ell no parlava mai de "bogeria"; en deïa mancança del sentit de la proporció. Però els metges no feien goig al seu marit. Refusaria d'anar-hi. Havia amenaçat de matar-se. Breument i delicadament Sir William va explicar a Lucrècia l'estat d'aquell cas. Ell havia amenaçat de matar-se. No hi havia alternativa. Era una qüestió de llei. S'estaria al llit en una casa bella, al camp. Les infermeres eren admirables. Sir William el visitaria una vegada la setmana. Si Mrs. Warren Smith estava ben segura que no li havia de preguntar res més — ell mai no dava pressa als seus pacients — tornarien al seu marit. Ella no havia de preguntar res més, a Sir William.

Així tornaren a l'ésser més exaltat de la humanitat; al criminal que s'acarava amb els seus jutges; a la víctima exposada en les altures; al fugitiu; al mariner ofegat; al poeta de l'oda immortal; al Senyor que havia passat de vida en mort; a Sèptim Warren Smith que seia en un cadiral sota la claraboia mirant una fotografia de Lady Bradshaw en vestit de cort, remugant missatges a base de la bellesa.

— Ja ens hem dit el que feia al cas — va dir Sir William.

— Diu que esteu molt, molt malalt — exclamà Lucrècia.

— Hem decidit que aniríeu a un sanatori — va dir Sir William.

— Un matatori? — va dir Sèptim, sarcàstic.

L'home va fer una impressió desagradable. Perquè Sir William, fill d'un botiguer, tenia un respecte innat per la criança i els vestits de preu, i la misèria l'hi irritava; també, més profund, Sir William, que mai no havia tingut temps de llegir, servava el caliu d'un greuge contra les gents cultes que entraven al seu despatx i deixaven entendre que els metges, la professió dels quals posa en joc constantment les facultats més elevades, no són homes instruïts.

— Un sanatori, Mr. Warren Smith — va dir — on us ensenyarem a descansar.

I encara hi havia una altra cosa.

Estava segur que, quan Mr. Warren Smith estava bé, era incapaç d'esverar la seva muller. Però havia parlat de matar-se.

— Tots tenim els nostres moments de depressió — va dir Sir William.

De seguida que caieu, es repetia Sèptim, la natura humana se us tira a sobre. Holmes i Bradshaw se us tiren a sobre. Recorren el desert. Corren xisclant per les terres ermes. La roda i les cordes us torturen. La natura humana és implacable.

— Tenia impulsos de vegades? — va preguntar Sir William, amb la punta del llapis damunt una tarja rosada.

Això era cosa seva, va dir Sèptim.

— Ningú no viu per a ell tot sol — va dir Sir William, dant un cop d'ull a la fotografia de la seva muller en vestit de cort.

— I teniu un esdevenidor brillant — va dir Sir William. Allí, damunt la taula, la carta de Mr. Brewer. — Un esdevenidor brillantíssim.

Però i si confessava? Si comunicava? El deixarien anar aleshores, Holmes Bradshaw?

— Jo... jo — quequejà.

Però quin era el seu crim? No podia recordar-se'n.

— Digueu — va dir Sir William encoratjant-lo. (Però s'estava fent tard.)

Amor, arbres, no hi ha crim... què era el seu missatge?

No podia recordar-se'n.

— Jo... jo... — quequejà Sèptim.

— Proveu de pensar en vós mateix tan poc com pugueu — va dir Sir William amablement. De debò, no estava en condicions d'anar pel món.

No hi havia res més que volguessin preguntar-li? Sir William faria tots els preparatius (ho murmurà a l'orella de Lucrècia) i li ho faria saber entre cinc i sis d'aquell vespre.

— Confieu-m'ho tot — va dir, i va acomiadar-los.

Mai, mai de la vida Lucrècia no havia sentit una angoixa semblant! Havia demanat ajut i l'havien abandonada! Aquell home els havia fallit! Sir William Bradshaw no era un home com cal.

Les despeses de l'automòbil sol li devien pujar una pila, va dir Sèptim, quan van sortir al carrer.

Lucrècia se li aferrava al braç. Els havien abandonat.

Però què més volia?

Als seus pacients Sir William concedia tres quarts d'hora; i si en aquella ciència exigent que tracta de coses sobre les quals, al capdavant, no sabem res — el sistema nerviós, el cervell humà — un metge perd el sentit de la proporció, com a metge falleix. Cal que tinguem salut; i la salut és proporció; de manera que quan un home entra al vostre despatx i diu que és Crist (illusió corrent) i que porta un missatge, com la majoria porten, i amenaça, com fan sovint, de matar-se, invoqueu la proporció; ordeneu repòs al llit; repòs en solitud; silenci i repòs; repòs sense amics, sense llibres, sense missatges; sis mesos de repòs; fins que l'home que va entrar pesant vuit surt pesant dotze.

La proporció, la proporció divina, deessa de Sir William, era assolida per Sir William recorrent hospitals, pescant salmons, engendrant un fill a Harley Street en Lady Bradshaw, que també pescava salmons i feia fotografies que gairebé no es distingien de les dels professionals. Adorant la proporció, Sir William no solament prosperava ell sinó que feia prosperar Anglaterra, tancava els boigs, prohibia infantaments, castigava la desesperació, feia impossible que els incapaços propaguessin llurs opinions fins que ells també compartien el seu sen-

tit de la proporció — el seu si eren homes, el de Lady Bradshaw si eren dones (ella brodava, tricotava, passava quatre nits de les set a casa amb el seu fill), de manera que no solament el respectaven els seus col·legues, el temien els seus subordinats, sinó que els parents i els amics dels seus pacients sentien per ell la gratitud més viva perquè insistia que aquells cristos i cristesses profètics, que profetitzaven la fi del món, o l'adveniment de Déu, calia que beguessin llet fent llit, com Sir William manava; Sir William amb els seus trenta anys d'experiència d'aquesta mena de casos, i el seu instint infal·lible, això és follia, això seny; el seu sentit de la proporció.

Però la Proporció té una germana, menys riolera, més formidable, una deessa ara mateix atrafegada — dins l'ardència i les arenes de l'Índia, el fang i els aiguamolls de l'Àfrica, els suburbis de Londres, onsevulla que el clima o el dimoni tempta els homes a apartar-se de les creences veritables que són les que té ella — ara mateix està atrafegada a estellar altars, esclafar ídols, alçar en llur lloc el seu propi rostre sever. Es diu Conversió i es nodreix de voluntats dels febles; li plau d'impressionar, d'imposar; adora les seves pròpies faccions estargides al rostre de la xurma. A Hyde Park Corner es dreça a predicar sobre una bóta; s'embolcalla de blanc i ronda, penitentment disfressada de germanor, per factories i parlaments; ofereix ajut però desitja puixança; gita rudament del seu camí el dissident, el descontent;

concedeix la seva benedicció a aquells que, mirant en l'aire, reben submisament dels seus ulls la claror de llurs ulls. Aquesta dama també (Lucrècia Warren Smith ho endevinava) tenia estatge al cor de Sir William, per bé que amagada, com sol anar, amb una disfressa plausible; algun nom venerable; amor, deure, abnegació. Com treballaria — com s'escarrassaria per a aplegar fons, propagar reformes, iniciar institucions! Però la conversió, deessa primmirada, s'estima més sang que morter, i es nodreix més subtilment en la voluntat humana. Per exemple, Lady Bradshaw. Quinze anys abans s'havia esfondrat. No era res que pogués assenyalar; no hi havia hagut cap escena, cap esclat; només el naufragi lent de la voluntat d'ella en la d'ell. Dolç era el seu somris, ràpida la seva submissió; el dinar a Harley Street, amb vuit o nou plats, amb deu o quinze convidats de títol acadèmic, anava llis i urbà. Però a mesura que el vespre s'escolava, un lleu ensopiment, o neguiteig tal vegada, un moviment nerviós, quequeig, ensopegada i confusió indicaven, i era dolorós de veure — que la pobra dama mentia. Temps era temps ella havia pescat salmons lliurement; ara, tota amatent a servir la cobejança, que feia lluir tant els ulls del seu marit, la cobejança de domini, de poder, ella aferrava, espremia, retallava, esporgava, es feia enrera, treia el cap; de manera que sense saber precisament què feia desagradable el vespre i causava aquella pressió al cim del cap (que podia imputar-se molt bé a la con-

versa professional o a la fatiga d'un gran doctor, la vida del qual, deia Lady Bradshaw, "no és pas d'ell sinó dels seus malalts"), era desagradable; de manera que els convidats, quan el rellotge tocava les deu, respiraven l'aire de Harley Street fins amb entusiasme; el qual alleujament, tanmateix, era negat als seus pacients.

Allí a l'estança grisa, amb retrats a les parets i els mobles valuosos, sota la claraboia de vidre despolit, aprenien la vastitud de llurs transgressions; arraulits en cadirals, el miraven acomplir, a benefici llur, un exercici curios amb els braços, que engegava amb força i tornava sobtadament als malucs per a provar (si el pacient era tossut) que Sir William era amo dels seus actes i el pacient no. Allí alguns s'esfondraven feblement; sanglotaven, se sotmetien; altres, inspirats per Déu sap quina follia intemperant, deien a Sir William a la cara que era un impostor maleït; dubtaven, més impiadosament encara, de la mateixa vida. Per què viure? preguntaven. Sir William replicava que la vida era bona. Certament, Lady Bradshaw en plomes d'estruc penjava damunt l'escalfapanxes, i quant als seus ingressos eren ben bé dotze mil lliures l'any. Però amb nosaltres, protestaven, la vida no és tan generosa. Ell s'hi avenia. Els mancava el sentit de la proporció. I potser, al capdavant, no hi ha Déu? Ell arronçava les espatlles. En fi, això de viure o deixar de viure és cosa nostra. Però en això s'equivocaven. Sir William tenia un amic a Surrey

on ensenyaven de tenir, i Sir William admetia francament que era un art difícil — el sentit de la proporció. Hi havia, a més, l'afecte familiar; l'honor; el coratge; i una carrera brillant. Tot això tenia en Sir William un defensor decidit. Si fallien, ell tenia per suports la policia i la bona societat, la qual es captindria, deia ell sense fressa, allà baix a Surrey, que aquells impulsos insociables, criats, més que per res, per mancança de sang bona, fossin mantinguts a ratlla. I aleshores sortia de l'amagatall i ascendia al soli aquella deessa que té per cobrança de destruir tota oposició, d'estargir d'una manera inesborrable als santuaris d'altri la imatge d'ella mateixa. Nus, indefensos, els exhaustos, els desemparats rebien la impressió de la voluntat de Sir William. Es precipitava, devorava. Tancava la gent fora. Aquesta combinació de decisió i d'humanitat era el que feia Sir William tan car als parents de les seves víctimes.

Però Lucrècia Warren Smith exclamava, Harley Street avall, que aquell home no li feia goig.

Llescant i trinxant, dividint i subdividint, els rellotges de Harley Street rosegaven el dia de juny, aconsellaven submissió, daven suport a l'autoritat, i assenyalaven a cor els avantatges suprems del sentit de la proporció, fins que el pilot de temps va minvar tant que un rellotge comercial, suspès damunt una botiga a Oxford Street, anunciava, joiosament, fraternalment, com si els senyors Righy i Lowndes

trobessin gust a dar de franc la informació, que eren dos quarts de dues.

Si hom mirava en l'aire, veia que cada lletra de llurs noms substituïa una de les hores; subconscientment hom agraiïa a Rigby i Lowndes que us donessin una hora ratificada per Greenwich; i aquest agraiïment (així rumiava Huc Whitbread, entretingut davant l'aparador de la botiga) naturalment prenia més tard la forma de comprar mitjons o sabates de Rigby i Lowndes. Així rumiava. Era el seu costum. No enfondia. Fregava superfícies; llengües mortes, vives, vida a Constantinoble, París, Roma; muntar, caçar, tennis, en altres temps. Els maliciosos asseguraven que ara feia guàrdia al Palau de Buckingham, en mitges de seda i calça curta, i ningú no sabia què guardava. Però ho feia amb una eficiència extremada. Havia surat entre la crema de la societat anglesa durant cinquanta cinc anys. Havia conegut primers ministres. El seu afecte, deien, era pregon. I si era veritat que no havia pres part en cap dels grans moviments del temps ni havia tingut cap càrrec important, tenia al seu crèdit una o dues reformes humils; una millora dels recers públic era l'un; la protecció de mussols a Norfolk una altra; les minyones tenien motius d'estar-li agraiïdes; i el seu nom signant cartes al *Times*, demanant fons, apellant al públic perquè protegís, preservés, netegés, fes minvar el fum, i escombrés la immoralitat dels parcs, inspirava respecte.

Feia una figura magnífica, també, aturat allí

un moment (mentre el so dels dos quarts s'es-vaïa) per mirar amb aire crític, magisterial, mitjons i sabates; impecable, sòlid, com si es mirés el món des d'una certa altura, i vestit d'una manera adient; però es feia càrrec de les obligacions que la grandària, la riquesa, la salut comporten i observava escrupolosament, fins quan no era absolutament necessari, petites cortesies, cerimònies passades de moda que daven un cert to a les seves maneres, quelcom a imitar, quelcom per què un el recordava, perquè ell no prendria mai el lonx, per exemple, amb Lady Bruton, amb qui feia vint anys que es coneixien, sense portar-li un ram de clavells o sense preguntar a Miss Brush, secretària de Lady Bruton, com estava el seu germà a l'Àfrica del Sud; cosa per la qual, Miss Brush, deficient com era en tots els atributs de l'encís femení, es ressentia tant que deia: "Gràcies, el meu germà hi està perfectament", quan, de fet, ja feia mitja dotzena d'anys que l'home estava molt malament a Portsmouth.

Lady Bruton mateixa preferia Ricard Dalloway que va arribar al mateix temps. De fet, es van trobar a la porta.

Lady Bruton preferia Ricard Dalloway naturalment. Era fet d'una matèria més bona. Però ella no permetria que li aclaparessin el seu pobre Huc. Mai no s'oblidaria de la seva amabilitat — havia estat de debò amabilíssim — no recordava precisament en quina avinentesa. Però ho havia estat — amabilíssim. De totes maneres, la diferència entre dos homes no és

mai gran cosa. Mai no havia sabut veure la solta de desmuntar la gent, com Clarissa Dalloway feia, i tornar-los a muntar; no pas, almenys, quan una tenia seixanta dos anys. Agafà els clavells d'Huc, fent el seu tètric somrís angulós. No esperava ningú més, va dir-los. Els havia fet venir amb un engany perquè la traguessin d'una dificultat.

— Però mengem primer — va dir.

I aleshores, doncs, va començar el pas d'ací d'allà, silenciós i exquisit, per portes girelles, de cambres agençades amb davantals i còfies blanques, serventes no de la necessitat, sinó adeptes d'un misteri o gran engany acomplert per mestresses de casa a Mayfair de dos quarts de dues a les dues, hora en què, per un gest de la mà, el tràfic cessa i en el seu lloc s'alça aquesta profunda il·lusió, en primer lloc, sobre el menjar — que no és pagat; i després que la taula es para tota sola amb cristall i argent, camins de taula, platets de fruita roja; capes de salsa obscura disfressen el rèmol; pollastrets partits neden en casseroles; acolorit, indomèstic, crema el foc; i amb el vi i el cafè (no pagats) s'al·cen visions jocundes davant ulls consirosos; ulls dolçament escatidors; ulls a qui la vida apareix musical, misteriosa; ulls que s'encenen per a observar amb simpatia la bellesa dels clavells vermells que Lady Bruton (els moviments de la qual eren sempre angulosos) havia deixat al costat del seu plat, de manera que Huc Whitbread, sentint-se en pau amb tot l'univers i al mateix temps completament segur

de la seva posició, va dir, deixant la forquilla:
— Quin goig que farien damunt les vostres randes!

Miss Brush va ressentir-se intensament d'aquesta franquesa. El tingué per mal educat. Va fer riure Lady Bruton.

Lady Bruton va alçar els clavells, tenint-los d'una manera més aviat encarcerada en una actitud molt semblant a aquella en què el general tenia el rotlle, al retrat penjat darrera d'ella; romania fixa, extasiada. Qui era, ara? la besnéta del general? la rebesnéta? es preguntava Ricard Dalloway. Sir Roderick, Sir Miles, Sir Talbot — això. Era remarcable la manera com, en aquella família, la semblança persistia en les dones. Ella també hauria d'haver estat general de dragons. I Ricard hauria servit alegrement a les seves ordres; tenia el respecte més gran per ella; acariciava la manera romàntica de mirar-se aquelles velles de nissaga, i li hauria agradat, a la seva bondadosa manera, de portar uns quants caps calents joves, amics seus, a prendre el lonx amb ella; com si un tipus com el d'ella pogués criar-se a base d'amables entusiastes bevedors de te! Ell coneixia el país d'ella. Coneixia la seva família. Hi havia una parra, que produïa encara, sota la qual s'havia assegut o Lovelace o Herrick — el que és ella mai no llegia un vers, però així deia la història. Més valia esperar, per a consultar-los la qüestió que l'amoinava (fer una crida al públic; i en aquest cas, en quins termes etc.) més valia esperar que prenguessin

café, pensava Lady Bruton; i així deixà els clavells al costat del seu plat.

— Com està Clarissa? — va preguntar de sobte.

Clarissa deia sempre que Lady Bruton no li tenia simpatia. De fet, Lady Bruton tenia fama d'interessar-se més en política que en la gent; de parlar com un home; d'haver tingut part en una famosa intriga de cap al vuitanta, que començava a ésser esmentada en memòries. Era ben cert que hi havia una alcova a la sala, i una taula en aquella alcova, i damunt la taula un retrat del general Sir Talbot Moore, ara difunt, que hi havia escrit (un vespre de cap al vuitanta) a presència de Lady Bruton, a sabuda d'ella, potser seguint el consell d'ella, un telegrama ordenant d'avançar a les tropes britàniques en una avinentesa històrica. (Ella servava la ploma i explicava la història.) Així, quan deia de passada "Com està Clarissa?", els marits tenien feina a convèncer llurs mullers, i en realitat, per amants que fossin, ells també en tenien llurs dubtes secrets, de l'interès de Lady Bruton en dones que destorbaven sovint el pas a llurs marits, els impedièn d'acceptar càrrecs a l'estranger, i havien d'ésser portades a la vora del mar al bell mig de la tongada parlamentària per a refer-se de la grip. Tanmateix, la seva pregunta "Com està Clarissa?" era reconeguda per les dones com un senyal infallible d'una que els volia bé, d'una companya gairebé muda, les dites de la qual (mitja dotzena potser en el curs d'una vida)

demostraven el reconeixement d'una certa companyonia femenina i unien Lady Bruton i Mrs. Dalloway, que es veien poc i, quan es veien, semblaven indiferents i àdhuc hostils, en un lligam singular.

— He trobat Clarissa al Parc aquest matí — va dir Huc Whitbread, cabussant-se a la caserola, ansiós de fer-se aquest petit compliment, perquè només tenia de venir a Londres i trobava tothom de seguida; però golafre, un dels homes més golafres que ella hagués conegut mai, pensava Milly Brush que observava els homes amb rectitud inflexible i era capaç d'adhesió eterna, al seu sexe especialment, puix que era boteruda, descarnada, angulosa, i del tot desproveïda d'encisos femenins.

— Sabeu qui és a Londres? — va dir Lady Bruton, recordant-se'n de sobte. — El nostre vell amic Pere Walsh.

Tots somriueren. Pere Walsh. I Mr. Dalloway estava content de veres, pensava Milly Brush; i Mr. Whithbread només pensava en el seu pollastret.

Pere Walsh! Tots tres, Lady Bruton, Huc Whitbread i Ricard Dalloway recordaven el mateix — la passió amb què s'havia enamorat Pere Walsh; la manera com havia estat refusat; havia marxat a l'Índia; havia prosperat; embullat les coses; i Ricard Dalloway tenia un gran afecte al vell minyó. Milly Brush ho veia; veia una fondària al bru dels seus ulls; veia com vacillava; pensava; i això interessava a Milly Brush, com Mr. Dalloway li interessava

sempre, perquè què devia pensar, es deia Milly, sobre Pere Walsh?

Que Pere Walsh havia estat enamorat de Clarissa; que ell tornaria a casa directament després del lonx per veure Clarissa; que li diria, clar, que l'estimava. Sí, li ho diria.

Milly Brush, una vegada, gairebé s'havia enamorat d'aquells silencis; i hom es podia confiar sempre de Mr. Dalloway; era tot un senyor. Ara, als quaranta, només que Lady Bruton mogué el cap d'una manera una mica sobtada, Milly Brush passava el senyal, per profundament que estigués enfonsada en aquelles reflexions d'un esperit desaferrat, d'una ànima incorrupta que la vida no podia entabanar, perquè la vida no li havia ofert res de valor; ni rínxol, ni somris, llavi, galta, nas; absolutament res; Lady Bruton només havia de moure el cap i Perkins era avisat que calia apressar el cafè.

— Sí; Pere Walsh ha tornat — va dir Lady Bruton. Era vagament afalagador per a tots. Havia tornat abatut, fracassat, a llur platja segura. Però ajudar-lo, pensaven, era impossible; tenia alguna tara al caràcter. Huc Whitbread va dir que hom podia, és clar, esmentar el seu nom a En Tal i Tal. S'arrugà tristament, doncs, en pensar en les cartes que escriuria als caps de departaments governamentals parlant del "meu vell amic Pere Walsh", etc., etc. Però no se'n trauria res — res de durada, a causa del seu caràcter.

— Embolicat amb alguna dona — va dir

Lady Bruton. Tots havien endevinat que *allò* era al fons de tot.

— Tanmateix — va dir Lady Bruton, ansiosa de deixar aquell tema— ja ens ho contarà tot el mateix Pere.

(El cafè trigava.)

— Quina adreça? — murmurà Huc Whitbread; i tot d'una s'inicià una onada en la grisa marea de servei que voltava Lady Bruton tot-hora, i aplegava, interceptava, embolcallava la dama en un teixit molt fi que trencava concussions, mitigava interrupcions, i estenia entorn de la casa de Brook Street una xarxa fina on les coses s'enganxaven i eren collides acuradament, instantàniament per Perkins cabellgrís, que havia estat amb Lady Bruton ja feia trenta anys i ara escrivia l'adreça; la dava a Mr. Whitbread, que es va treure la cartera, alçà les celles i, fent lliscar el paper entre documents de la més alta importància, va dir que faria que Evelina convidés Pere a prendre el lonx.

(Estaven esperant, per portar el cafè, que Mr. Whitbread hagués acabat.)

Huc era molt lent, pensava Lady Bruton. S'engreixava, remarcava ella. Ricard sempre servava una bella figura. La dama començava a despacientar-se; la totalitat del seu ésser es decantava fermament, innegablement, escombrats amb força tots aquells entreteniments innecessaris (Pere Walsh i els seus afers), vers la matèria que ocupava la seva atenció, i no merament la seva atenció, sinó aquella fibra que

era la baqueta de la seva ànima, aquella part essencial d'ella sense la qual Millicent Bruton no hauria estat Millicent Bruton; aquell projecte per a emigrar gent jove d'ambdós sexes nats de pares respectables i establir-los en bones condicions al Canadà. Exagerava. Potser havia perdut el sentit de la proporció. L'emigració no era per a altres el remei obvi, la concepció sublim. No era per a ells (Huc, o Ricard, o fins l'abnegada Miss Brush) l'alliberador de l'egoisme reclòs, que una forta dona marcial, ben nodrida, de bona nissaga, d'impulsos directes, sentiments dreturers i poc poder introspectiu (franca i senzilla — per què no podia ésser tothom franc i senzill? preguntava ella), sent alçar-se dins seu, un cop la joventut passada, i cal que giti sobre algun objecte — pot ésser l'Emigració, o l'Emancipació; però sigui quin sigui aquest objecte, entorn del qual l'essència de la seva ànima és diàriament segregada, esdevé inevitablement prismàtic, lluent, mig mirall, mig pedra preciosa; ara curosament amagat perquè la gent no se'n rigui; ara orgullosament palesat. L'emigració, en una paraula, havia esdevingut en gran part Lady Bruton.

Però li calia escriure. I una carta al *Times*, solia dir ella a Miss Brush, li costava més que organitzar una expedició a l'Àfrica del Sud (com havia fet durant la guerra). Després de la batalla del matí començant, esquinçant, tornant a començar, solia adonar-se de la futilitat de la seva donia com no la sentia en cap altra

ocasió, i es decantava amb gratitud a pensar en Huc Whitbread que tenia — no en podia dubtar ningú — l'art d'escriure cartes al *Times*.

Un ésser tan diferent d'ella amb un domini tal de l'idioma; capaç de dir les coses com els directors volien que es diguessin; tenia passions que hom no podia anomenar simplement avidesa. Lady Bruton sovint suspenia judici sobre els homes per deferència a l'acord misteriós en què ells, però no cap dona, es trobaven amb les lleis de l'univers; sabien com presentar les coses; sabien què es deia; de manera que si Ricard l'aconsellava i Huc escrivia per ella, estava segura de fer-ho bé. Per això va deixar que Huc es mengés el seu suflé; va preguntar per la pobre Evelina; va esperar que fumessin, i aleshores va dir:

— Milly, voleu portar els papers?

I Miss Brush va sortir, va tornar; va deixar papers sobre la taula; i Huc va treure la seva estilogràfica d'argent, que havia fet vint anys de servei, deia ell, tot descargolant el cap. Encara es trobava en estat perfecte; l'havia ensenyada als fabricants; no hi havia cap raó, deien, perquè es gastés mai; i això ja resultava un mèrit d'Huc i dels sentiments que la seva ploma expressava (així pensava Ricard Dalloway) mentre Huc començava a escriure majúscules amb petites anelles entorn, i així meravellósament transformava en solta els embulls de Lady Bruton, en gramàtica tal que l'editor del *Times*, pensava Lady Bruton, observant la meravellosa transformació, hauria de respec-

tar. Huc era lent. Huc era pertinaç. Ricard deia que calia arriscar-se. Huc proposava modificacions per deferència als sentiments de gent que, deia amb una certa agror en veure que Ricard se'n reia, "calia considerar" i llegia "com, per tant, opinem que els temps són madurs... el jovent superflu de la nostra població sempre creixent... el que devem als morts..." i Ricard deia que tot això era palla i aigua calenta, però que no hi feia cap mal, és clar, i Huc continuava apuntant en ordre alfabètic sentiments de la noblesa més alta, i espolsant-se la cendra de l'armilla, i resumint de tant en tant els progressos que feien fins que, finalment, va llegir el redactat d'una carta, la qual, Lady Bruton n'estava segura, era una obra mestra. El que ella volia dir, podia tenir aquell so?

Huc no podia assegurar que el director ho fes sortir; però no trigaria a prendre el lonx amb algú.

En això Lady Bruton, que rarament feia una cosa graciosa, s'entaforà tots els clavells d'Huc a la part de davant del seu vestit i allargant-li les mans exclamà: "El meu primer ministre!" Sense ells dos s'hauria vist perduda. S'alçaren. I Ricard Dalloway s'arribà, com solia, a dar una ullada al retrat del general, perquè es proposava d'escriure, quan tingués una mica de lleure, la història de la família de Lady Bruton.

I Millicent Bruton estava molt orgullosa de la seva família. Però tenien espera, tenien espera, deia ella mirant el retrat; volent signi-

ficar que la seva família, de militars, administradors, almiralls, havien estat homes d'acció, que havien fet llur deure; i el primer deure de Ricard era envers el seu país, però era un bell rostre, deia ella; i tenia tots els papers a punt a Aldmixton quan fos temps de començar; temps de govern laborista volia dir. "Ah, les notícies de l'Índia!" exclamà la dama.

I després, mentre s'estaven al vestíbul agafant els guants grocs del pitxer que hi havia damunt la taula de malaquita i Huc oferia a Miss Brush una invitació escadussera o un altre compliment que ella odiava del fons de tot del cor, i es tornava vermella, Ricard va girar-se vers Lady Bruton, amb el capell a la mà i va dir-li:

— Us veurem a la nostra reunió d'aquesta nit? — i tot d'una Lady Bruton va reprendre la magnificència que l'escriptura havia esmicolat. Hi aniria, o no hi aniria. Clarissa tenia una energia meravellosa. Les reunions aterrien Lady Bruton. Però ella es feia vella. Això dava a entendre, dreta allí a la porta; bella; molt dreta; mentre el seu gosset s'estirava darrera d'ella i Miss Brush es feia fonedissa amb les mans plenes de papers.

I Lady Bruton se'n va anar feixugament, majestuosament a la seva estança; s'ajagué, amb un braç estirat damunt el sofà. Sospirava, roncava, no que dormís, només estava ensopida i pesada, com un camp de trèvol sota el sol en aquell xafogós dia de juny, amb les abelles que rondaven pertot i les papallones grogues. Sem-

pre tornava a aquells camps del Devonshire, on saltava els rierols muntant Patty, el seu poni, amb els seus germans Mortimer i Tom. I hi havia els gossos; hi havia les rates; hi havia el pare i la mare a l'herbei sota els arbres, amb les coses del te tretes, i els parterres de dàlies, de malves, i gramínies; i ells, dimoniets, sempre a punt de fer-ne alguna! esmunyint-se per entre les mates, de manera que no els veiesin, tots emmascarats a posta per a una entremaliadura. I el que li deia, la vella mainadera, dels seus vestits!

Ai, sí! Era divendres i ella era a la seva casa de Brook Street. Aquells bons minyons, Ricard Dalloway, Huc Whitbread se n'havien anat per la xafogor dels carrers, els grinyols dels quals arribaven a ella, ajaguda al sofà. Ella tenia poder, posició, renda. Havia viscut a l'avantguarda del seu temps. Havia tingut bons amics; conegut els homes més hàbils del seu temps. Londres murmuriós fluïa cap a ella i la seva mà, recolzada al respatllet del sofà, afer-rava un imaginari bastó de comandament, com els seus avis podien haver tingut, tenint el qual semblava, ensopida i feixuga, estar manant batallons en marxa vers el Canadà, i aquells bons minyons caminaven per Londres, llur territori, aquell trosset de catifa, Mayfair.

I s'allunyaven més i més d'ella, a qui estaven units per un fil prim (puix que havien pres el lonx amb ella) el qual s'estiraria i estiraria, i s'aprimaria i aprimaria mentre ells traves-saven Londres; com si els amics d'una estigues-

sin units al cos d'una, després de prendre el lonx amb ells, per un fil molt prim, el qual (mentre ella feia becaines) esdevingué entelat pel so de campanes que tocaven hores o cridaven els fidels a l'església, com un fil de teranyina esdevé esborrat per gotes de pluja, i, carregat, cedeix. Va, doncs, adormir-se.

I Ricard Dalloway i Huc Whitbread vacilaven a la cantonada de Conduit Street al mateix moment en què Millicent Bruton, ajaguda al sofà, deixava que el lligam es trenqués; roncava. Vents contraris combatien a la cantonada. Miraren l'aparador d'una botiga; no volien comprar ni parlar sinó separar-se, però amb els vents contraris que bufaven a la cantonada i una mena de lapse a les mareas del cos, dues forces que es troben en un remolí, matí i tarda, s'aturaren. Un cartell de diari s'aixecà en l'aire, coratjosament, com un estel al principi, després s'aturà, caigué, voleià; i el vel d'una dama penjava. Veles grogues tremolaven. La fúria del tràfic del matí va alentir-se i carretons sols s'rollaven pels carrers mig buits. A Norfolk, en què Ricard Dalloway mig pensava, un càlid vent bla bufava els pètals; confonia les aigües, arrissava les herbes florides. Els segadors de fenc que s'havien tirat al peu de cledes per a fer-se passar, dormint, la feina del matí, separaven cortines de fulles verdes; movien globus tremolosos de cerfull per veure el cel; el cel blau, constant, l'ardent cel d'istiu.

Conscient que s'estava mirant un gerro jacobí, d'argent, de dues nanses, i que Huc Whit-

bread admirava amb condescendència, amb posat d'entès, un collaret espanyol de què pensava preguntar el preu per si de cas agradava a Evelina — tanmateix, Ricard estava ensopidíssim; no podia pensar ni moure's. La vida havia llençat aquelles desferres; aparadors plens de falsificacions acolorides, i hom s'estava encarcarat amb la letargia del vell, enterc amb la rigidesa del vell, mirant cap a dins. Evelina Whitbread potser voldria comprar aquell collaret espanyol — potser sí. Li calgué badallar. Huc entrava a la botiga.

— Ben pensat! — va dir Ricard, seguint.

Déu sabia que no tenia cap desig de dedicar-se a comprar collarets amb Huc. Però hi ha marees dins el cos. El matí troba la tarda. Portats com una frèvol xalupa damunt corrents profundíssims, el besavi de Lady Bruton i la seva memòria i les seves campanyes a Nordamèrica se submergien, s'enfonsaven. I Millicent Bruton també. Va anar avall. A Ricard tant se li'n donava del que pogués esdevenir a l'Emigració; que la carta fos publicada o no. El collaret se sostenia tivant entre els dits admirables d'Huc. Que el donés a una noia, si li calia comprar joiells — qualsevol noia, qualsevol noia que passés pel carrer. Perquè la indignitat de la vida colpia Ricard amb prou força — comprant collarets per a Evelina. Si hagués tingut un noi hauria dit: Feina, feina. Però tenia la seva Elisabet; adorava la seva Elisabet.

— Voldria veure Mr. Dubonnet — va dir Huc amb la seva eixutor d'home de món, Se-

gons semblava, aquell Dubonnet tenia les mesures del coll de Mrs. Whitbread o, més estrany encara, sabia el seu parer sobre els joiells espanyols i l'extensió de les seves possessions en aquest ram (que Huc no podia recordar). I tot això semblava molt estrany a Ricard Dalloway. Perquè ell no feia mai regals a Clarissa, a excepció d'aquell braçalet feia dos o tres anys, que no havia estat pas un èxit. Ella no el duia mai. Li sabia greu que ella no el duqués mai. I com el fil solt de teranyina, després d'oscillar a dreta i esquerra, s'adhereix a la punta d'una fulla, la ment de Ricard, eixint de la seva letargia, s'adreçà a la seva muller, Clarissa, que Pere Walsh havia estimat amb tanta passió; i Ricard havia tingut una visió sobtada de Clarissa prenent el lonx; d'ell mateix i Clarissa; de llur vida junts; i estirà cap a ell la safata de joiells antics, i prenent ara aquest afibllal, ara aquest anell, "Quant val?" preguntava, però dubtava del seu bon gust. Volia obrir la porta de la sala amb alguna cosa a les mans per a oferir; un present per a Clarissa. Però què? Huc s'havia alçat altra vegada. Era terriblement pompós. Verament, feia trenta cinc anys que era client de la casa i no es desviaria del seu camí per culpa d'una criatura que no sabia la seva obligació. Perquè Dubonnet, semblava, era fora i Huc no volia comprar res fins que Mr. Dubonnet es decidís a ésser dins; i en això el jovenet va tornar-se vermell i va fer un acatament molt correcte. Tot era correctíssim. I tanmateix Ricard Dalloway no hauria pogut

dir allò ni per salvar-se la vida. No podia comprendre com aquella gent suportaven aquella maleïda insolència. Huc es tornava un ruc intolerable. Ricard Dalloway no podia suportar més d'una hora la seva companyia. I espolsant-se el barret fort a manera de comiat, Ricard va trencar a la cantonada de Conduit Street amb moltes ganes, sí, moltes de seguir aquell fil de teranyina que el lligava a Clarissa; aniria de dret a Westminster, vers Clarissa.

Però volia arribar amb alguna cosa a les mans. Flors? Sí, flors, puix que ell no es refiava del seu bon gust en orfebreria; moltes flors, roses, orquídiess per a celebrar una cosa que, mireu-vos-ho com vulgueu, era un esdeveniment; aquell sentiment a base de Clarissa quan havien parlat de Pere Walsh durant el lonx; i ells dos no en parlaven mai; feia anys que no n'havien parlat; i això, pensava Ricard, aferrant bé les roses vermelles i blanques (un gran ram dins paper de seda) és l'equivocació més gran del món. Ve un dia que no pot ésser dit; hom és massa tímid per a dir-ho, pensava Ricard, embutxacant els penics del canvi, emprenent la marxa, amb el gran ram sostingut contra el cos, cap a Westminster per a dir dretament i clarament (i que ella en pensés el que volgués) tot oferint les flors: "Us estimo." Per què no? Realment era un miracle, pensant en la guerra i els milers de dissortats, que tot just començaven la vida, apilotats ensems, ja mig oblidats; era un miracle. Allí s'estava travessant Londres per a dir a Clarissa clarament que

l'estimava. Cosa que un no diu mai, pensava. En part per mandra; en part per timidesa. I Clarissa — era difícil de pensar en ella; llevat a batzegades, com durant el lonx, en què l'havia vista distintament; llur vida entera. Va aturar-se al pas; i va repetir — puix que era senzill per natura, i no viciat, perquè havia fet caminades de caçador; puix que era pertinaç i tossut i havia fet de campió dels afligits i seguit el seu instint a la Cambra dels Comuns; puix que era servat en la seva senzillesa i alhora s'havia tornat molt silenciós, molt encarcarat — va repetir que era un miracle que s'hagués casat amb Clarissa; un miracle — la seva vida havia estat un miracle, pensava; vacillant abans de passar. Però li encenia la sang de veure criatures de cinc o sis anys travessar Piccadilly soles. La policia hauria d'haver aturat el tràfic tot d'una. No es feia il·lusions respecte la policia de Londres. De fet, estava recollint proves dels seus abusos; i aquells venedors, no els permetien d'aturar llurs carros als carrers; i les prostitutes, bon Déu, la culpa no era d'elles, ni dels joves tampoc, sinó del nostre detestable sistema social i la resta; i tot això, ho reflexionava, hom podia veure'l com ho reflexionava, gris, resolut, eixerit, net mentre travessava el Parc per a dir a la seva muller que l'estimava.

I li ho diria ben clar en entrar a l'estança. Perquè és mil vegades llàstima de no dir mai el que un pensa, es deia, travessant el Green Park i observant amb gust a l'ombra dels arbres, famílies senceres, famílies pobres, ajaça-

des; nens pernejant, mamant; paperines escampades, que podien ésser fàcilment collides, si algú en protestava, per aquells senyors grassos de lliurea; perquè el seu parer era que tots els parcs i totes les places s'obrissin durant els mesos d'istiu als infants (l'herba del parc s'envermellí i s'esblaimà il·luminant les pobres mares de Westminster i llurs infants arrossegaires com si hom mogué a sota una llàntia groga). Però què podia fer hom per vagabunds femenins com aquella pobra criatura estirada, recolzada (com si s'hagués tirat a terra lliure de tot lligam, per a observar curiosament, especular audaçment, considerar per-quès i per-tants, insolent, bocamolla, irònica), no ho sabia pas. Portant les seves flors com una arma, Ricard Dalloway va acostar-s'hi; atent va passar pel costat d'ella; encara hi havia temps per a una guspira entre ells dos — ella va riure en veure'l, ell va somriure bondadosament tot considerant el problema de les vagabundes; és clar que no es parlarien mai. Però ell diria a Clarissa que l'estimava, ben clar. Temps era temps havia estat gelós de Pere Walsh; gelós d'ell i de Clarissa. Però ella li havia dit sovint que ho havia encertat no casant-se amb Pere; i això, coneixent Clarissa, era una veritat innegable; necessitava suport. No que fos feble; però li calia suport.

Quant al Palau de Buckingham (com una prima donna vella, acarant-se amb l'auditori, tota vestida de blanc) no podeu negar-li una certa dignitat, pensava Ricard, ni menysprear

una cosa que, fet i fet, representa per a milions de persones (hi havia un grup esperant a l'entrada per veure sortir el rei) un símbol, per absurd que sigui; una criatura, amb un "petit arquitecte" hauria pogut fer-ho millor, pensava; mirant el monument dedicat a la reina Victòria (que ell podia recordar amb ulleres de conxa passant en cotxe per Kensington), el seu teraplè blanc, la seva maternitat estarrufada; però li plaïa d'ésser governat pel descendent d'Horsa; li plaïa la continuïtat i la sensació de transmetre les tradicions del passat. Era una gran edat per haver-hi viscut. De fet, la seva pròpia vida era un miracle; no valia a equivocar-se en allò; allí estava ell, a la flor de l'edat, anant cap a casa seva, cap a Westminster, per dir a Clarissa que l'estimava. La felicitat és això, pensava.

És això, deia, en entrar al Dean's Yard. El Gros Ben començava a tocar; primer l'avís, musical; després l'hora, irrevocable. Aquestes reunions per a lonx us fan perdre tota la tarda, pensava Ricard, acostant-se a la seva porta.

El so del Gros Ben inundà la sala de Clarissa, on ella seia, tan enutjada, davant el seu escriptori; amoïnada; enutjada. Era ben cert que ella no havia invitat Ellie Henderson a la reunió; però ho havia fet expressament. Ara Mrs. Marsham escrivia "que havia dit a Ellie Henderson que ho demanaria a Clarissa — Ellie tenia tantes ganes d'anar-hi!"

Però ¿per què calia que ella invités a les seves reunions totes les dones ensopides de

Londres? Per què havia de ficar-s'hi Mrs. Marsham? I mentrestant, Elisabet tancada tota aquella estona amb Doris Kilman. No podia concebre res de més fastijós. Preguar en aquella hora amb aquella dona. I el so de la campana envaïa l'estança amb la seva onada majestuosa; que retrocedia i es congriava per tal de caure un altre cop, quan ella va sentir, trasbalsadament, quelcom que forfollava, quelcom que rascava a la porta. Qui, en aquella hora? Les tres, bon Déu! Les tres ja! Perquè, amb una dretura i una dignitat aclaparadora, el rellotge tocava les tres; i ella no sentia res més; però el pom de la porta girava i vetací Ricard! Quina sorpresa! Cap a dins Ricard, presentant flors. Ella li havia fallit, una vegada a Constantinoble; i Lady Bruton, els lonxos de la qual deien que eren d'allò més divertits, no l'havia invitada. Ell presentava flors — roses, roses blanques i roges. (Però no es podia decidir a dir-li que l'estimava; no pas ben clar.)

Però que boniques, digué ella, prenent les flors. Ella comprenia; comprenia sense que ell ho digués; la seva Clarissa. Les posava en floreres damunt el marbre de l'escalfapanxes. Quin goig que feien! va dir ella. I ha estat divertit? va preguntar. Havia preguntat Lady Bruton per ella? Pere Walsh havia tornat. Mrs. Marsham havia escrit. Calia que invités Ellie Henderson? Miss Kilman, la dona aquella, era dalt.

— Seiem cinc minuts — va dir Ricard.

Tot semblava tan buit. Totes les cadires ar-

rambades a la paret. Què havien fet? Ah, era per a la reunió. Pere Walsh havia tornat. Oh sí, ja l'havia vist, ella. I volia divorciar-se; estava enamorat d'una dona d'allà baix. I no havia canviat poc ni molt. Ella s'estava allí, adobant-se el vestit...

— Pensant en Bourton — va dir Clarissa.

— Huc ha pres el lonx amb nosaltres — va dir Ricard. Ella també l'havia trobat! Bé, s'estava tornant completament intolerable. Comprant collarets per a Evelina; més gras que mai; un ruc intolerable.

— I se m'ha acudit: "I jo em podia haver casat amb vós" — va dir ella, pensant en Pere assegut allí amb la seva corbata de llacet; amb aquell ganivet, obrint i tancant — Sempre el mateix, ja ho sabeu.

Havien parlat d'ell durant el lonx, va dir Ricard (Però no podia dir-li que l'estimava. Li tenia la mà. La felicitat és això, pensava.) Havien escrit una carta al *Times* per a Millicent Bruton. Només per a una cosa així servia Huc.

— I la nostra estimada Miss Kilman? — va preguntar Ricard. Clarissa trobava les roses precioses; primer tan juntes; ara, separant-se elles soles.

— Miss Kilman arriba de seguida que enllestim el lonx — va dir. — Elisabet es torna vermella. Es tanquen dalt. Suposo que diuen oracions.

Senyor! Això, a Ricard, no li agradava gaire; però aquestes coses passen si les deixeu estar.

— En una gabardina amb un paraigua —
va dir Clarissa.

Ell no havia dit “us estimo”; però li tenia la mà. La felicitat és això, és això, pensava.

— Però ¿per què he d'invitar a les meves reunions totes les dones ensopides de Londres? — va dir Clarissa. Quan Mrs. Marsham dava una reunió, li triava *ella* els invitats?

— Pobra Ellie Henderson — va dir Ricard; era ben estranya, la manera com Clarissa es capficava per les seves reunions, pensava.

Però Ricard no tenia noció de l'aspecte d'una estança. Tanmateix... què volia dir?

Si Clarissa es capficava massa per aquelles reunions, ell no deixaria que en donés. Li sabia greu de no haver-se casat amb Pere? Però havia d'anar-se'n.

Havia d'anar-se'n, va dir ell, alçant-se. Però s'estigué un moment com si anés a dir alguna cosa; i ella pensava què? Per què? Allí tenia les roses.

— Comitè? — va preguntar ella, tot obrint la porta.

— Armenis — va dir ell; o potser “rutenis”.

I hi ha una dignitat en la gent; una solitud; fins entre marit i muller un avenc; i cal respectar-ho, pensava Clarissa, observant-lo obrir la porta; perquè una no se'n separaria ni ho prendria, contra la voluntat d'ell, al seu marit, sense perdre la pròpia independència, el propi respecte— una cosa, fet i fet, preciosa.

Ell tornà amb un coixí i una manta.

— Una hora sencera de repòs després del lonx — va dir Ricard. I va anar-se'n.

Sempre el mateix! Aniria repetint “Una hora sencera de repòs després del lonx” fins a la fi dels temps, perquè un metge ho havia ordenat una vegada. Era ben bé cosa d'ell, això de prendre's literalment el que els metges deien; part de la seva simplicitat adorable, divina, que ningú no tenia en el mateix grau; que el feia anar i fer el que calia, mentre ella i Pere esmicolaven llur temps fiblant-se. Ell era ja a mig camí de la Cambra dels Comuns, a mig camí dels seus armenis, o rutenis, havent-la establerta al sofà mirant roses. I la gent diria: “Clarissa Dalloway està aviciada.” Ella s'interessava molt més per les seves roses que pels rutenis. Percaçats enfora de l'existència, mutilats, glaçats, víctimes de la crueltat i la injustícia (havia sentit Ricard dir-ho qui sap les vegades — no, no podia sentir res pels rutenis, o eren armenis? però amava les seves roses (no era de cap ajut això als armenis?) — les úniques flors que podia sofrir de veure tallades. Però Ricard ja era a la Cambra dels Comuns; al seu comitè, resoltes totes les dificultats d'ella. Però no; ai lassa, això no era pas veritat. Ricard no podia comprendre els motius de no invitar Ellie Henderson. Ella faria, és clar, com ell desitjava. Puix que ell havia dut els coixins, ella s'hi ajauria... Però — però — perquè havia de sentir-se de sobte, sense albirar-ne cap raó, desesperadament dissortosa? Com aquell qui ha perdut una perla o un diamant

en l'herba, i n'aparta les altes tiges molt curosament, cap ací i cap allà, i cerca ací i allà debades, i a la fi l'espia allí, tocant les arrels, així Clarissa examinà una cosa i l'altra; no, no era aquella dita de Sally Seton, que Ricard no entraria mai al Gabinet perquè tenia un cervell de segona classe (li tornava a la memòria); no, allò no l'amoïnava; ni tampoc no tenia res a veure amb Elisabet i Doris Kilman; això eren fets. Era una sensació, una sensació desagradable que li venia, de més d'hora potser; quelcom que Pere havia dit, combinat amb algun enuig d'ella mateixa, a la seva cambra, en llevar-se el capell; i el que Ricard havia dit hi afegia quelcom, però què havia dit? Allí hi havia les seves roses. Les reunions! Era això! Les reunions! Ambdós la criticaven ben injustament, se'n reien ben injustament, a base de les seves reunions. Era això! Era això!

Com, doncs, es defensaria? Ara que sabia què era, se sentia completament feliç. Pensaven, o Pere almenys pensava, que ella trobava gust a imposar-se; a tenir gent famosa entorn d'ella; grans noms; era simplement una snob pretensiosa. Doncs que ho pensés, Pere. Ricard pensava només que 'era desassenyat d'amar l'agitació sabent que no li era bo per al cor. Era pueril, pensava Ricard. I ambdós s'equivocaven del tot. Ella trobava gust simplement en la vida.

— Per això ho faig — va dir, en veu alta, a la vida.

Puix que estava ajaguda al sofà, claustrada,

exempta, la presència d'allò que ella trobava tan obvi esdevingué físicament existent; amb draps de so del carrer, assolellat, amb alè càlid, murmuriós, bufant les cortines. Però suposeu que Pere li hagués dit: "Sí, sí, però les vostres reunions... quina solta tenen les vostres reunions?" tot el que ella podria dir era (i no podia esperar que ningú ho comprengués): Són una ofrena; cosa que feia un so horriblement vague. Però ¿qui era Pere per a deduir que a la vida tot anava llis?... Pere, sempre enamorat, sempre enamorat de la dona inescament! Què és el vostre amor? podia dir-li ella. I ja sabia la resposta d'ell; que era la cosa més important del món i potser cap dona no ho comprenia. Molt bé. Però podia cap home comprendre el que ella es proposava? sobre la vida? Ella no es podia imaginar Pere o Ricard prenent-se la molèstia de dar una reunió sense motiu.

Però per a enfondir més, més avall del que la gent deia (i aquests judicis, que superficials, que fragmentaris que són!) en la pròpia ment d'ella ¿què significava, per a ella, aquesta cosa anomenada vida? Oh, era molt estrany. Vetací En Tal i Tal a South Kensington; algú a Bayswater; i algú altre, diguem, a Mayfair. I ella tenia ben contínuament la sensació de llur existència; i pensava quina pèrdua; i pensava quina llàstima; i pensava si els podíem aplegar; i ho feia. I era una ofrena; combinar, crear; però a qui?

Una ofrena per amor d'oferir, tal vegada.

Fos com fos, era el do que tenia. No tenia res més de la més petita importància; no podia pensar, escriure, ni tan sols tocar el piano. Confonia armenis i turcs; amava l'èxit; odiava les molèsties; li calia agradar; parlava gavadals de poca-solta; i encara, pregunteu-li què és l'e-quadador i no ho sabia.

Tanmateix, que un dia seguís l'altre; dimecres, dijous, divendres, dissabte; que una es despertés al matí; veiés el cel; passegés pel parc; trobes Huc Whitbread; després, de sobte, vetací Pere; després aquelles roses; era prou. Després d'allò, que increïble que era la mort! — que allò hagi d'acabar-se; i en tot el món ningú no sabia com ella ho havia estimat tot; com, a cada instant...

La porta s'obrí. Elisabet sabia que la seva mare descansava. Va entrar molt a la quieta. ¿Era veritat (com deia Mrs. Hilbery) que un mongol havia naufragat a la costa de Norfolk, s'havia barrejat amb les dames Dalloway, potser un centenar d'anys abans? Perquè els Dalloways, en general, eren rossos; ullblaus; Elisabet, al contrari, era bruna; tenia ulls xinesos en un rostre pàl·lid; un misteri oriental; era gentil, considerada, quieta. De criatura, havia tingut un sentit de l'humor, perfecte; però ara a disset, Clarissa no podia comprendre per què, havia esdevingut molt seriosa; com un jacint enfundat en verd brillant, amb els borrons tot just tintats, un jacint que no havia vist el sol.

S'estava ben quieta mirant la seva mare; però la porta era oberta, i a l'altra banda de

porta hi havia Miss Kilman, com Clarissa sabia; Miss Kilman, dins la seva gabardina, escoltant què dirien.

Sí, Miss Kilman esperava al replà i portava gabardina; però tenia les seves raons. Primera, que era barata; segon, que ella havia passat la quarantena i que, fet i fet, no es vestia per a plaure. Era pobra, a més a més; d'una pobresa degradant. Si no fos així, no acceptaria feines de gent com els Dalloways; de gent rica que trobaven gust a ésser bondadosos. Mr. Dalloway, calia fer-li justícia, havia estat bondadós. Però Mrs. Dalloway no. Havia estat només condescendent. Venia de la classe més menyspreable — els rics amb una capa prima de cultura. Tenien coses cares pertot; pintures, catifes, criats i més criats. Ella creia tenir perfecte dret a qualsevol cosa que els Dalloways fessin per ella.

L'havien estafada. Sí, aquell mot no era cap exageració, perquè sens dubte una noia té dret a una mica de felicitat? I ella no havia estat mai feliç, sempre tan matussera i tan pobra. I precisament quan podia tenir una avinentesa al col·legi de Miss Dolby, vingué la guerra; i ella no havia sabut mai mentir. Miss Dolby va creure que es trobaria millor entre gent que compartissin el seu parer dels alemanys. Se n'havia hagut d'anar. Era veritat que la seva família era d'origen germànic: escrivien el nom Kiehlman al segle divuitè; però el seu germà havia mort a la guerra. L'havien tret perquè no volia fer veure que es creia que tots els ale-

manys eren brètols... quan ella havia tingut amics alemanys, quan els únics dies feliços de la seva vida els havia passat a Alemanya! I al capdavall, sabia llegir la història. Havia hagut d'arreglar el que es presentava. Mr. Dalloway l'havia coneguda quan treballava per als Amics. Li havia permès (i això era una cosa ben generosa) d'ensenyar història a la seva filla. També feia de conferenciant i altres coses així. I després se li havia presentat Nostre Senyor (i en aquest punt ella sempre inclinava el cap). Havia vist la llum feia dos anys i tres mesos. Ara no envejava dones com Clarissa Dalloway; les compadia.

Les compadia i menyspreava del fons del seu cor, mentre esperava, dreta damunt la blana catifa, mirant un vell gravat d'una nena amb manegot. Amb tot aquest luxe en marxa, quina esperança hi havia de millorar les coses? En lloc de jeure en un sofà (— La meva mare descansa — havia dit Elisabet) hauria d'haver estat en una fàbrica; darrera un taulell; Mrs. Dalloway i totes les altres dames fines!

Amargada i ardent, Miss Kilman havia entrat en una església feia dos anys i tres mesos. Havia sentit predicar el reverend Eduard Whitaker; cantar els escolans; havia vist davallar els llums solemnes, i fos la música, o les veus (de vegades, sola a casa, al vespre, trobava conhort en el violí; però el so era terrible; no tenia oïda), els sentiments furiosos que bullien i xarbotaven dins ella s'havien assuaujat mentre era allí asseguda, i havia plorat molt i havia

anat a visitar Mr. Whittaker al seu domicili particular de Kensington. Era el dit de Déu, deia ell. El Senyor li havia mostrat el camí. Ara, doncs, sempre que els sentiments ardents i dolorosos bullien dins ella, aquell odi contra Mrs. Dalloway, aquell greuge contra el món, pensava en Déu. Pensava en Mr. Whittaker. La ràbia era succeïda per la calma. Una gran dolçor li omplia les venes, se li obrien els llavis, i formidable, dreta al replà en la seva gardina, mirava amb una serenitat ferma i sinistra Mrs. Dalloway, que sortia amb la seva filla.

Elisabet va dir que s'havia deixat els guants. Això era perquè Miss Kilman i la seva mare s'odiaven. No podia suportar de veure-les juntes. Va córrer a dalt a cercar els guants.

Però Miss Kilman no odiava Mrs. Dalloway. Girant els seus grans ulls, de color de coralet, vers Clarissa, observant la seva careta rosada, el seu cos delicat, el seu aire de frescor i de moda, Miss Kilman pensava: Beneita! Ximplota! No heu conegut pena ni plaer; us heu barrotat estúpidament la vida. I sorgí en ella un desig totpoderós de dominar-la; de desmascarar-la. Però no era el cos; era l'ànima i el seu escarni el que ella volia sotmetre; fer-li sentir el seu domini. Si podia fer-la plorar; colpir-la; humiliar-la; fer-la caure de genolls exclamant: Teniu raó! Però això era la voluntat de Déu, no de Miss Kilman. Havia d'ésser una victòria religiosa. Llambregava, doncs; mirava, doncs, de fit a fit.

Clarissa estava escandalitzada de debò. Això una cristiana — aquella dona! Aquella dona li havia pres la filla! Ella en contacte amb presències invisibles? Feixuga, lletja, ordinària, sense cortesia, sense gràcia, ella saber el significat de la vida?

— Us endueu Elisabet als Magatzems? — va dir Mrs. Dalloway.

Miss Kilman va dir que sí. Allí s'estaven, dretes. Miss Kilman no es molestaria pas a fer-se agradable. Sempre s'havia guanyat el que li daven. Els seus coneixements en història moderna eren molt complets. Dels seus migrats ingressos n'apartava tant per a causes en què creia; mentre aquella dona no feia res, no creia en res; pujava la seva filla... però vetací Elisabet, un xic esbufegada, tan bella sempre.

Anaven, doncs, als Magatzems. Era estrany com, mentre s'estava allí dreta Miss Kilman (i s'hi estava amb la taciturnitat i la força d'un monstre prehistòric armat per a la guerra primitiva), com per moments minvava la idea d'ella, com l'odi (que era contra les idees, no la gent) s'esfondrava, com la dona perdia la seva malignitat, les seves dimensions, esdevenia per moments només Miss Kilman, en gabardina, i Déu sabia que Clarissa hauria volgut ajudar-la.

Davant aquest minvament del monstre, Clarissa reia. Reia, dient adéu.

Juntes se n'anaren, Miss Kilman i Elisabet, escala avall.

Amb un impuls sobtat, amb una angoixa

violenta, perquè aquella dona se li enduia la filla, Clarissa s'abocà per sobre la barana i cridà: "Recordeu-vos de la reunió! Recordeu la nostra reunió d'aquesta nit!"

Però Elisabet ja havia obert la porta de la casa; passava un camió; la noia no va contestar.

— Amor i religió! va pensar Clarissa, tornant a la sala tota eriçada. Que detestables, que detestables que són! Perquè ara que no tenia davant el cos de Miss Kilman, l'aclaparava la idea. Les coses més cruels del món, pensava, veient-les matusseres, roents, dominadores, hipòcrites, xafarderes, geloses, infinitament cruels i del tot sense escrúpols, portant gabardina, al replà; amor i religió. ¿Havia cercat ella mai de convertir ningú? No havia desitjat sempre que cadascú fos simplement ell mateix? I sotjava per la finestra la vella dama de davant com pujava dalt. Que pugi escala amunt si vol; que s'aturi; que entri al seu dormitori, com Clarissa l'havia vist fer sovint, separi les cortines i torni a desaparèixer al fons. Comsevulla que fos, una respectava aquella vella que mirava per la finestra ignorant que era observada. En allò hi havia una certa solemnitat — però l'amor i la religió ho destruirien, fos què fos, la privadesa de l'ànima. L'odiosa Miss Kilman ho destruiria. Tanmateix, era una vista que li feia venir ganes de plorar.

L'amor destruïa també. Tot el que era bell, tot el que era lleial cedia. Preneu, per exemple, Pere Walsh. Vetací un home, enciser, intel·ligent, amb idees sobre tot. Si volíeu saber al-

guna cosa de Pope, per exemple, o d'Addison, o parlar per parlar, de com eren la gent, del significat de les coses, Pere ho feia millor que ningú. Era Pere qui l'havia ajudada; Pere qui li havia deixat llibres. Però mireu les dones que ell estimava — vulgars, trivials, ordinàries. Penseu en Pere enamorat — havia vingut a veure-la després de tants anys i de què parlava? D'ell mateix. Passió horrible! pensava Clarissa. Passió envilidora! pensava, tot pensant en Miss Kilman i la seva Elisabet que es dirigien als Magatzems de l'Exèrcit i l'Armada.

El Gros Ben va tocar els dos quarts.

Que extraordinari que era, que estrany, sí, que commovedor de veure la velleta (feia tants d'anys que eren veïnes) apartar-se de la finestra com si estigués lligada a aquell so, aquella corda. Gegantí com era, tenia alguna relació amb ella. Avall, avall al mig de coses ordinàries queia el dit fent solemne el moment. Es veia obligada, s'imaginava Clarissa, per aquell so, a moure's, a anar... però on? Clarissa va provar de seguir-la quan es girava i desapareixia i pogué encara veure la seva còfia blanca que es movia al fons del dormitori. Es movia encara a l'altre extrem de l'estança. Per què creences i pregàries i gabardines? quan, pensava Clarissa, aquest és el miracle, aquest és el misteri; la velleta, volia dir, que ella podia veure anar de calaixera a tocador. Encara la podia veure. I el suprem misteri que Miss Kilman podia dir que havia resolt, o Pere podia dir que havia resolt, però Clarissa no creia que

cap d'ells dos tingués la més petita noció de com cal resoldre'l, era senzillament això: ací hi ha una estança; allí una altra. Això, ho resol·lia la religió, o l'amor?

L'amor — però en això l'altre rellotge, el rellotge que sempre tocava dos minuts després del Gros Ben, vingué arrossegant els peus, amb la falda plena d'ets i uts que va abocar com si el Gros Ben estigués molt bé dictant la llei amb la seva majestat, tan solemne, tan just, però el que és ell calia que es recordés de tot de petites cosetes — Mrs. Marsham, Ellie Henderson, vidre per als gelats — tota mena de cosetes s'adollaven i saltaven i ballaven a l'estela d'aquella solemne campanada que jeia plana com una barra d'or al mar. Mrs. Marsham, Ellie Henderson, vidre per als gelats. Calia que telefonés tot d'una.

Volublement, atriboladament, va tocar el darrer rellotge, dins l'estela del Gros Ben, amb la falda plena de futeses. Colpejades, malmeses per l'assalt dels carruatges, la brutalitat dels camions, l'adalerat avenç de miríades d'homes angulosos, de dones presumides, les cúpules i les agulles d'oficines i hospitals, les darreres relíquies d'aquesta faldada d'ets i uts semblaren trencar-se, com els esquitxos d'una onada exhaurida, damunt el cos de Miss Kilman, aturada encara al carrer un moment per murmurar: "És la carn".

La carn era el que calia que dominés. Clarissa Dalloway l'havia ofesa. Ho esperava. Però no havia triomfat; no havia dominat la carn.

Lletja, matussera, Clarissa Dalloway se n'havia rigut perquè ho era; i havia revifat els desigs carnals, perquè li sabia greu d'ésser lletja quan era vora Clarissa. Ni podia parlar com ella. Però per què desitjar d'assemblar-se-li? Per què? Menyspreava Mrs. Dalloway del fons del seu cor. No era seriosa. No era bona. La seva vida era un teixit de vanitat i engany. Tanmateix Doris Kilman havia estat dominada. De fet, gairebé havia esclafit el plor quan Clarissa Dalloway se'n reia. "És la carn, és la carn" remugava (tenia el costum de parlar sola) esforçant-se a sotmetre aquell sentiment turbulent i dolorós tot davallant Victoria Street. Pregava a Déu. No tenia cap culpa d'ésser lletja; no es podia permetre de comprar vestits bonics. Clarissa Dalloway havia rigut — però ella concentraria el pensament en alguna altra cosa fins que arribés a la farola. De totes maneres, tenia Elisabet. Però pensaria en una altra cosa; pensaria en Rússia; fins que arribés a la farola.

Que bonic que seria d'ésser fora, lluitant, com Mr. Whittaker li havia dit, amb aquell greuge violent contra el món que l'havia menyspreada, escarnida, foragitada, començant amb aquella indignitat — la inficció del seu cos desamable que la gent no podia sofrir de veure. Ja es podia pentinar com volgués, el seu front semblava sempre un ou, pelat, blanc. Cap vestit no li esqueia. Podia comprar el que volgués. I per a una dona, és clar, això volia dir que no es feia mai amb el sexe contrari. Mai no seria la primera per a ningú. Darrerament li havia

semblat que, llevat Elisabet, el menjar era l'única cosa per què vivia; el seu confort; el dinar, el te; l'ampolla d'aigua calenta al llit. Però cal lluitar; vèncer; tenir fe en Déu. Mr. Whittaker havia dit que ella era allí amb un fi. Però ningú no sabia l'angoixa! Ell deia, assenyalant el crucifix, que Déu ho sabia. Però ¿per què calia que ella sofrís quan altres dones com Clarissa Dalloway se n'escapaven? El coneixement ve pel sofriment, deia Mr. Whittaker.

Havia passat la farola i Elisabet havia entrat al fresc departament tabaquer dels Magatzems de l'Exèrcit i l'Armada, mentre ella remugava encara el que Mr. Whittaker havia dit sobre el coneixement que venia pel sofriment i la carn. "La carn" rondinava Miss Kilman.

A quin departament volia anar? Elisabet la interrompia.

— Enagos — va dir ella brusquement i se'n va anar de dret a l'ascensor.

Amunt, amb l'ascensor. Elisabet la guiava per ci per lla; la guiava en la seva abstracció com si fos un gran infant o un vaixell de guerra feixuc. Allí hi havia els enagos, bruns, decorosos, ratllats, frívols, forts, frèvols; i ella triava, en la seva abstracció, monstruosament, i la dependenta la tenia per folla.

Elisabet estava pensant, mentre feien el paquet, en què devia estar pensant Miss Kilman. Tenien de prendre el te, va dir Miss Kilman, desvetllant-se, retornant-se. Prengueren el te.

Elisabet pensava si tal vegada Miss Kilman passava gana. Era la seva manera de menjar, menjar amb intensitat, després mirar i remirar un plat de pastissos que hi havia a la taula contigua; després, quan una dama amb un nen va asseure's i el nen va agafar el pastís, podia saber greu a Miss Kilman? Sí, li sabia greu. Havia cobejat aquell pastís, el rosat. El gaudi de menjar era l'únic gaudi pur que li restava, i ésser frustrada fins en això!

La gent feliç tenen una reserva, havia dit a Elisabet, a la qual poden acudir, mentre que ella era com una roda sense neumàtic (li agradaven molt aquesta mena de metàfores) sacsejada per cada còdol — així solia explicar-se romanent, després de la lliçó, dreta vora el foc amb el seu sac de llibres, un dimarts al matí, enllestida de la lliçó. I també parlava de la guerra. Al capdavant, hi havia gent que no creien que els anglesos tinguessin raó sempre. Hi havia llibres. Hi havia aplecs. Hi havia altres punts de vista. Volia Elisabet anar amb ella a sentir En Tal i Tal? (un vell d'aspecte tot estrany). Després Miss Kilman se la va endur a una església de Kensington i van prendre el te amb un capellà. Miss Kilman li havia deixat llibres. Llei, medicina, política, totes les professions són obertes a les dones de la vostra generació, va dir Miss Kilman. Però quant a ella, la seva carrera era completament malmesa, i era això culpa d'ella? I ara, deia Elisabet, no!

I la seva mare venia aleshores a dir que havia arribat un cistell de Bourton. Volia Miss

Kilman unes quantes flors? Envers Miss Kilman era sempre molt, molt amable; però Miss Kilman aixafava les flors totes en un grapat, i no tenia conversa, i el que interessava a Miss Kilman avorria la seva mare, i Miss Kilman i ella eren terribles quan estaven juntes; i Miss Kilman s'estarrufava i semblava tota ordinària, però Miss Kilman era d'allò més intel·ligent. Elisabet no havia pensat mai en els pobres. Vivien amb tot el que els calia — la seva mare esmorzava al llit cada dia; Llúcia li pujava l'esmorzar; i li agradaven les velles perquè eren duquesses que descendien d'algun lord. Però Miss Kilman deia (un d'aquells dimarts, acabada la lliçó) — El meu avi tenia una botiga de pintures a Kensington. Miss Kilman era ben diferent de tots els altres que ella coneixia; feia que una se sentís tan poca cosa.

Miss Kilman va prendre una altra tassa de te. Elisabet, amb el seu capteniment oriental, el seu inescrutable misteri, seia molt dreta; no, no volia res més. Cercava els guants — els seus guants blancs. Eren sota la taula. Ah, però calia que no se n'anés! Miss Kilman no podia deixar-la marxar! aquella joveneta tan bella; aquella noia, que ella estimava de debò. La seva manassa es va obrir i tancar damunt la taula.

Però potser era una mica massa plana, pensava Elisabet. I verament tenia d'anar-se'n.

— Però — va dir Miss Kilman — jo encara no he acabat.

Així, és clar, Elisabet esperaria. Però era tot resclosit allí dins.

— Assistireu a la reunió d'aquesta nit? — va dir Miss Kilman. Elisabet bé ho suposava; la seva mare ho desitjava. No havia de deixar que les reunions li absorbissin el temps, va dir Miss Kilman, ditejant les dues darreres polzades d'un éclair de xocolata.

No li agradaven pas molt, les reunions, va dir Elisabet. Miss Kilman va obrir la boca, tragué enfora lleument el mentó, i es va empassar les darreres polzades de l'éclair de xocolata; després s'eixugà els dits i féu girar la resta del te dins la tassa.

Se sentia a punt d'esberlar-se. Tan terrible era l'angoixa. Si hagués pogut aferrar-la, fer-la seva absolutament i per a sempre i morir; això era tot el que desitjava. Però seure allí incapaç de pensar en res per a dir; veure com Elisabet es girava contra ella; veure que fins ella la trobava repulsiva — era massa; no podia sofrir-ho. Els grossos dits es corbaren.

— Jo no vaig mai a cap reunió — va dir Miss Kilman, només per impedir que Elisabet marxés. — Ningú no m'invita a cap reunió — i mentre ho deia pensava que aquell egoisme era la seva desgràcia; Mr. Whittaker la n'havia advertida; però ella no hi podia fer més. Havia sofert tan horriblement! — Per què m'invitarien? — va dir. — Sóc lletja, sóc desgraciada —. Sabia que allò era idiòtic. Però era tota aquella gent que passava — gent amb paquets, que la menyspreava — el que li ho feia dir. Tanmateix, ella era Doris Kilman. Tenia el seu títol acadèmic. Era una dona que s'havia

obert el seu camí al món. Els seus coneixements sobre història moderna eren més que respectables.

— No em planyo — va dir. — Planyo — volia dir “la vostra mare”, però no, no podia, no a Elisabet. — Planyo altra gent molt més.

Com un pobre animal que no pot parlar, que hom ha menat al barri amb un propòsit que ell desconeix, i s’espera tot desitjant d’anar-se’n corrents, Elisabet seia en silenci. Diria Miss Kilman alguna altra cosa?

— No m’oblideu del tot — va dir Doris Kilman; la veu li tremolava. De dret fins a l’extrem del camp l’animalet va galopar aterrit.

La manassa es va obrir i tancar.

Elisabet va girar el cap. Vingué la cambrera. Calia pagar a la caixa, va dir Elisabet, i se’n va anar, arrossegant les entranyes de Miss Kilman, així aquesta ho sentia. I Elisabet les estirava en travessar la sala, i després, amb una torçada final, saludant amb molta finor, se’n va anar.

Se n’havia anat. Miss Kilman seia a la taula de marbre, entre els “éclairs”, colpida una vegada, dues, tres per descàrregues de sofriment. Se n’havia anat. Mrs. Dalloway triomfava. Elisabet se n’havia anat. La bellesa se n’havia anat; la joventut se n’havia anat.

Així seia. Va alçar-se, va topar amb les tauletes, oscil·lava lleument a banda i banda, i algú li vingué darrera amb els enagos, i es va perdre i quedà encaixonada entre baguls preparats

especialment per anar a l'Índia; després va anar a raure entre els jocs de partera i la robeta de criatura; per entre totes les comoditats del món, moridores i permanents, pernils, flors, efectes d'escriptori, amb flaires variades, adés plaents, adés aspres, trontollava; es veié trontollar així, amb el capell tort, molt roja de cara, de cap a peus, en un mirall; i a la fi va sortir al carrer.

La torre de la catedral de Westminster s'alçava davant ella, l'habitable de Déu. En mig del tràfic, hi havia l'habitable de Déu. Resoludament, Miss Kilman emprengué el camí amb el seu paquet vers aquell altre santuari, l'abadia, on, amb la tenda de les mans davant el rostre, seia entre aquells menats també al refugi; els fidels variats, despullats ara de rang social, mentre tenien les mans davant el rostre; però tot d'una que les treien, anglesos i angleses reverents, de l'estament mitjà, alguns d'ells desitjosos de veure les figures de cera.

Però Miss Kilman servava la tenda alçada davant el rostre. Ara era abandonada; ara acompanyada. Nous fidels venien del carrer a reemplaçar els que se n'anaven i encara, mentre la gent mirava entorn i passava per davant la tomba del soldat desconegut, encara s'amagava els ulls amb els dits i s'esforçava, en aquella doble foscor, perquè la llum de l'Abadia era incorporària, a aspirar per damunt les vanitats, els desigs, les conveniències, a alliberar-se de l'odi i de l'amor. Les mans li tremolaven. Semblava que lluités. Tanmateix, per a altres, Déu

era accessible; planer el camí vers Ell. Mr. Fletcher, retirat, de la Tresoreria, Mrs. Gorham, vídua del famós fiscal, s'hi acostaven simplement, i després de pregar una estoneta, s'asseien bé i escoltaven la música (l'orgue sonava dolçament), i veien Miss Kilman al capdavall de llur rengle, pregant i pregant, i, trobant-se encara al llindar de llur món inferior, pensaven en ella amb simpatia com una ànima que vagava pel mateix territori; una ànima tallada en substància immaterial; no una dona, una ànima.

Però Mr. Flechter se n'havia d'anar. Havia de passar per davant d'ella, i com que ell sempre anava polit com una safata d'argent, no es pogué estar d'anguniar-se una mica en veure el desordre en què es trobava aquella pobra dama; els cabells desfets; el paquet a terra. Ella no el va deixar passar tot d'una. I mentre ell mirava entorn seu, els marbres blancs, els vidres grisos, els tresors acumulats (perquè estava molt orgullós de l'abadia), la seva grandària, la seva robustesa, la seva puixança, mentre ella canviava de genoll de tant en tant (era tan aspre l'acost al seu Déu — tan forts els seus desigs), va impressionar-lo com havien impressionat Mrs. Dalloway (no se la podia treure del cap aquella tarda) el reverend Whittaker i Elisabet també.

I Elisabet esperava l'òmnibus a Victoria Street. Era tan bonic d'ésser al carrer! Potser no hi havia necessitat de tornar a casa tot d'una. Era tan bonic d'estar a l'aire lliure! Sí,

sí; agafaria un òmnibus. I ja mentre ella era allí, portant molt bé el seu vestit ben tallat, ja començava... La gent començava a comparar-la als àlbers, a l'alba, als jacints, als cervatells, a l'aigua corrent, als lliris; i això li feia la vida carregosa, perquè ella s'estimava molt més d'ésser a fora fent el que li semblava, però la comparaven als lliris i havia de prendre part en reunions i Londres era tan avorrit comparat amb estar sola a fora amb el seu pare i els gossos.

Els òmnibus corrien, s'aturaven, arrencaven — pomposes caravanes, lluents de vernís roig i groc. Però a quin pujaria? No tenia preferències. És clar, no empenyeria per passar. Es decantava a ésser passiva. Era expressió el que li mancava; però els seus ulls eren bells, xinesos, orientals i, com la seva mare deia, amb tan belles espatlles i tenint-se tan dreta que sempre feia goig de veure; i darrerament, al vespre sobretot, quan s'interessava, perquè mai no semblava engrescada, era gairebé bella, molt majestuosa, molt serena. En què podia estar pensant? Tots els homes s'enamoraven d'ella i ella estava, de fet, terriblement avorrida. Perquè allò començava. La seva mare podia veure-ho — els compliments començaven. Que no s'hi capfiqués més — per exemple, pels vestits — de vegades amoïnava Clarissa, però potser era millor amb tots aquells cadells i cobais plens de frisança, i li dava un encís. I ara vetací aquesta estranya amistat amb Miss Kilman. Bé, pensava Clarissa cap a les tres de la matinada, lle-

gint les memòries del baró Marbot perquè no podia dormir, això prova que té cor.

De sobte, Elisabet avançà i pujà a l'òmnibus d'una manera molt competent, davant de tothom. Trià un seient a dalt. L'ésser impetuós — un pirata — arrencà, es llançà endavant; ella s'hagué d'agafar a la barana per a sostenir-se, perquè era un pirata, arrauxat, sense escrúpols, que investia sense pietat, vorejava perillosament, arravatava un passatger o l'ignorava, s'escorria com una anguila i arrogant per entremig i es precipitava insolentment, tota vela hissada, Whitehall amunt. I ¿tenia Elisabet un pensament per a la pobra Miss Kilman que l'estimava sense gelosia, per a qui havia estat un cervatell a la clariana, una lluna a la selva? Estava encisada d'estar lliure. L'aire fresc era tan deliciós. Era tan resclosit als Magatzems de l'Exèrcit i l'Armada. I això era com cavalcar, aquesta envestida Whitehall amunt; i a cada moviment de l'òmnibus, el bell cos dins el vestit leonat responia lliurement com un cavaller, com la mascota de proa d'un vaixell, perquè la brisa la desarranjava lleument; la calor dava a les seves galtes la pallidesa de blanca fusta pintada; i els seus bells ulls, no tenint altres ulls a mirar, esguardaven avant, brillants, inexpressius amb la fixa mirada d'innocència increïble de l'escultura.

Era allò de parlar sempre dels seus sofriments el que feia Miss Kilman tan difícil. I tenia raó? Si era ésser de comitès i esmerçar hores i més hores cada dia el que ajudava els po-

bres, el seu pare ho feia, Déu ho sap! — si això era el que Miss Kilman volia dir quan parlava d'ésser cristià; però era tan difícil de dir. Oh, li hauria agradat d'anar una mica més lluny. Un altre penic fins al Strand? Vetací un altre penic, doncs. Aniria fins al Strand.

Li agradaven els malalts. I totes les professions són obertes a les dones de la vostra generació, deia Miss Kilman. Podia ésser, doncs, metgessa. Podia ésser pagesa. Les bèsties s'emmalalteixen sovint. Podia ésser propietària d'un miler d'acres i tenir dependents. Aniria a veure'ls als masos. Allò era Somerset House. Una podia ésser una gran agricultora — i això, i era ben estrany, per bé que Miss Kilman hi tingués part, era gairebé degut del tot a Somerset House. Era tan esplèndid, tan seriós aquell gran edifici gris. I li plaïa la sensació del treball de la gent. Li plaïen aquelles esglésies, com formes de paper gris avançant contra el corrent del Strand. Era ben diferent això de Westminster, pensava, davallant a Chancery Lane. Era tan seriós; tan atrafegat. En resum, li plauria de tenir una professió. Esdevindria metgessa, agricultora, potser entraria al Parlament si ho creia necessari, tot a causa del Strand.

Els peus d'aquelles gents enfeïnades amb llurs activitats, mans que posaven pedra sobre pedra, penses eternament ocupades, no amb xerrameques trivials (comparar dones i àlbers — que era molt engrescador, és clar, però ximple), sinó amb coses ben importants com vai-

xells, negocis, lleis, administració, i tot tan majestuós (era al Temple), alegre (vetací el riu), piadós (vetallí l'Església), la feia ben decidida, quesvulla que digués la seva mare, a esdevenir o metgessa o pagesa. Però era, és clar, bastant mandrosa.

I era molt millor de no dir-ne res. Semblava tan poca-solta. Era la mena de cosa que de vegades s'esdevenia, quan una estava sola — edificis sense nom d'arquitecte, gentades que tornaven de la city, amb més força que clergues solters de Kensington, que cap dels llibres que Miss Kilman li havia deixat, per a estimular tot allò que, somnolent, matusser, jeia a la sorra del pregon de la ment, per a encetar la superfície com un infant estira de sobte els braços; era precisament només això potser, un sospir, una estirada de braços, un impuls, una revelació que produeix els seus efectes per a sempre, i després, avall, tornava al fons sorrenc. Calia tornar a casa. S'havia de mudar per al dinar. Però quina hora era? On hi havia un rellotge?

Elisabet va mirar Fleet Street amunt. Va caminar un tros vers Sant Pau, tímidament, com aquell que entra de puntetes i explora una casa desconeguda, de nit, a la llum d'una espelma, neguitós de por que el propietari obri de sobte la porta del seu dormitori i li preguntí què fa allí; ni va gosar rondar per estranys carrerons, travessies temptadores, igual que a la casa desconeguda hom no obra portes que tant podrien ésser portes de dormitoris com

menar de dret al rebost. Perquè cap Dalloway no davallava el Strand cada dia; era una exploradora que havia deixat els companys i s'aventurava, s'arriscava.

En moltes coses, pensava la seva mare, era extremadament immatura, com un infant al qual encara agraden les nines, les velles plantofes; una criatureta; i això era enciser. Però després, és clar, hi havia a la família Dalloway la tradició del servei públic. Abadesses, principals, mestresses en cap, dignatàries en la república de les dones — sense ésser brillants, cap d'elles, eren això. Elisabet avançà una mica més en la direcció de Sant Pau. Amava la bonhomia, la germanor, la maternitat d'aquell brogit. Li semblava bo. El soroll era formidable; i de sobte hi hagué trompetes (els sense feina) engegades al bell mig del brogit; música militar; com si la gent marqués el pas; tanmateix, si s'haguessin estat morint — si una dona hagués expirat i quisvulla que la vetllés hagués obert la finestra de l'estança on ella acabava d'acomplir aquell acte de dignitat suprema, i hagués mirat avall vers Fleet Street, aquell brogit, aquella música militar hauria pujat triomfant vers ell, consoladora, indiferent.

No era una cosa conscient. No hi havia reconeixement de la sort, o el fat, d'un, i per això mateix, fins per als marejats de tant sotjar els darrers tremolors de la consciència als rostres dels moribunds, consoladora.

L'oblit dels homes pot ferir, llur ingratitude corroir, però aquella veu que s'adollava inça-

bablement, any darrera any, prendria tot el que fos; aquell vot; aquell camió; aquella vida; aquella processó; els embolcallaria tots i els portaria avant com en l'aspre corrent d'un glacièr el gel tragina una estella d'os, un pètal blau, uns quants roures i els porta avant.

Però era més tard del que es pensava. A la seva mare no li agradaria de saber que estava rondant així tota sola. Elisabet va tornar en-rera Strand avall.

Una ràfega de vent (a despit de la calor, feia un vent regular) posà un prim vel negre sobre el sol i sobre el Strand. Les cares s'esblaimaren; els òmnibus, de sobte, perderen llur lluïssor. Perquè encara que els núvols eren d'un blanc monstruós, de manera que hom podia imaginar-se que en podria treure trossos durs a cops de destrat, i tenien amples rostos daurats, herbeis de jardins celestials als flancs i tota l'aparença d'habitacions estables aplegades per a la conferència dels déus damunt el món, hi havia entre ells un moviment perpetu. Senyals eren canviats quan, com per complir un pla ja decidit, adés un cim vacillava, adés un massís sencer de dimensions piramidals, que havia mantingut inalterable la seva posició, avançava cap al mig o menava greument la processó vers un nou ancoratge. Fixos com semblaven en llurs llocs, en repòs, en unanimitat perfecta, res no podia ésser més fresc, lliure, sensible superficialment que aquella superfície blanca com la neu o encesa com l'or; canviar, separar, desmuntar l'aplec solemne era immediatament pos-

sible; i a despit de la fixesa greu, de la vigoria i solidesa acumulades, ara colpien la terra amb llum ara amb tenebres.

Calmosament, competentment, Elisabet Dalloway va pujar a l'òmnibus de Westminster.

Anar i venir, gesticar, senyalar, això la claror i l'ombra que adés feien grisa la paret, adés d'un groc brillant les bananes, que ara feien el Strand gris, ara d'un groc brillant els òmnibus, semblaven fer a Sèptim Warren Smith ajagut al sofà a la sala; sotjant l'or movedís encendre's i apagar-se, amb l'esbalaïdora sensibilitat d'un ésser vivent, sobre les roses, sobre el paper de la paret. A fora, els arbres estiraven llurs fulles com xarxes a través de les fondàries de l'aire; hi havia so d'aigua a l'estança i a través de les onades venien les veus dels ocells que cantaven. Tots els poders abocaven llurs tresors damunt el cap de Sèptim, i la seva mà era allí al respatller del sofà, com s'havia vist la mà tot banyant-se, surant damunt les onades, mentre lluny, a la platja, sentia lladrar i lladrar els gossos al lluny. No temeu més, deia el cor dins el cos; no temeu més.

No estava pas esglaiat. A cada moment la Natura indicava amb algun senyal rioler, com aquell punt d'or que voltava la paret de l'estança — allí, allí, allí — el seu determini de mostrar, brandant els plomalls, sacsejant les trenes, llançant el mantell ací i allà, bellament, sempre bellament, i ben acostada per a sospirar entre mans enconcadades les paraules de Shakespeare, la seva significança.

Lucrècia, asseguda a la taula torcent entre els dits un capell, l'observava; el veia somriure. Estava content, doncs. Però ella no podia sofrir de veure'l somriure. Allò no era matrimoni; no era ésser el marit d'una de tenir aquell aire estrany, sempre en surts o rialles, hores i hores assegut sense dir res, o bé aferrant-la i dient-li d'escriure. El calaix de la taula era ple d'escrits d'aquells; sobre la guerra; sobre Shakespeare; sobre els grans descobriments; sobre com la mort no existeix. Darrerament s'havia entusiasmat de sobte sense motiu (i tant el Dr. Holmes com Sir William Bradshaw deien que excitar-se era el pitjor per a ell) i movia les mans i deia que coneixia la veritat. Ho sabia tot! Aquell home, aquell amic seu mort, Evans, havia vingut, deia ell. Cantava darrera el paravent. Ella ho escrivia a mesura que ell ho deia. Algunes coses eren molt belles, altres no tenien cap solta. I sempre s'aturava al mig; canviava d'idea; volia afegir alguna cosa; sentia una cosa nova; escoltava amb la mà alçada. Però ella no sentia res.

I una vegada trobaren la noia que netejava l'estança llegint un d'aquells papers i rient com una boja. I fou una llàstima gran. Perquè va fer que Sèptim es planyés de la crueltat humana — de com els homes es destrocen l'un a l'altre. Destrocen els caiguts, deia ell. "Holmes ens segueix el rastre" solia dir i es posava a inventar històries a base de Holmes; Holmes menjant farinetes; Holmes llegint Shakespeare — i s'esgargamellava, rialler o furiós, perquè

el Dr. Holmes semblava representar quelcom d'horrible per a ell. L'anomenava "natura humana". Després hi havia les visions. S'havia negat, solia dir, i jeia en una roca, i les gavines xisclaven damunt ell. Mirava per sobre el caire del sofà, avall, al mar. O sentia una música. De fet, era un orgue de carrer o un home que hi baladrejava. Però "Esplèndid!" solia exclamar Sèptim i les llàgrimes li baixaven cara avall, i això era per a ella la cosa més terrible, veure un home com Sèptim, que s'havia batut, que era valent, plorar. I s'estava ajagut escoltant fins que de sobte es posava a cridar que queia, queia cap a les flames! I ella cercava les flames realment, tan vívid era allò! Però no hi havia res. Eren sols a l'estança. Era un somni, li deia ella, i així l'assossegava a la fi, però de vegades ella s'esverava també. Lucrècia sospirà, tot cosint.

El seu sospir era tendre i enciser com el vent ran de bosc, al vespre. Ara deixava les tisores; ara es girava per agafar una cosa de la taula. Un petit moviment, uns quants cops de tisores construïen quelcom sobre la taula, a la qual seia ella cosint. Per entre les pestanyes Sèptim veia la silueta esborradissa de Lucrècia; el seu petit cos negre; la seva cara i les seves mans; els seus moviments de gir vers la taula quan agafava un rodet o cercava (era molt perdissera) la seda. Feia un capell per a la filla casada de Mrs. Filmer, que es deia — no recordava el nom.

— Com se diu la filla casada de Mrs. Filmer? — va preguntar.

— Mrs. Peters — va dir Lucrècia. Tenia por que fos massa petit, va dir, tenint-lo alçat davant ella. Mrs. Peters era una dona cepada; però no li agradava. Era només perquè Mrs. Filmer havia estat tan bona amb ells — M'ha dat raïms aquest matí — digué Lucrècia; per això aquesta volia fer alguna cosa per mostrar que eren agraïts. Entrant a l'estança, l'altre vespre, hi havia trobat Mrs. Peters, que es pensava que eren fora, fent tocar el gramòfon.

— Era veritat? — preguntà ell. Estava fent tocar el gramòfon? Sí; ella li ho havia explicat aleshores; havia trobat Mrs. Peters fent tocar el gramòfon.

Ell va començar molt cautament a obrir els ulls per veure si hi havia de debò un gramòfon. Però les coses reals — les coses reals excitaven massa. Calia que fos caut. No s'enfolliria. De primer va mirar els diaris de modes al prestatge de baix; després, gradualment, el gramòfon amb la trompa verda. Res no podia ésser més exacte. I així, concentrant el coratge, va mirar el bufet; la fruitera amb les bananes; el gravat de la reina Victòria i el príncep consort; el marbre de l'escalfapanxes amb el gerro de roses. Cap d'aquestes coses no es bellugava. Totes estaven quietes; totes eren reals.

— És una mala llengua — va dir Lucrècia.

— Què fa Mr. Peters? — preguntà Sèptim.

— Ah — va dir Lucrècia provant de fer memòria, Pensava que Mrs. Filmer havia dit que

viatjava per alguna companyia. — Justament ara és a Hull — va dir.

“Justament ara!” Havia dit això amb el seu accent italià. Ho havia dit ella mateixa. Va aombrar-se els ulls de manera que només pogués veure una mica del rostre d’ella cada vegada, primer el mentó, després el front, per si de cas era deformat o tenia una marca terrible. Però no, allí estava, perfectament natural, cosint, amb els llavis arrugats, l’expressió ferma, melangiosa que tenen les dones quan cusen. Però en allò no hi havia res de terrible, s’assegurava ell mirant un segon, un tercer cop el rostre d’ella, les mans, cercant el que en ella hi hagués d’esverador o fastigós, asseguda allí en plena claror de dia, cosint. Mrs. Peters era una mala llengua. Mr. Peters era a Hull. ¿Per què, doncs, rabiari i profetitzar? ¿Per què fugir flagellat i bandejat? ¿Per què haver de tremolar i sanglotar per culpa dels núvols? ¿Per què cercar veritats i portar missatges quan Lucrecia clavava agulles al davant del seu vestit i Mr. Peters era a Hull? Miracles, revelacions, angoixes, solitud, caient a través del mar avall, avall en les flames, tots consumits perquè tenia la sensació, tot sotjant Lucrecia endegar un capell de palla de Mrs. Peters, d’un cobrellit de flors.

— És massa petit per a Mrs. Peters — va dir Sèptim.

Era el primer cop, des de feia molts dies, que parlava com abans! És clar que ho era — absurdament petit, digué ella. Però Mrs. Peters l’havia triat.

Ell l'hi agafà de les mans. Va dir que era com el capell del simi de l'home de l'orgue.

Quina alegria donava allò a Lucrecia! Feia setmanes que no havien rigut així ensembla, fent gresca particular d'ells dos com a bons casats. El que ella volia dir era que si Mrs. Filmer hagués entrat, o Mrs. Peters, o qualsevol, no haurien entès de què reien ella i Sèptim.

— Apa — va dir, posant una rosa a un costat del capell. Mai no s'havia sentit tan feliç! Mai de la vida!

Però allò era encara més ridícul — va dir Sèptim. Ara la pobra dona aniria com un garrí a la fira. (Ningú no l'havia feta riure mai tant com Sèptim.)

Què tenia a la panera? Cintes i grans borles, flors artificials. Ella ho va abocar tot a la taula. Ell va començar a fer estranyes combinacions de colors — perquè encara que no era llest de dits, ni tan sols sabia fer un paquet, tenia una vista meravellosa i sovint ho encertava; de vegades era absurd, és clar, però de vegades ho encertava meravellosament.

— Cal que tingui un capell preciós! — murmurà Sèptim, agafant això i allò, Lucrecia agenollada al seu costat mirant per damunt la seva espatlla. Ja estava llest — és a dir: el dibuix; calia que ella ho embastés. Però havia d'anar amb molt, amb molt de compte perquè tot quedés com ell ho havia posat.

Ella, doncs, cosia. Quan ella cosia, pensava ell, feia un soroll com de cassola vora el foc; bullia, murmurava, sempre enfeinada, amb els

forts ditets afilats picant i punxant; l'agulla passant ràpida i dreta. El sol podia entrar i sortir, a les borles, al paper de la paret; ell esperaria, pensava, estirant les cames, mirant-se el mitjó ratllat al capdavall del sofà; esperaria en aquell lloc calent, en aquell recer d'aire quiet, que un ensopega a la vora del bosc de vegades quan, a causa d'un enfonsament del terreny o una certa disposició dels arbres (cal ésser científic, sobretot científic), l'escalfor s'atura i l'aire toca la galta com l'ala d'un ocell.

— Ací el teniu — va dir Lucrècia fent voltar el capell de Mrs. Peters al cap dels dits. — Per ara ja n'hi ha prou. Més tard... — la seva frase va degotar, xap, xap, xap, com una satisfeta aixeta oberta.

Era meravellós. Mai no havia fet res de què estigués tan satisfet. Era tan real, tan substànciós, aquell capell de Mrs. Peters.

— Mireu-vos-el — deia Sèptim.

Sí, sempre la faria feliç de veure aquell capell. Tornava a ésser ell aleshores, havia rigut aleshores. Havien estat ensems. Sempre li agradaria aquell capell.

Ell li va dir d'emprompar-se'l.

— Però faré una cara més estranya! — exclamà ella, corrent al mirall i mirant-se ara la dreta ara l'esquerra. Després se l'arrencà del cap, perquè havien trucat a la porta. Potser un missatge de Sir William Bradshaw? Podia haver-lo enviat ja?

No! era la nena amb el diari del vespre.

El que ocorria sempre va ocórrer aleshores

— el que ocorria cada nit de llurs vides. La noieta es mamava el dit a la porta; Lucrècia es va agenollar davant ella; Lucrècia parrupava i besava; Lucrècia tragué una bossa de caramels del calaix de la taula. Perquè sempre ocorria així. Primer una cosa, després l'altra. Així ella ho bastia, primer una cosa i després l'altra. Ballant, lliscant tot entorn de la taula. Ell agafà el diari. Tot Surrey era al carrer, va llegir. Hi havia una onada de calor. Lucrècia va repetir: Tot Surrey és al carrer. Hi havia una onada de calor, fent-ho part del joc a què jugava amb la néta de Mrs. Filmer, i totes dues reien, xerraven alhora en llur joc. Ell estava molt cansat. Era molt feliç. Dormiria. Va tancar els ulls. Però tot d'una que no veié res els sons del joc van fer-se més i més febles i estranys i sonaven com crits de gent que cercava i no trobava i anava més i més enllà. L'havien perdut!

S'alçà amb un surt terrible. Què veia? La fruitera amb les bananes al bufet. No hi havia ningú. (Lucrècia havia dut la nena a la seva mare; era hora d'anar al llit). Això: estar sol per a sempre. Aquesta fou la sentència pronunciada a Milà quan ell va entrar a l'estança i les veié tallant formes en bocaram amb llurs tisores; estar sol per a sempre.

Estava sol amb el bufet i les bananes. Estava sol, exposat en aquella altura llòbrega, estirat — però no al cim d'un turó; no al caire d'un cingle; al sofà de la sala de Mrs. Filmer. Quant a les visions, les cares, les veus dels

morts, on eren? Hi havia un paravent davant ell, amb joncs negres i orenetes blaves. On havia vist muntanyes, on havia vist cares, on havia vist bellesa, hi havia un paravent.

— Evans! — va exclamar. No hi hagué resposta. Un grinyol de rata o un fregadís de cortina. Li restaven el paravent, el cabàs del carbó, el bufet. S'acararia, doncs, amb el paravent, el cabàs del carbó i el bufet... però Lucrècia es precipità xerrant a l'estança.

Havia arribat una carta. Els plans de tot-hom eren canviats. Mrs. Filmer no podria anar a Brighton, al capdavall. No hi havia temps d'avisar Mrs. Williams, i verament Lucrècia trobava que era molt, molt amoïnós, quan s'adonà del capell i pensà... que potser... ella... podria fer un petit... La veu se li esvaí en una melodia satisfeta.

— Ah, maleïtsiga! — exclamà (eren una facècia d'ells els renecs d'ella); l'agulla s'havia trencat. Capell, infant, Brighton, agulla. Ella ho bastia; primer una cosa, després l'altra, ella ho bastia, tot cosint.

Volia que ell li digués si movent la rosa havia millorat el capell. Seia al capdavall del sofà.

Eren completament feliços ara, va dir ella de sobte, deixant el capell. Perquè ella li podia dir tot, ara. Podia dir tot el que li passés pel cap. Això era gairebé la primera cosa que ella havia sentit a base d'ell, aquella nit al cafè, quan ell havia entrat amb els seus amics anglesos. Ell havia entrat, tímidament, mirant entorn seu, i el capell li havia caigut quan el pen-

java. Lucrècia ho recordava. Ella sabia que ell era anglès, per bé que diferent dels anglesos cepats que la seva germana admirava, perquè ell sempre havia estat prim; però tenia bons colors, frescos; i amb el seu gran nas, els ulls brillants i la manera de seure una mica arronçat, la feia pensar, ella li ho deia sovint, en un falcó jove, aquell primer vespre que el va veure, quan jugaven al dominó i ell havia entrat — en un falcó jove; però amb ella sempre havia estat molt gentil. Mai no l'havia vist rampellós o embriagat, només patint de vegades per culpa d'aquella guerra terrible; però fins això, quan ella entrava, ell ho bandejava tot. Qualsevol cosa, qualsevol cosa que se li acudís, un petit capficament de la feina, qualsevol cosa que li passés pel cap ella li ho deia, i ell ho comprenia tot d'una. Fins la seva família mateixa no era igual en això. Tenint més edat que ella i essent tan intelligent — que seriós que era, volia que ella llegís Shakespeare quan encara no hauria pogut llegir en anglès un conte d'infants! — tenint tanta experiència, podia ajudar-la. I ella també podia ajudar-lo.

Però ara el capell. I després (s'anava fent tard) Sir William Bradshaw.

Tenia encara les mans al cap, esperant que ell li digués si li agradava o no el capell, i mentre ella seia allí, esperant, amb els ulls baixos, ell li podia sentir el pensament davallant com un ocell de branca en branca, i sempre posant-se amb encert; ell li podia seguir el pensament mentre ella seia allí en una d'aquelles positures

laxes que li venien naturalment, i si ell deia alguna cosa, somreia tot d'una com un ocell que té les potes fermes a la branca.

Però Sèptim recordava. Bradshaw deia “la gent que estimem més no ens serveixen de res quan estem malalts”. Bradshaw deia que li havien d'ensenyar a descansar. Bradshaw deia que calia que es separessin.

“Calia”, “calia”, per què “calia”? Quin poder tenia Bradshaw damunt ell? “Quin dret té Bradshaw de dir-me “cal” a mi?”, preguntava.

— És perquè vau dir que us mataríeu — va dir Lucrècia. (Gràcies a Déu, ara ho podia dir tot a Sèptim.)

Estava, doncs, en poder d'ells! Holmes i Bradshaw l'investien! La bèstia de narius vermells flairava en tots els indrets secrets! Podia dir “cal”! On eren els seus papers? Les coses que havia escrit?

Ella va dur-li els papers, les coses que havia escrit, les coses que ella li havia escrit. Va abocar-los damunt el sofà. Se'ls miraren ensems. Diagrames, dibuixos, homenets i donetes brandant pals per braços, amb ales — sí? — a l'esquena; cercles traçats entorn de xílings i monedes de sis penics — els sols i els estels; precipicis zigzaguejants amb muntanyencs que ascendien units per una corda, igual que ganivets i forquilles; trossos de mar amb caretes que sortien rient del que potser eren onades: el mapa del món. Cremeu-los! exclamà Sèptim. Ara els escrits; com els morts canten darrera els rododèndrons; odes a l'Hora; converses amb

Shakespeare; Evans, Evans, Evans — els misatges dels morts; no talleu els arbres; digueu-ho al primer ministre. L'amor universal; la significança del món. Cremeu-los! exclamà Sèptim.

Però Lucrècia va posar-hi les mans. N'hi havia de molt bells, segons ella. Els lligaria (perquè no tenia envelop) amb un fil de seda.

Encara que se l'enduguessin, va dir ella, ella no el deixaria. No els podrien separar contra llur voluntat, deia ella.

Adreçà les vores, endreçà els papers i en lligà el paquet gairebé sense mirar-los, allí asseguda al costat d'ell, ben arran, com si tots els seus pètals fossin entorn d'ella. Era un arbre que floria; i per entre les seves branques sorgia el rostre d'un legislador que havia atès un santuari on ell no temia ningú; ni Holmes; ni Bradshaw; un miracle, un triomf, el darrer i el més gran. Trontollant veié com ella pujava la basardosa escala, carregada amb Holmes i Bradshaw, homes que mai no havien pesat menys de setanta quilos, que enviaven llurs mullers a la cort, homes que guanyaven deu mil lliures l'any i parlaven de servir proporció; que diferien en llurs veredictes (perquè Holmes deia una cosa, Bradshaw una altra), i tanmateix eren jutges; que barrejaven la visió i el bufet; no veien res clar, però manaven, infligien. Per damunt d'ells ella triomfava.

— Apa! — va dir Lucrècia. Els papers eren lligats. Ningú no els tocava. Ella els desaria.

I, deia ella, res no els separaria. S'assegué al costat d'ell i el cridà pel nom d'aquell falcó

o corb que, essent maliciós i un gran destructor de collites, era precisament com ell. Ningú no podria separar-los, va dir ella.

Després s'alçà per anar al dormitori a fer els paquets, però sentint veus a baix i pensant que potser era el Dr. Holmes, corregué a impedir-li de pujar.

Sèptim la sentia parlar amb Holmes a l'escala.

— Bona dama, he vingut com a amic — deia Holmes.

— No. No us deixaré veure el meu marit — va dir ella.

Li semblava veure-la, com una gallina, amb les ales esteses barrant el pas. Però Holmes perseverava.

— Bona dama, permeteu-me... — digué Holmes, apartant-la (Holmes era vigorós).

Holmes pujava l'escala. Holmes obriria de cop la porta. Holmes diria: "Hi ha por, eh?" Holmes l'enxamparia. Però no; no Holmes; ni Bradshaw. Mentre s'alçava vacillant, anant, de fet, d'un peu a l'altre, es mirava consirosament el bell ganivet del pa de Mrs. Filmer, amb "Pa" gravat al mànec. Ah, però calia no fer-lo malbé. El gas? Però era massa tard ara. Holmes s'acostava. Hauria pogut tenir navalles, però Lucrècia, que sempre estava endreçant, les havia desades. Restava només una finestra, l'ampla finestra de casa d'hostes de Bloomsbury; la pesada, amoïnosa i massa melodramàtica feina d'obrir la finestra i tirar-se daltabaix. Era la idea que ells es feien de la tragèdia, no ell ni

Lucrècia (perquè la noia era amb ell). A Holmes i Bradshaw els agradava aquella mena de cosa. (Sèptim s'assegué a l'ampit.) Però esperaria fins al darrer moment. No tenia ganes de morir-se. La vida era bona. El sol calent. Només éssers humans? Un vell, que baixava l'escala de davant, va aturar-se a mirar-lo. Holmes era a la porta. "Estareu content!" va exclamar Sèptim i es llançà amb força avall contra la reixa dels baixos.

— Covard! — exclamà el Dr. Holmes obrint bruscament la porta. Lucrècia correu a la finestra, veié; compregué. Mrs. Filmer alçà el davantal i li va fer amagar els ulls, al dormitori. Hi havia grans corredisses escales amunt i avall. El Dr. Holmes entrà, blanc com el paper, tremolant de cap a peus, amb un vas a la mà. Calia que Lucrècia tingués coratge i begués una cosa, va dir (Què era? Una cosa dolça), perquè el seu marit estava horriblement desfigurat, no recobriria el coneixement, calia que ella no el veiés, calia preservar-la tant com fos possible, hauria de suportar l'enquesta, pobre noia. Qui hauria pogut predir-ho? Un impuls sobtat, ningú no en tenia la més petita culpa (va dir a Mrs. Filmer). I per què dimonis ho havia fet, el Dr. Holmes no podia concebre-ho.

Semblà a Lucrècia, en beure's la cosa dolça, que obria altes finestres, entrava en un jardí. Però on? El rellotge tocava — una, dues, tres; que assenyat que era el so; comparat amb tots aquells cops i xiuxiueigs; com el mateix Sèp-

tim. Lucrècia s'adormia. Però el rellotge continuà tocant, quatre, cinc, sis i Mrs. Filmer movent el davantal (no portarien el cos allí, veritat?) semblava part d'aquell jardí; o una bandera. Una vegada havia vist una bandera lliscant lentament pel pal, quan s'estava amb la seva tia a Venècia. Els homes morts a la guerra eren saludats així i Sèptim havia fet la guerra. Dels seus records, la majoria eren felïços.

Es posà el capell i corregué pels blatissars — on podia ésser? — cap a algun turó, en alguna banda vora el mar, perquè hi havia vaixells, gavines, papallones; s'estaven dalt d'un cingle. A Londres, també, allí s'estaven, i, mig somiant, venien a ella per la porta del dormitori, pluja que queia, murmuris, fregadís de blat sec, la carícia del mar que els recerava en la seva conquilla arquejada i murmurava vora d'ella, estesa a la platja, esparsa, se sentia com flors que voleien damunt una tomba.

— És mort — va dir Lucrècia somrient a la pobra vella que la guardava amb els seus honorats ulls blau clar fixos a la porta. (No l'entrarien allí, veritat?) Però Mrs. Filmer va dir no. Oh, no, no! Se l'enduien ara. No calia dir-li-ho? La gent casada han d'estar junts, pensava Mrs. Filmer. Però havien de seguir les ordres del metge.

— Deixeu-la dormir — va dir el Dr. Holmes, prenent-li el pols. Ella va veure la vasta silueta del cos del metge en fosc damunt la finestra. Allò, doncs, era el Dr. Holmes.

Un dels triomfs de la civilització, pensava Pere Walsh. És un dels triomfs de la civilització, mentre la clara campaneta de l'ambulància sonava. Amb rapidesa i netedat, l'ambulància corria cap a l'hospital, després d'agafar a l'instant, humanitàriament, algun pobre diable; un de colpit al cap, aclapat per la malaltia, esdernegat potser feia un minut en un d'aquells passos, com podia ocórrer a un mateix. Això era civilització. El colpia tornant de Llevant — l'eficiència, l'organització, l'esperit comunal de Londres. Tots els carretons o caruatges s'apartaven sols per a deixar passar l'ambulància. Potser era una cosa malaltissa; o tal vegada, més aviat commovedora, el respecte que mostraven a l'ambulància amb la seva víctima dins — gent enfeïnada que corrien a casa, es recordaven tanmateix a l'instant, en passar ella, d'alguna muller; o, tal vegada, que fàcilment que podien haver estat ells, estirats allí en una llitera amb una infermera i un metge... Ah, però el pensament esdevenia malaltís, sentimental, tot d'una que un començava a evocar metges, cadàvers; una petita llüissor de plaer, una mena de cobejança, també, a base de la impressió visual, us avisava que no continuéssiu amb aquesta mena de cosa — fatal a l'art, fatal a l'amistat. Ben cert. I tanmateix, pensava Pere Walsh, mentre l'ambulància tombava la cantonada, per bé que la sonora campana aguda podia ésser sentida en l'altre car-

rer i més enllà, quan travessava Tottenham Court Road, tocant sense aturar, és el privilegi de la solitud; privadament, hom pot fer el que li sembla. Hom pot plorar si no el veu ningú. Havia estat la seva desgràcia — aquesta susceptibilitat — en la societat anglo-índia; no haver plorat quan calia, ni rigut. Porto una cosa dintre, pensava, aturat vora la farola, que no es pot dissoldre en llàgrimes. Déu sap per què. Bellesa d'una mena o altra i el pes del dia, que, començant amb aquella visita a Clarissa, l'havia extenuat amb la seva calor, la seva intensitat, i el xip xip xip d'una impressió darrera l'altra en aquell soterrani on es dreçaven, fosc, profund, i no ho sabia mai ningú. En part per aquest motiu, la seva secretesa, completa i inviolable, ell havia trobat la vida com un jardí desconegut, ple de girades i recones, sorprenent, sí; realment us feien perdre el buf aquells moments; mentre ell era al costat de la farola, davant mateix del British Museum, vetací un d'ells que ve, un moment, en què les coses s'aplegaven; l'ambulància; i la vida i la mort. Era com si fos xuclat vers un sostre molt alt per aquell corrent d'emoció i la resta d'ell, com una platja blanca petxinosa, deixat nu. Havia estat la seva desgràcia en la societat anglo-índia — aquella susceptibilitat.

Clarissa una vegada, anant al cim d'un òmnibus amb ell cap a alguna banda, Clarissa, superficialment almenys, tan fàcilment commoguda, ara desesperada, ara engrescada, vibrant sempre, en aquells dies, i tan bona companya,

sempre descobrint petites escenes rares, noms, gent del cim d'un òmnibus, perquè solien explorar Londres i portar saquets plens de tresors del mercat caledonià — Clarissa tenia una teoria en aquell temps — tenien teories a cabassos, sempre teories, com solen tenir els joves. Era per a explicar la sensació de descontentament; no conèixer la gent; no ésser conegut. Perquè ¿com podien conèixer-se l'un a l'altre? Us vèieu cada dia; després estàveu sis mesos sense veure-us, o anys. Era molt poc satisfactòria, pensaven ben avinguts, la poca coneixença que hom tenia de la gent. Però ella va dir, seient a l'òmnibus que pujava per Shaftesbury Avenue, que ella se sentia pertot; no "ací, ací, ací"; i picava el respatller del seient; sinó pertot. Assenyalava amb la mà, Shaftesbury Avenue amunt. Ella era tot allò. De manera que per conèixer-la, o per conèixer qualsevol altre, calia cercar la gent que els completava; fins els llocs. Ella tenia estranyes afinitats amb gent amb qui no havia parlat mai, una dona del carrer, un home de darrera el taulell — fins arbres, o pellers. Això acabava en una teoria transcendental que, amb l'horror que tenia de la mort, li permetia de creure, o de dir que creia (amb tot el seu escepticisme) que puix que les nostres aparicions, la part de nosaltres que apareix, són tan efímeres comparades amb l'altra, la part no vista de nosaltres, que s'estén amplament, la no vista podria sobreviure, ésser recobrada, en certa manera, lligada a aquesta persona o a aquella altra, o fins em-

bruixant certs indrets, després de la mort. Potser — potser.

Mirant enrera al llarg d'aquella amistat de gairebé trenta anys, Pere Walsh veia com la teoria de Clarissa es verificava fins a un cert punt. Breus, trencats, sovint dolorosos com havien estat llurs encontres reals, amb tantes absències i interrupcions (aquell matí, per exemple, s'havia presentat Elisabet, com un bell poltre camallarg, mut, quan ell començava tot just a parlar amb Clarissa), llurs efectes en la seva vida eren immesurables. Hi havia un misteri, en allò. Us daven un gra, aspre, punxent, inconfortable — l'encontre; horriblement dolorós gairebé sempre; tanmateix en l'absència, als llocs més inesperats, vetací que floria, s'obria, llançava el seu perfum, us deixava tocar, tastar, mirar entorn vostre, tenir-ne la sensació i la comprensió completes després d'anys d'estar perdut. Així li havia vingut ella; a bord del vaixell; a l'Himalaia; suggerida per les coses més estranyes (així Sally Seton, bleada generosa, entusiasta, pensava en *ell* quan veia hidràngies blaves). Clarissa havia influït en ell més que ningú. I sempre d'aquesta manera, presentant-se-li davant sense que ell ho desitgés, serena, senyorívola, criticadora; o arravatadora, romàntica, recordant un camp, una collita anglesa. La veia més sovint a fora, no a Londres. Una escena rera l'altra a Bourton...

Pere Walsh havia arribat a l'hotel. Travessà el vestíbul, amb les seves cledes de cadires i sofàs rogencs, les seves plantes, punxegudes de

fulla, d'aire marcit. Agafà la clau del ganxo. La senyoreta va dar-li les cartes. Va pujar dalt — la veia més sovint a Bourton, a finals d'istiu; ell hi passava una setmana, de vegades dues, com feia la gent en aquell temps. Primer al cim d'un turó; dreta allí dalt, amb les mans als cabells, l'abric voleiant; assenyalant, dient-los a crits — que veia el Severn a baix. O en un bosc, fent bullir l'olla — molt poc llesta de dits; el fum feia cortesies, els llepava el rostre; la careta rosada de Clarissa es veia a través; demanant aigua d'una vella d'una masia que sortia a la porta i els mirava marxar. Ells dos anaven sempre a peu; els altres en cotxe. Ella s'avorria d'anar en cotxe, no li agradaven els animals, llevat d'aquell gos. Caminaven milles i milles per camins i carreteres. Ella s'aturava de sobte per a orientar-se, el pilotava enrera camps a través; i tota l'estona discutien, parlaven de poesia, de gent, de política (ella era radical aleshores); no s'adonaven de res sinó quan ella s'aturava, s'exclamava per esguard de la vista o d'un arbre, el feia mirar amb ella; i endavant altre cop, a través dels camps de rostoll, ella davant, amb una flor per a la tia, sense cansar-se mai tot i la seva delicadesa; i es deixaven caure a Bourton a entrada de fosc. Després, havent dinat, el vell Breitkopf obria el piano i cantava, sense tenir veu, i ells s'estaven enfonsats als cadirals, esforçant-se a no riure, però esclafint a la fi a riure i riure — de no-res. Hom suposava que Breitkopf no se n'adonava. I després, al matí, flirta que flirtaràs

amunt i avall com una cuereta, davant la casa...

Oh, era una carta d'ella! L'envelop blau; era lletra d'ella. I tindria de llegir-la. Vetací un altre d'aquells encontres, dolorós a la força! Llegir la carta d'ella requeria un esforç endiastrat. "Havia estat deliciós de veure'l. Calia que li digués allò." Això era tot.

Però el trاسبalsava, l'enutjava. S'hauria estimat més que ella no hagués escrit. Venint després dels seus pensaments, allò era com un cop de colze a les costelles. ¿Per què no el podia deixar estar? Al capdavant, s'havia casat amb Dalloway, i vivia amb ell, molt feliç, feia tots aquells anys.

Aquests hotels no són llocs conhortadors. Lluny d'això. Pensar la gent que havia penjat allí els capells. Fins les mosques, si hom s'entretenia a pensar-hi, s'havien posat al nas d'altri. Quan a la netedat que el bufetejava, no era tant netedat com nuditat, frigidessa; una cosa que havia d'ésser. Alguna àrida matrona feia la ronda a l'alba ensumant, espiant, fent les minyones, blaves de nas, netejar com si el proper estadant fos un palpís a servir en una plata ben neta. Per a dormir un llit; per a seure una cadira; per a netejar-se les dents i afaitar-se la cara un gerro, un mirall. Llibres, cartes, bata, lliscaven en la impersonalitat del crin com impertinències incòngrues. I era la carta de Clarissa el que li feia veure tot allò. "Deliciós de veure-us. Calia que ho digués!" Pere Walsh va plegar el paper; l'apartà; res no l'inquiria a tornar-lo a llegir!

Per fer que aquella carta li arribés a les sis es devia haver posat a escriure-la tot d'una que ell l'hagué deixada; devia haver enviat tot d'una algú a cursar-la. Era, com diu la gent, ben bé cosa d'ella. S'havia trasbalsat amb la visita d'ell. S'havia emocionat molt; un moment, quan li havia besat la mà, l'havia planyut, l'havia envejat i tot, havia potser recordat (ell li ho coneixia a la cara) quelcom que ell havia dit — que transformarien el món si ella es casava amb ell, potser; i en canvi, era allò; era l'edat madura; la mediocritat; després Clarissa s'havia forçat, amb la seva vitalitat indomable, a posar tot allò de banda, puix que en ella hi havia un fil de vida, semblant al qual per duresa, resistència, poder de vèncer obstacles i menar al triomf, Pere no n'havia conegut mai cap. Sí; però vindria una reacció tot d'una que ell sortís de l'estança. Ella tindria una pena terrible a base d'ell; pensaria què podria fer per dar-li gust (llevat, és clar, d'una cosa), i li semblava de veure-la amb les llàgrimes cara avall anant al seu escriptori i gargotejant aquella ratlla que ell havia de trobar a l'hotel com a salutació... “Deliciós de veure-us!” I ho pensava.

Pere Walsh mentrestant s'havia descordat les botes.

Però llur casament no hauria estat pas un èxit. L'altra cosa, al capdavall, venia molt més naturalment.

Era estrany; era veritat; molta de gent ho trobava. Pere Walsh, que s'havia portat respectablement, exercit adequadament els càrrecs

usuals, era estimat, però el tenien per una mica fatu, per home de fums — era estrany que tingué, especialment ara que tenia el cabell gris, un aire de satisfacció; un aire de tenir reserves. Això el feia atractiu per a les dones, a les quals agradava la sensació que no era del tot homenívol. Hi havia en ell quelcom d'inusitat, o d'amagat. Potser era que ell era llibresc — no us venia mai a veure que no agafés el llibre de sobre la taula (ara llegia, amb els cordons de les botes penjant); o que era un gentilhome, que es palesava en la manera com feia caure la cendra de la pipa i en el seu comportament natural amb les dones. Perquè era encisera i ben ridícula la facilitat amb què una noia sense gens de senderi podia fer d'ell el que volia. Però al seu risc. És a dir, per fàcil que fos de manejar i, vist la seva alegria i la seva bona criança, verament fascinant d'estar amb ell, era només fins a un cert punt. Ella deia una cosa — no, no; ell hi veia la trampa. No podia avenir-s'hi — no, no. Després, Pere sabia cridar i desllorigar-se i aguantar-se els costats a base d'alguna facècia amb altres homes. Entenia més en cuina que ningú de l'Índia. Era un home. Però no la mena d'home que cal respectar — i això era una sort; no era com el major Simmons, per exemple; no gens ni mica, pensava Margarida quan, a despit dels seus dos fills petits, solia comparar-los.

Pere Walsh es tragué les botes. Es buidà les butxaques. Amb el trempaplomes, va sortir una instantània de Margarida a la veranda;

Margarida tota de blanc, amb un fox-terrier a la falda; molt encisera, molt bruna; el millor retrat d'ella que ell hagués vist mai. Havia vingut, fet i fet, tan naturalment; molt més naturalment que Clarissa. Cap trasbals. Cap maldecap. Cap postura. Tot planer. I aquella noia bruna, bufona, adorable de la veranda exclamà (tornava a sentir-la) És clar, és clar que li ho daria tot! exclamà (no tenia gens de discreció), tot el que ell volgués! exclamà corrent a rebre'l, quisvulla que els mirés. I només tenia vint-i-quatre anys. I tenia dos fills. Vaja, vaja!

S'havia ficat en un bon embolic a la seva edat. I això se li representava amb força a les nits, si es despertava. Suposant que es cases-sin? Per a ell tot aniria bé, però i ella? Mrs. Burgess, que era una bona dona i no una simple garlaire, en qui ell havia confiat, pensava que l'absència d'ell a Anglaterra, ostensiblement per a veure advocats, podia servir perquè Margarida pogués repensar-se, pogués considerar bé el resultat dels seus propòsits. Es tractava de la seva posició, deia Mrs. Burgess; la bar-rera social; prescindir dels fills. Seria una ví-dua amb un passat fosc arrossegant-se pels subur-bis, o, més fàcil, confosa, una de tantes (ja sabeu, deia ella, com es tornen aquestes dones, amb l'abús de la pintura). Però Pere Walsh se'n va riure. No pensava pas morir-se encara. De totes maneres, ella havia de decidir; judicar per ella mateixa, pensava Pere, voltant per l'es-tança en mitjons, allisant la camisa planxada

perquè potser aniria a la reunió de Clarissa, o potser aniria a un music-hall, o potser es quedaria a casa a llegir un llibre interessantíssim escrit per un antic conegut d'Oxford. I si es retirava, això és el que faria — escriure llibres. Aniria a Oxford i furgaria en la Bodleiana. Debades la noia bruna, bufona, adorable corria a l'extrem de la terrassa; debades movia la mà; debades exclamava que tant se li'n donava el que la gent pensés. Vetací l'home de qui ella feia tant de cabal, el gentilhome perfecte, fascinator, distingit (i els anys no hi feien cap diferència per a ella), voltant en una estança d'un hotel de Bloomsbury, afaitant-se, rentant-se, continuant, tot alçant gerros, deixant navalles, de furgar per la Bodleiana i arribar a la veritat respecte una o dues cosetes que li interessaven. I la faria petar amb qui fos, i cada vegada faria menys de cabal de les hores precises del lonx, i faria tard a cites; i quan Margarida li demanés, com faria, un bes, una escena, falliria en el seu paper (tot i que li tenia un veritable afecte) — en resum, potser seria millor, com deia Mrs. Burgess, que ella l'oblidés o el recordés merament com era per l'agost del 1922, com una figura dreta a l'entreforc, al crepuscle, que esdevé més i més remota a mesura que el xarret s'allunya, portant la noia ben lligada al seient de darrera, per bé que aquesta allarga els braços i, tot veient la figura minvar i desaparèixer, exclama encara que ho faria tot, tot, tot, tot...

Ell no sabia mai el que la gent pensava. Li

era cada vegada més difícil de concentrar-se. S'abstreia; s'atragava amb les seves coses; ara sorrut, ara alegre; lligat a les dones, distret, rampellut, menys i menys capaç (ho pensava tot afaitant-se) de comprendre per què Clarissa no podia simplement trobar-los allotjament i ésser amable amb Margarida; presentar-la. I aleshores ell podria... podria què? rondar i voleiar (en aquell moment ordenava claus, papers diversos), llançar-se i provar, estar sol, en resum, bastar-se a ell mateix; i tanmateix ningú no havia de refiar-se tant dels altres (es cordava l'armilla); això havia estat la seva dissort. No podia mantenir-se allunyat de les cambres de fumar, li agradaven els coronels, el golf, el bridge i, sobretot, la societat femenina, les dones, i la finor de llur companyia i llur fidelitat i audàcia i grandesa en amar que, per bé que tenia els seus inconvenients, li semblava (i el rostre bru, bufó, adorable era al cim dels envelops) tan completament admirable, una flor tan esplèndida creixent al cim de la vida humana; i tanmateix ell falliria en el seu paper, decantat com era a veure l'altre costat de les coses (Clarissa li havia afeblit alguna fibra d'una manera permanent), i a cansar-se molt fàcilment de l'afecte mut i necessitar varietat en l'amor, per bé que es posaria furiós si Margarida n'estimava un altre, furiós! perquè era gelós, incontrollablement gelós de tarannà. Sofria tortures! Però ¿on tenia el ganivet; el rellotge; els segells, la cartera, i la carta de Clarissa que no tornaria a llegir però en la qual li agradava

de pensar, i la fotografia de Margarida? I ara, a dinar.

Menjaven.

Asseguts a petites taules entorn de brolladors, mudats o no, amb llurs xals i moneders al costat, amb llur aire de serenor falsa, perquè no estaven avesats a tants plats per dinar; i confiança, perquè podien pagar-ho; i cansament, perquè havien rondat Londres tot el dia badocant i comprant; i llur tafaneria natural, perquè miraven entorn i en l'aire, en entrar el senyor afable de les ulleres vorejades de conxa; i llurs bons sentiments, perquè els hauria agradat de fer qualsevol petit servei com deixar una guia o donar informes útils; i llur desig, bategant en ells, estirant-los per sota, d'establir comsevulla connexions, encara que només fos el lloc de naixença (Liverpool, per exemple) comú o amics del mateix nom; amb llurs mirades furtives, estranys silencis, i enretiraments sobtats dins l'alegresa i l'isolament familiars; allí s'estaven engolint llur dinar, quan Mr. Walsh va entrar i va asseure's a una tauleta, vora la cortina.

No era pas que ell digués res, perquè anant sol només podia adreçar-se al cambrer; era la seva manera de mirar el menú, d'assenyalar un cert vi amb l'índex, d'apropar-se a la taula, de disposar-se seriosament, no golafrement a dinar, el que li guanyà llur respecte; el qual, havent de romandre inexpressat durant la major part de l'àpat, s'abrandà a la taula dels Morris quan sentiren Mr. Walsh dir, a les acaballes

de l'àpat, "peres Bartlett". Per què havia parlat tan moderadament i tanmateix amb fermesa, amb l'aire d'un amic de la disciplina que està en el seu dret ben basat en la justícia, ni el jove Carles Morris, ni el Carles vell, ni Miss Elaine ni Mrs. Morris no ho sabien. Però quan ell va dir "peres Bartlett", tot sol a la seva taula, ells van tenir la sensació que ell comptava amb llur suport en una demanda justa; que era campió d'una causa que immediatament esdevingué llur, de manera que llurs ulls trobaren els seus amb simpatia, i quan arribaren al fumador alhora, una mica de conversa entre ells va esdevenir inevitable.

No fou molt profunda — només va tractar que Londres estava atapeït; que havia canviat molt en trenta anys; que Mr. Morris preferia Liverpool; que Mrs. Morris havia estat a l'exposició de flors de Westminster, i que tots havien vist el príncep de Galles. Tanmateix, pensava Pere Walsh, cap família del món no és comparable als Morris; ben bé cap; i llurs relacions entre ells són perfectes; i tant se'ls en dona de les classes altes com del que han trobat avui; i els agrada el que els agrada, i Elaine estudia per a continuar el negoci de casa, i el noi ha guanyat una beca a Leeds, i la vella dama (que devia tenir l'edat d'ell) té tres fills més a casa; i tenen dos automòbils, però Mr. Morris encara adoba les botes el diumenge; és esplèndid, absolutament esplèndid, pensava Pere Walsh, brandant una mica endavant i endarrera, amb la copeta de licor a la mà, entremig

de les roges cadires peludes i els cendrers, sentint-se molt satisfet d'ell mateix perquè plaïa als Morris.

Aniria a la reunió de Clarissa. (Els Morris se n'anaren; però es tornarien a trobar.) Aniria a la reunió de Clarissa, perquè volia preguntar a Ricard què estaven fent a l'Índia — aquells conservadors bunyolers. I quines comèdies? I música... Oh, sí; i xafarderia pura.

Perquè aquesta és la veritat sobre la nostra ànima, pensava, el nostre jo, que com un peix habita mars profunds i s'afanya entre obscuritats fent camí per entre troncs d'herbes gegantines, per espais esquixats de sol i avant, avant cap a dins la foscor, penombra freda, pregona, inescrutable; de sobte s'engega vers la superfície i es solença damunt les ones arrugades pel vent; és a dir, té una necessitat veritable d'espolsar-se, rascar-se, encendre's, xafardejant. ¿Què es proposava de fer el Govern — Ricard Dalloway ho sabia — en la qüestió de l'Índia?

Com que era una nit molt calmosa i els vedadors de diaris corrien amb grans cartells proclamant en grans lletres roges que hi havia una onada de calor, hom havia posat cadires de vímet als esglaons de l'hotel i allí, xuclant, fumant, seien senyors isolats. Pere Walsh seia allí. Hom podia imaginar-se que el dia, el dia de Londres, tot just començava. Com una dona que s'ha tret el davantal blanc i l'estampat per a endegar-se en blau i perles, el dia canviava, es desvestia, s'embolicava en glasses, es can-

viava en vespre, i amb el mateix sospir d'entusiasme amb què una dona respira, deixant caure a terra la roba, ell també es desprenia de pols, escalfor, color; el tràfic s'aclaria; automòbils, dringant, dardant, succeïen el fustam de camions; i ací i allí, entre l'espès fullatge de les places, una llum intensa penjava. Dimiteixo, semblava dir el vespre, mentre s'esblaimava i s'esborrava damunt els marlets i prominències, motllurats, punxeguts, d'hotel, casa de lloguer, bloc de botigues, m'esborro, començava, desaparec, però Londres no en volia saber res, i atacava el cel amb les seves baionetes, i el clavava, el constrenyia a associar-se a la tabola.

Perquè la gran revolució del temps d'istiu de Mr. Willett s'havia esdevingut després de la darrera visita que Pere Walsh havia fet a Anglaterra. El vespre allargat era nou per a ell. Era animador, més que res. Perquè quan els jovenets passaven amb llurs carteres, d'allò més contents d'estar lliures, orgullosos també, sense paraules, de trepitjar aquella terra famosa, joia d'una certa mena, barata, oripellosa, si voleu, però, tanmateix, entusiasme, els acoïria el rostre. Vestien bé, també; mitges rosades; sabates boniques. Ara tindrien dues hores de cinema. Els afinava, els refinava, la llum blau-groguissa del vespre; i en les fulles de la plaça brillava pàllid, lívid — semblaven immergides en aigua de mar — el fullatge d'una ciutat submergida. Pere s'esbalaí d'aquella bellesa; allò era encoratjador, també, perquè mentre l'anglo-indi que ha tornat seu per dret propi

(en coneixia a cabassades) al club oriental explicant biliosament la ruïna del món, ell era allí, tan jove com sempre; envejant als joves llur temporada d'istiu i tota la resta, i més que sospitant, per les paraules d'una noia, per la rialla d'una cambrera, aquell desplaçament en tota l'acumulació piramidal que en la seva joventut semblava incommovible. Damunt ells s'havia afeixugat; damunt les dones d'una manera especial, com aquelles flors que Helena, la tia de Clarissa, solia prémer entre els fulls de paper secant gris amb el pes del diccionari de Littré, quan s'estava seient sota la llàntia havent dinat. Ara era morta. Pere havia sabut per Clarissa que havia perdut la vista d'un ull. Semblava tan adequat — una obra mestra de la naturalesa — que la vella Miss Parry es tornés de vidre. Devia haver mort com un ocell en una gelada, aferrada al seu barrot. Pertanyia a una edat diferent, però com que era tan sencera, tan completa, sempre es dreçaria a l'horitzó, amb blancor d'estàtua, eminent, com un far que assenyalés una etapa passada d'aquest viatge aventurer, llarg, llarguíssim, d'aquesta interminable — (Pere va cercar una moneda de coure per comprar un diari i llegir els resultats del matx Surrey-Yorkshire (havia avançat la mà amb la moneda milions de vegades) Surrey era fora del camp altra vegada) — aquesta interminable vida. Però el cricket no era un simple joc. El cricket era important. Mai no podia estar-se de llegir les ressenyes dels partits de cricket. Llegia els resultats a "l'última hora"

de primer; després les notícies de la calor del dia; després la informació d'un assassinat. Haver fet coses milions de vegades les enriquia, per bé que es podia dir que en llevava la capa de sobre. El passat enriquia, i l'experiència, i el fet d'haver estimat una o dues persones i així adquirit el poder que fretura als joves, de desprendre's, fer el que un vol, no capficar-se poc ni molt pel que la gent diu, i anar i venir sense grans esperances (deixà el diari sobre la taula i s'aixecà); la qual cosa, tanmateix (i cercava capell i abric), no era del tot veritat d'ell, no aquella nit, perquè allí el teníeu anant a una reunió, a la seva edat, i amb la creença afermada que li havia d'esdevenir alguna cosa. Però què?

Bellesa de totes maneres. No la crua bellesa de l'ull. No era bellesa pura i simple — Bedford Place que duia a Russell Square. Era dretura i buidor, és clar; la simetria d'un corredor; però també era finestres il·luminades, un piano, un gramòfon sonors; una sensació de gaubança amagada, però que sorgia ara i adés quan, per la finestra sense cortines, la finestra deixada oberta, hom veia colles assegudes entorn de taules, gent jove que voltava lentament, converses entre homes i dones, cambres vagatives mirant cap a fora (estrany comentari el llur, quan la feina era feta), mitges que s'eixugaven en altes lleixes, un lloro, unes quantes plantes. Absorbent, misteriosa, d'infinita riquesa, aquesta vida. I a l'ampla plaça on els taxis es precipitaven i giraven tan ràpids, hi havia

parelles que ronsejaven, follejaven, s'abraçaven, s'arraulien sota els penjolls d'un arbre; allò era commovedor; tan silenciós, tan absort, que un passava discretament, tímidament, com en presència d'una cerimònia sagrada que seria impiadós d'interrompre. Allò era interessant. I així endavant cap a la llum i al brogit.

El vent va obrir-li l'abric prim, caminava amb indescriptible idiosincràsia, decantat una mica endavant, amb les mans a l'esquena, els ulls una mica encara de falcó; caminava a través de Londres, vers Westminster, observant.

Tothom dinava fora de casa, doncs? Portes eren obertes ací per un criat per a deixar passar una vella dama d'alt trepig, en sabates ensivellades, amb tres purpúries plomes d'estruç als cabells. Portes eren obertes per a dames embolcallades com mòmies. en xals amb flors brillants, dames sense capell. I en cases respectables amb pilastres d'estuc, pels jardinets davanters, lleument abrigades, amb pintes al cap (després d'haver pujat a veure els nens), venien dones; homes les esperaven, amb els abrics oberts pel vent, i el motor engegat. Tothom sortia. Amb tants obriments de portes, el descens, l'arrencada, semblava que tot Londres s'estigués embarcant en llanxetes atracades a la riba, agitades damunt les aigües, com si tot l'indret se n'anés flotant en carnaval. I damunt Whitehall patinaven, argentat com era, patinaven aranyes i hi havia una sensació de mosques entorn de les llànties d'arc; feia tanta calor que la gent s'estava per allí conversant.

I ací a Westminster hi havia un jutge retirat, probablement, assegut ben escaire a la porta de casa seva, vestit tot de blanc. Un anglo-indi probablement.

I ací un avalot de dones baladreres, embriagues; ací només un policia i cases, cases altes, cases encupulades, esglésies, parlaments i la sirena d'un vapor al riu, un crit buit i boirós. Però era el carrer d'ella, aquell, el de Clarissa; els cotxes es precipitaven, voltant la cantonada, com aigua entorn dels pilars d'un pont, tots ajuntats, semblava a Pere perquè duien gent que anaven a la reunió d'ella, de Clarissa.

El fred corrent de les impressions visuals li fallia aleshores com si l'ull fos una tassa que vessés i deixés córrer la resta, sense registrar-ho, porcellana avall. El cos havia de contreure's aleshores, per a entrar a la casa, la casa il·luminada, amb la porta oberta, amb els autos aturats i les dones brillants que en sortien; l'ànima havia de desafiar-se a endurar. Va obrir la fulla gran del seu trempaplomes.

Llúcia baixà corrents escales avall amb una gran empenta, després de treure el nas a la sala per allisar un tapet, adreçar una cadira, aturar-s'hi un moment per tenir la sensació que tothom que entraria hauria de pensar que net, que lluent, que ben curat, quan veurien les belles coses d'argent, i els bronzes de l'escalfapanxes, els nous macassars, i les cortines grogues. Llúcia va apreuar peça per peça; va sen-

tir un gran brogit de veus; invitats que ja pujaven, havent dinat; havia de fugir!

El primer ministre venia, deia Agnès: així els ho havia sentit dir al menjador, deia ella, en entrar amb un servei de vasos. ¿Hi feia alguna cosa, alguna cosa, un primer ministre més o menys? A Mrs. Walker no li feia res en aquella hora de la nit, entre els plats, cassoles, coladors, paelles, gelatines, geladores, pa ratllat, llimones, soperes i pudingueres; els quals, per més que s'escarressessin a l'aigüera, semblaven caure-li sempre damunt, a la taula de la cuina, a les cadires, mentre el foc s'abrandava i rugia, els llums elèctrics enlluernaven, i el sopar no era encara endegat. El que és a ella, a Mrs. Walker, no li venia d'un primer ministre més o menys.

Les dames ja pujaven dalt, deia Llúcia; les dames pujaven, l'una darrera l'altra. Mrs. Dalloway darrera de totes, i sempre enviava un missatge a la cuina, "Feliciteu Mrs. Walker" havia dit una vegada. L'endemà repassaven els plats — la sopa, el salmó; el salmó, ja Mrs. Walker ho sabia, cru com sempre, perquè sempre es neguitejava a base del púding i encomanava el salmó a Jenny; així, doncs, el salmó era sempre cru. Però una dama rossa, amb ornaments d'argent havia dit, deia Llúcia, de l'entrant, que si era fet realment a casa? Però era el salmó el que amoïnava Mrs. Walker, mentre aquesta feia voltar i més voltar els plats dins el drap d'eixugar; i arribà un esclafit de rialles del menjador; una veu que parlava; després

una altra riallada — els senyors es divertien, un cop fora les dames. El tocai, digué Llúcia entrant corrents. Mr. Dalloway demanava el tocai, dels cellers de l'emperador, el tocai imperial.

Fou portat cuina a través. Per damunt l'espalla Llúcia informava que Miss Elisabet estava més bufona! Ella no li podia treure els ulls de sobre; portava el vestit rosa i el collaret que Mr. Dalloway li havia regalat. Que Jenny es recordés del gos, del fox-terrier de Miss Elisabet, que puix que mossegava l'havien tancat i podia, segons Elisabet, necessitar alguna cosa. Però Jenny no pujaria pas dalt amb tanta de gent rondant per la casa. I ja hi havia un auto a la porta! I la campaneta del carrer tocava — i els senyors encara al menjador, bevent tocai!

Pujaven; aquest era el primer d'arribar, i ara arribarien cada cop més seguits, de manera que Mrs. Parkinson (llogada per a les reunions) deixaria oberta la porta del vestíbul, i el vestíbul estaria ple de senyors esperant (esperaven, drets, allisant-se els cabells) mentre les dames es treien els abrics a l'estança del passadís; on les ajudava Mrs. Barnett, la vella Elena Barnett, que havia servit durant quaranta anys en aquella casa, i venia cada istiu a ajudar les dames, i recordava mares de quan eren noies i, tot i no dar-se importància, els dava la mà; deia "senyora" molt respectuosament, però tenia una certa sornegueria en la manera de mirar les jovenetes i d'ajudar amb molt de

tacte Lady Lovejoy, que no s'entenia amb la cotilla. I no podien estar d'adonar-se, Lady Lovejoy i Miss Alcía, que en qüestió de raspall i pinta algun petit privilegi els era concedit pel fet de conèixer Mrs. Barnet des de feia — “trenta anys, senyora” apuntà Mrs. Barnet. Les noies joves no solien encarminar-se, deia Lady Lovejoy, quan anaven a Bourton en el vell temps. I Miss Alcía no ho necessitava pas, digué Mrs. Barnet, mirant-se-la amb afecte. Allí s'estava Mrs. Barnet, al guarda-roba, acariciant les pells, allisant els xals espanyols, endreçant el tocador, i sabent perfectament, a despit de les pells i els brodats, quines eren dames com cal i quines no. Bona vella, digué Lady Lovejoy, pujant l'escala, la mainadera de Clarissa.

I després Lady Lovejoy va encarcarar-se tota. “Lady i Miss Lovejoy” va dir a Mr. Wilkins (llogat per a reunions). Mr. Wilkins tenia un comport admirable, inclinant-se, adreçant-se, anunciant amb una imparcialitat perfecta: “Lady i Miss Lovejoy... Sir John i Lady Needham... Miss Weld... Mr. Walsh.” El seu comport era admirable; la seva vida domèstica havia d'ésser irreprotxable, només que semblava impossible que un ésser de llavis verds i galtes afaitades pogués haver caigut en la murga dels fills.

— Quina delícia de veure-us! deia Clarissa. Ho deia a cadascun. Quina delícia de veure-us! Presentava el seu caire pitjor — efusiva, insincera. Era una gran errada d'haver vingut. S'ha-

via d'haver quedat a casa a llegir el seu llibre, pensava Pere Walsh; havia d'haver anat a un music-hall; havia d'haver romàs a casa, perquè no coneixia ningú.

Senyor, seria un fracàs; un fracàs complet, Clarissa ho sentia al fons del cor, mentre el vell Lord Lexham s'estava davant d'ella excusant la seva muller que s'havia constipat al garden-party del Palau de Buckingham. Clarissa podia veure Pere de cua d'ull; la criticava d'allí, d'aquell recó. Per què, fet i fet, feia aquelles coses? Per què cercar pinacles i estar-se xopa en mig del foc? Que almenys aquest la consumís! Que la cremés fins a convertir-la en cendra! Qualsevol cosa era millor, millor de brandar la seva torxa i llançar-la a terra, que no decandir-se i minvar com una Ellie Henderson! Era extraordinari que Pere pogués dur-li aquell estat d'esperit només entrant i estant-se en un recó. La feia veure's ella mateixa; exagerar. Allò era estúpid. Però per què venia ell només a criticar? Per què prendre sempre, no donar mai? ¿Per què no arriscar mai el petit punt de vista d'un? L'home començava a rondar per allí, calia que ella li parlés. Però no podria fer-s'ho venir bé. La vida era això — humiliació, renunciament. El que Lord Lexham deia era que la seva muller no s'havia volgut posar la pell al garden-party perquè "estimada, les dones sou totes iguals" — i Lady Lexham tenia setanta cinc anys almenys! Era deliciós, la manera com s'aviciaven mútuament, aquell parell de vells! Li agradava aquell vell, Lord Lexham.

Clarissa creia que era una cosa important, la seva reunió, i s'emmalaltia veient que tot s'esguerrava, es desinflava. Qualsevol cosa, qualsevol esclat, qualsevol horror era millor que el vagareig de la gent, sense objecte, o que s'estiguessin arrupits en un recó, com Ellie Henderson, ni tan sols esmerçant-se a tenir-se drets.

Suaument la cortina groga amb tots els ocells del Paradís s'agità cap a dins i semblà com si hi hagués un gran batre d'ales dins l'estança, després fora, xuclada a dins altra vegada. (Perquè les finestres eren obertes.) Hi havia corrent? pensava Ellie Henderson. Era propensa a constipar-se. Però no importava pas que ella es llevés esternudant l'endemà; per les noies nues d'espatlles s'amoïnava, avesada a pensar en els altres pel seu pare, vell invàlid, anterior vicari de Bourton, però ja era mort ara; i els constipats no li atacaven mai el pit, mai. Pensava en les noies, en les jovenetes nues d'espatlles; ella sempre havia estat un fideu, escassa de cabells i magre de perfil; per bé que ara, passada la cinquantena, començava a traspuar un raig de dolçor, quelcom de purificat fins a la distinció per anys de sacrifici, però enfosquit, eternament, per la seva angoixosa finor, el seu pànic que li venia de tres centes lliures de renda i el seu desempar (no hauria pogut guanyar un penic); i això la feia tímida i la desqualificava més d'any en any per a visitar-se amb gent ben vestida que feien allò cada nit de la temporada, només dient a llurs cambre-

res: "Portaré això i allò", mentre que Ellie Henderson sortia, nerviosa, a comprar flors vermelles baratetes, mitja dotzena, i es tirava un xal damunt el seu vell vestit negre. Perquè la seva invitació a la reunió de Clarissa havia arribat al darrer moment. Tenia la impressió que Clarissa no pensava invitar-la aquell any.

Perquè invitar-la? No hi havia cap raó realment, llevat que es coneixien de sempre. De fet, eren cosines. Però, naturalment, s'havien anat separant, com que Clarissa era tan cercada. Per a ella era un esdeveniment, això d'anar a una reunió. Ja era prou diversió només de veure els vestits. No era aquella Elisabet, ja ben gran, amb els cabells de moda i el vestit rosat? I no podia tenir més de disset anys. Era molt, molt bella. Però les noies, en posar-se de llarg, no semblaven anar de blanc com abans s'estilava. (Calia que es recordés de tot per dir-ho a Edita.) Les noies duïen vestits que queien drets, molt estrets, amb faldilles ben amunt del turmell. No era escaient, pensava Ellie.

Així, amb la seva vista cansada, Ellie Henderson estirava el coll endavant, i no es capficava gaire de no tenir ningú amb qui parlar (gairebé no coneixia ningú allí), perquè li semblaven tots gent molt interessant de sotjar; polítics probablement, amics de Ricard Dalloway; però era Ricard mateix que es va veure incapaç de deixar la pobra dona estar-se sola allí tot el vespre.

— I doncs, Ellie, com us tracta el món? — digué amb el seu aire amable, i Ellie Henderson, nerviosa, sufocada, pensant que era extraordinàriament d'agrair que Ricard s'hagués pres la molèstia de venir a parlar amb ella, va dir que molts sentien de debò molt més la calor que el fred.

— Sí, és veritat — va dir Ricard Dalloway —. Sí.

Però què deia hom després?

— Hola, Ricard — va dir algú, agafant-lo pel colze, i bon Déu, vetací Pere, el vell Pere, el mateix Pere Walsh. Tenia un gran plaer de veure'l — un plaer de debò! No havia canviat gens ni mica. I així se n'anaren ensems a través de l'estança, donant-se copets com si fes molt de temps que no s'haguessin vist, pensava Ellie Henderson, contemplant-los marxar, segura que coneixia la cara d'aquell home. Un home alt, ja madur, ulls bonics, foscos, ulleres, amb un aire de John Burrows. Edita sabia qui era.

La cortina, amb el seu vol d'ocells del Paradís, voleià altra vegada. I Clarissa va veure — va veure Ralph Lyon rebutjar-la i continuar parlant. Així, no era un fracàs, al capdavant! Ara s'endegaria bé — la seva reunió. Havia començat. Havia arrencat. Però encara tot estava leri-leri. Calia que ella s'estigués allí ara com ara. La gent semblava venir a corrua feta.

El coronel i Mrs. Garrod... Mr. Huc Whitbread... Mr. Bowley... Mrs. Hilbery... Lady Mary Maddox... Mr. Quin... entonava Wilkin.

Clarissa esmerçava mitja dotzena de paraules amb cadascun, i ells passaven avant, estances endins; endins de quelcom ara, no del no-res, puix que Ralph havia rebutjat la cortina.

I tanmateix, de la seva banda, era un esforç massa gran. No podia gaudir-se'n. Era massa com ésser — qualsevol, dreta allí; qualsevol podia fer-ho; tanmateix, aquell qualsevol, ella l'admirava una mica, no podia desprendre's de la impressió que ella havia, comsevulla que fos, fet que allò ocorregués, que assenyala una etapa, l'estaca que se sentia haver esdevingut, perquè, i era ben estrany, ella s'havia oblidat del tot del seu aire, i se sentia estaca clavada al cim de l'escala. Cada vegada que dava una reunió tenia aquesta sensació d'ésser quelcom que no era ella i que tothom era irreal d'una certa manera; molt més real d'una altra. Això era degut, pensava, en part als vestits, en part al fet de desviar-los de llurs camins usuals, en part a l'ambient; era possible de dir-hi coses que no podríeu dir de cap manera en un altre lloc, coses que requerien un esforç; hi era possible d'enfondir més. Però no per a ella; no encara, almenys.

— Quina delícia de veure-us! — deia Clarissa. Estimat Sir Harry! Coneixeria tothom.

I el que era més estrany d'allò era la sensació que una tenia en veure'ls pujar escala amunt un darrera l'altre, Mrs. Mount i Cèlia, Herbert Ainsty, Mrs. Dakers — oh, i Lady Bruton!

— Que amable que heu estat de venir! —

va dir Clarissa i ho pensava — era estrany la manera com, estant-se dreta allí, una els sentia passar i passar, uns de ben vells, altres...

Quin nom? Lady Rosseter? Però qui era Lady Rosseter?

— Clarissa! — Aquella veu! Era Sally Seton! Sally Seton! després de tants anys! Sally es dreçava més enllà d'una boira. Perquè no havia tingut pas *aquell* aspecte, Sally Seton, quan Clarissa aferrava el gerro d'aigua calenta. Pensar que és en aquesta casa, en aquesta casa! No així!

L'una damunt l'altra, entrebancant-se, rioleres, les paraules sortiren fent tombarelles — passava per Londres; li ho havia dit Clara Haydon; quina oportunitat per a veure-us! M'he ficat ací, doncs — sense invitació...

Hom podia deixar el gerro d'aigua calenta amb tota la calma. Sally havia perdut la resplendor. Tanmateix, era extraordinari de tornar-la a veure, més vella, més feliç, menys bella. Es besaren, primer aquesta galta, després l'altra, vora la porta de la sala, i Clarissa es girà tenint la mà de Sally, i veié plenes les seves estances, sentí la bonior de les veus, veié els canelobres, les cortines voleiadisses, i les roses que Ricard li havia dut.

— Tinc cinc nois formidables — va dir Sally.

Tenia l'egoisme més simple, el desig més franc que pensessin sempre en ella primer, i Clarissa l'amava perquè encara era així. “No me'n sé avenir!” exclamà radiosa de plaer en pensar en el passat.

Però ai lassa! Wilkins; Wilkins la reclamava; Wilkins emetia en una veu d'autoritat implacable, com si tota la reunió hagués d'ésser amonestada i la mestressa apartada de tota frivolitat, un nom:

— El primer ministre — va dir Pere Walsh.

El primer ministre? De debò? Ellie Henderson es meravellava. Quina cosa per dir a Edita!

Era impossible de riure-se'n. Semblava tan ordinari. L'hauríeu pogut posar darrera un taulell i comprar-li galetes — pobre home, tot guarnit de passamaneria daurada. I tot fent la ronda, cal fer-li justícia, primer amb Clarissa, després amb Ricard d'escorta, se'n sortia molt bé. S'esforçava a semblar algú. Era divertit de veure. No el mirava ningú. Tots continuaren com si res llurs converses, però era ben clar que tots sabien, sentien fins al moll dels ossos, aquella majestat que passava; aquell símbol d'allò per què tots s'esmerçaven: la societat anglesa. La vella Lady Bruton, i feia molt de goig també, molt cepada en mig de les seves randes, nedà fins a ell, i es retiraren en una petita estança que tot d'una es trobà espiada, guardada, i una agitació i un fregadís onejà a través de tothom francament: el primer ministre!

— Senyor, senyor, quins snobs aquests anglesos! pensava Pere Walsh, dret al seu recó. Com els agradaven els galons i les reverències! Home! Aquell semblava — per Júpiter, ho era — Huc Whitbread, que flairava tot entorn dels

estatges dels grans, però molt més gras, molt més pàllid, l'admirable Huc!

Semblava sempre que estigués de servei, pensava Pere; era un ésser privilegiat, però secretívol, que tresorejaven secrets que moriria per defensar, encara que fos la més ridícula xafarderia d'un cambrer de Palau que tots els diaris repetirien l'endemà. Aquests eren els seus bergansins, els seus xerracs, jugant amb els quals s'havia empallidit, havia arribat al caire de la vellesa, gaudint-se el respecte i l'affecte de tots els que tenien el privilegi de conèixer aquell tipus de senyor anglès. Hom no podia estar-se de bastir pensaments així a base d'Huc; el seu estil en tenia la culpa; l'estil d'aquelles cartes admirables que Pere havia llegit centenars de milles lluny, a l'altra banda del mar, al *Times* i havia dat gràcies a Déu d'ésser fora d'aquella perniciosa olla de grills encara que no fos més que per sentir xerrar els simis i els culis pegar a llurs mullers. Un minyó olivaci, d'una de les Universitats, el rondava obsequiosament. Huc el protegiria, l'iniciaria, li ensenyaria d'obrir-se pas. Perquè res no li agradava tant com de fer serveis, com de fer palpar el cor de les dames velles amb l'alegria de veure's considerades a llur edat, en llur aflicció, quan ja es pensaven que tothom les havia oblidades, i vetací el cotxe d'Huc i el mateix Huc que ve a passar una hora parlant del passat, recordant cosetes, lloant la pastisseria casolana, tot i que pot menjar cada dia, si vol, pastissos amb duquesses i pel seu aspecte hom

podia creure que esmerçava una pila de temps en aquella ocupació agradable. El Totpoderós, Totmisericordiós, podia excusar. Pere Walsh no tenia pietat. Cal que hi hagi traïdors i, Déu ho sap, els brètols que són penjats perquè han trencat el cap a una noia fan en conjunt menys de mal que Huc Whitbread i la seva bondat! Mireu-vos-el ara, de puntetes, dansant, saludant, fregant a terra amb els peus, en sortir el primer ministre i Lady Bruton, fent conèixer a tothom que tenia el privilegi de dir quelcom, quelcom de particular a Lady Bruton en passar aquesta. La dama s'aturava. Movia la seva bella testa d'anciana. Regraciava probablement a Huc alguna mostra de servilisme. La dama tenia els seus gripauets, petits oficials en oficines del Govern, que corrien d'ací d'allà fent petits encàrrecs d'ella, a canvi dels quals ella els convidava a prendre el lonx. Però ella venia del segle divuitè. Era molt com cal.

I ara Clarissa escortava el seu primer ministre estança avall, saltant, resplendint amb la majestat dels seus cabells grisos. Portava arracades i un vestit de sirena verd de mar. Semblava avançar damunt les onades trenant-se els cabells, perquè conservava aquest do: d'ésser; d'existir; de resumir-ho tot en el moment en passar; vā girar-se, es va enganxar la faixa al vestit d'una dama, va deseixir-se, va riure, tot amb la naturalitat més perfecta i l'aire d'un ésser que sura en el seu element. Però l'edat l'havia tocada; com una sirena podia veure al seu mirall el sol ponent en un ves-

pre molt clar damunt les onades. Hi havia una alenada de tendresa; la seva severitat, la seva beguineria, la seva duresa tenien un cert escalf ara, i era tota voltada, en prendre comiat d'aquell home gruixut tot engalonat d'or que ho feia tan bé com sabia, i bon profit, per a semblar important, una dignitat inexpressable; una cordialitat exquisida; com si desitgés el bé de tot el món, i ara hagués, trobant-se a la vora mateixa i al caire de les coses, de prendre comiat. Així el feia pensar. (Però no estava enamorat.)

Verament, pensava Clarissa, el primer ministre havia estat ben amable de venir. I travessant l'estança amb ell, amb Sally allí i Pere allí i Ricard molt complagut, amb tota aquella gent inclinada, potser, a envejar, havia sentit l'embriaguesa del moment, la dilatació dels nervis del cor mateix fins al punt que semblava vibrar, rost, dret; — sí, però al capdavant potser era el que altra gent sentia, allò; perquè, per bé que ella ho amava i ho sentia coure i fiblar, tanmateix aquelles semblances, aquells triomfs (aquell estimat Pere, per exemple, que la creia tan brillant) tenien llur buidor; eren a la distància del braç, no dins el cor; i potser era que s'envellia, però no la satisfieien com abans; i de sobte, veient el primer ministre davallar l'escala, el marc daurat de la Noia del manegot, per Sir Joshua, li portà rabent a la memòria Miss Kilman; Miss Kilman, la seva enemiga. Allò satisfieia; allò era real. Ah, com l'odiava — ardent, hipòcrita, corrompuda; amb

tot aquell poder; seductora d'Elisabet; la dona que s'havia esmunyit arrossegant-se per a robar i polluir (Ricard diria: Quina poca solta!). Clarissa l'odiava; l'amava. Eren enemics el que una necessitava, no amics — no Mrs. Durrant i Clara, Sir William i Lady Bradshaw, Miss Truelock i Eleanor Gibson (que veia pujar escales amunt). Calia que la cerquessin si la necessitaven. Ella era per a la reunió!

Vetací el seu vell amic Sir Harry.

— Estimat Sir Harry! — va dir ella, acostant-se al vell esplèndid que havia fet més pintures dolentes que cap altre acadèmic de St. John's Wood (sempre eren de bous o vaques que absorbien humitat en xaragalls en plena posta, o assenyalaven, perquè tenia una certa amplitud de gest, amb l'alçament d'una pota i la posició de les banyes "l'acost del desconegut" — totes les seves activitats, les dinades, les curses de cavalls, eren fundades en bestiar que absorbia humitat en xaragalls en plena posta.)

— De què rieu? — li preguntà Clarissa. Perquè Willie Titcomb i Sir Harry i Herbert Ainsty estaven rient ensems. Però no. Sir Harry no podia explicar a Clarissa (per molt que aquesta li plagués; del seu tipus la creia perfecta i amenaçava de pintar-la) les seves històries de music-hall. Féu burla d'ella a base de la seva reunió. Trobava a mancar l'aiguardent. Aquells cercles, deia, eren massa fins per a ell. Però Clarissa li agradava; ell la respectava, a despit del seu maleït, dificultós refinament d'alta societat, que feia impossible de demanar a Cla-

rixa Dalloway que s'assegués a la falda d'ell. I vetací que compareix aquell borriçol vagarós, aquella vaga fosforescència, la vella Mrs. Hilbery, que allargava les mans a la flama de la rialla del pintor (a base del duc i la dama), la qual rialla, quan l'havia sentida des de l'altra banda d'estança, semblava tranquil·litzar-la sobre un punt que de vegades l'amoïnava si es despertava de matí i no volia cridar la cambrera perquè li portés una tassa de te: que era ben cert que hem de morir.

— No ens volen explicar les seves coses — va dir Clarissa.

— Estimada Clarissa! — exclamà Mrs. Hilbery. Aquella nit, va dir la dama, era igual igual que la seva mare la primera vegada que l'havia vista passejant per un jardí, portant un capell gris.

I realment els ulls de Clarissa s'ompliren de llàgrimes. La seva mare, passejant per un jardí! Però ai lassa! tenia d'anar-se'n.

Perquè allí hi havia el professor Brierly, que dava conferències sobre Milton, parlant amb Jim Hutton (que era incapaç, fins per a una reunió com aquella, de fer-se avenir l'armilla i la corbata o servir llisos els cabells), i fins a aquella distància podia veure que estaven disputant. Perquè el professor Brierly era tot estranyot. A despit de tots els títols, honors i conferenciaduries que es dreçaven entre ell i els gargotejadors, sospitava a l'instant una atmosfera no favorable a la seva estranya mixtura; la seva ciència i la seva tímidesa prodigioses;

el seu encís hivernal sense cordialitat; la seva innocència combinada amb presumpció; s'estremia si els cabells desarranjats d'una dama, les botes d'un jove el feien adonar de l'existència d'un món, molt digne sense dubte, de rebels, de jovent ardent; de candidats a geni, i intimava amb un petit moviment de cap, amb un esbufec — uf! — la vàlua de la moderació; d'un lleuger entrenament en els clàssics per tal d'apreciar Milton. Ella ja interrompre.

Va dir que amava Bach. Hutton també. Aquest era el lligam que hi havia entre ells i Hutton (molt mal poeta) sempre pensava que Mrs. Dalloway era de molt la millor de les grans dames que s'interessaven per l'art. Era estrany com era d'estricta. Sobre la música era purament impersonal. Era gairebé una pedant. Però que encisera de veure! Feia la seva casa tan bonica, si no fos pels seus professors. Clarissa de bon grat se l'hauria endut per a assegurar-la al piano, a l'estança de darrera. Perquè tocava divinament.

— Però aquest soroll! — va dir. — Aquest soroll!

— Senyal d'una reunió reeixida — saludant urbanament el professor s'apartava amb delicadesa.

— Sap tot el que es pot saber sobre Milton — va dir Clarissa.

— Voleu dir? — va dir Hutton, que imitaria el professor per tot Hampstead: el professor sobre Milton; el professor sobre la moderació; el professor apartant-se amb delicadesa.

Però calia que parlés a aquella parella, va dir Clarissa, Lord Gayton i Nancy Blow.

No és pas que *ells* afegissin perceptiblement al soroll de la reunió. No parlaven (perceptiblement) drets com estaven l'un al costat de l'altra vora les cortines grogues. Aviat se n'anirien ensems cap a una altra banda; i mai no tenien gran cosa a dir en cap circumstància. Miraven; això era tot. Això era prou. Tenien un aire tan net, tan sanítós, ella amb una vermellor d'albercoc feta amb pols i pintura, però ell fregat, esbandit, amb ulls d'ocell, de manera que cap pilota no podria escapar-se-li ni cap cop sorprendre'l. Colpia, saltava, acuradament al lloc on calia. Morros de ponis tremolaven al cap de les seves regnes. Tenia els seus honors, monuments d'avantpassats, banderes penjades a l'església, a la casa pairal. Tenia els seus deures; els seus masovers; una mare i germanes; havia passat tot el dia a Lords, i d'això estaven parlant — de cricket, cosins, cinemes — quan Mrs. Dalloway se'ls acostà. Lord Gayton la trobava estupenda. Miss Blow també. Es comportava tan enciserament!

— És esplèndid... és deliciós que hàgiu vingut! — va dir Clarissa. Amava Lords, amava la joventut, i Nancy, vestida a un cost enorme pels més grans artistes de París, s'estava allí talment com si el seu cos simplement hagués tret, tot sol, un estarrufament de tul verd.

— Pensava tenir ball — va dir Clarissa.

Perquè el jovent no podia parlar. I per què ho farien? Cridar, abraçar, gronxar-se, llevar-

se a l'alba; portar sucre a ponis; besar i acariciar els morrets de gossets adorables; i després, tots esgarrifats i regalimosos, capbussar-se i nedar. Però els recursos enormes del llenguatge anglès, el poder que atorga, al capdavant, de comunicar sentiments (a llur edat, ella i Pere haurien estat discutint tot el vespre) no era per a ells. Es solidificarien joves. Serien bons fora mida amb la gent de les propietats pairals, però sols, potser, més aviat ensopits.

— Quina llàstima! — va dir Clarissa— Hauria volgut tenir ball.

Era tan extraordinàriament amable, de part d'ells, d'haver vingut! Però inútil parlar de ball! Les estances eren atapeïdes.

Vetallí la vella tia Helena amb el seu xal. Ai lassa, els havia de deixar — Lord Gayton i Nancy Blow. Vetací Miss Parry, la seva tia anciana.

Perquè Miss Helena Parry no era morta; Miss Parry era viva. Havia passat dels vuitanta. Pujava escales a poc a poc amb un bastó. Fou col·locada en una cadira (Ricard se n'havia ocupat). La gent que havien conegut Burma pels volts del setanta sempre eren duts a Miss Parry. On s'havia ficat Pere? Solien ésser molt amics. Perquè en sentir esmentar l'Índia, o Ceilan i tot, els ulls de Miss Parry (només un de vidre) s'apregonaven lentament, es tornaven blaus, veien, no éssers humans — no servava memòries tendres, il·lusions orgulloses de virreis, generals, insurreccions — eren orquídiés el que veia, passos muntanyencs, i es veia duta, cap a l'any

seixanta, a esquenes de culis, per crestes solitàries; o baixant a desarrelar orquídiess (flors esbalaïdores, no vistes mai abans) que ella pintava a l'aquarella; una anglesa indomable que es neguitejava si era destorbada, per la guerra, per exemple, que deixava caure una bomba davant la seva porta, de la seva profunda meditació sobre orquídiess i la seva pròpia figura viatjant per l'Índia cap a l'any seixanta — però vetací Pere.

— Veniu a parlar de Burma a la tia Helena — va dir Clarissa.

I tanmateix, en tot el vespre, ell no li havia pogut dir una paraula!

— Parlarem més tard — va dir Clarissa, menant-lo fins a la tia Helena, asseguda allí amb el seu xal blanc, el seu bastó.

— Pere Walsh — va dir Clarissa.

Això no tenia cap significança.

Clarissa l'havia invitada. Era fatigós; era sorollós; però Clarissa l'havia invitada. Per això havia vingut. Era una llàstima que visquessin a Londres — Ricard i Clarissa. Encara que no fos més que per la salut de Clarissa, els hauria estat millor de viure a fora. Però a Clarissa li havia agradat sempre la vida de societat.

— Ha estat a Burma — va dir Clarissa.

Ah! Miss Parry no es podia estar de recordar el que Carles Darwin havia dit del seu llibre sobre les orquídiess de Burma.

(Clarissa havia de parlar amb Lady Bruton.)

Sens dubte ja era oblidat aleshores, aquell llibre seu sobre les orquídiess de Burma, però

en van fer tres edicions abans de 1870, va dir a Pere Miss Parry. Ara el recordava. Havia estat a Bourton (i l'havia deixada, recordava Pere Walsh, sense dir-li paraula, a la sala, aquell vespre que Clarissa li havia demanat d'anar a barquejar).

— Ricard ha vingut molt satisfet del seu lonx — va dir Clarissa a Lady Bruton.

— Ricard m'ha estat del més gran ajut — replicà Lady Bruton. — M'ha ajudat a escriure una carta. I vós, com esteu?

— Oh, divinament! — va dir Clarissa. (Lady Bruton detestava les malalties en mullers de polítics.)

— I vetallí Pere Walsh! — va dir Lady Bruton (perquè mai no se li acudia res per dir a Clarissa; i això que li era simpàtica. Tenia una colla de bones qualitats; però no s'assemblaven de res — ella i Clarissa. Potser hauria estat millor que Ricard s'hagués casat amb una dona no tan agraciada que l'hagués ajudat més en la seva feina. Havia perdut l'avinentesa d'entrar al Gabinet). Vetallí Pere Walsh! — va dir i va encaixar amb aquell agradable pecador, aquell minyó tan hàbil que hauria d'haver-se fet un nom, però no ho havia fet (sempre tribulls amb dones) i, és clar, la vella Miss Parry. Vella dama meravellosa!

Lady Bruton, dreta al costat de la cadira de Miss Parry, granader espectral, vestit de negre, invitava Pere Walsh a prendre el lonx amb ella; però amb molt poca conversa, no recordava res de la fauna ni la flora de l'Índia.

Hi havia estat, és clar; hi havia passat temporades, al casal de tres virreis; trobava alguns anglo-indis que eren uns minyons d'allò més esplèndids; però quina tragèdia no era — l'estat de l'Índia! El primer ministre li estava dient feia un minut (a la vella Miss Parry, tota embolicada en el seu xal, tant se li'n donava del que li hagués dit el primer ministre), i Lady Bruton voldria tenir el parer de Pere Walsh, que en venia, i faria que Sir Sampson es trobés amb ell, perquè realment no la deixava dormir de nits aquella bogeria, aquella maldat, podia dir, filla de militar com era. Ara ja era vella, no servia per a gran cosa. Però la seva casa, els seus criats, la seva bona amiga Milly Brush — se'n recordava Pere? — només desitjaven d'ésser emprats si — si podien fer cap servei, en un mot. Perquè ella no parlava mai d'Anglaterra, però aquesta illa d'homes, aquesta amada, amada terra, la duïa a la sang (sense llegir Shakespeare), i si mai una dona podia portar elm i llançar fletxes, menar tropes a l'atac, manar amb indomable justícia hordes bàrbares i jeure sota un escut en una església o sota un munt de terra herbosa en un turó primitiu, aquella dona era Millicent Bruton. Privada pel seu sexe, i també per una mica de mandra, de la facultat lògica (trobava impossible d'escriure una carta al *Times*) tenia sempre a mà el pensament de l'Imperi, i havia adquirit per la seva associació amb aquest déu armat, el seu capteniment de baqueta, la seva vigoria de comport, de manera que hom no po-

dia imaginar-se-la, ni en la mort, separada de la terra o recorrent territoris damunt els quals, en alguna forma espiritual, l'Union Jack hagués cessat de voleiar. No ésser anglesa fins entre els morts — no, no! Impossible!

Però era aquella Lady Bruton? (que ella coneixia). Era aquell Pere Walsh, cabellgrís? es preguntava Lady Rosseter (que havia estat Sally Seton). La vella era Miss Parry, certament. — La tia vella que solia enutjar-se tan sovint a Bourton. Mai no oblidaria haver corregut nua pel passadís i haver estat cridada per Miss Parry! I Clarissa! oh, Clarissa! Sally va agafar-la pel braç.

Clarissa es va aturar al costat d'ells.

— Però no puc quedar-me — va dir. — Tornaré més tard. Espereu — va dir, mirant Pere i Sally. Calia que esperessin, volia dir, que tota aquella gent fos fora.

— Tornaré — va dir, mirant els seus vells amics Sally i Pere, que s'estrenyien la mà i Sally, recordant el passat sense dubte, reia.

Però l'antiga riquesa encisera era espremuda de la seva veu; els seus ulls no s'encenien com abans, quan fumava cigars, quan corria pel passadís per a cercar l'esponja sense ni un pam de roba a sobre i Ellen Atkins preguntava: I si els senyors l'haguessin vista? Però tothom la perdonava. Va robar un pollastret del rebost perquè tenia gana a la nit; fumava cigars al seu dormitori; havia deixat a la barca un llibre sense preu. Però tothom l'adorava (llevat potser el papà). Era el seu escalf; la

seva vitalitat — pintava, escrivia. Les velles del poble encara es recordaven de preguntar per la “vostra amiga de l’abric vermell que semblava tan animada”. Sally havia acusat Huc, Huc precisament (i allí era, el seu vell amic Huc, parlant amb l’ambaixador portuguès) d’haver-la besada al fumador per castigar-la d’haver dit que les dones tenien dret al vot. Els homes vulgars en tenien, deia ella. I Clarissa recordava haver-la hagut de convèncer que no el denunciés a l’hora de la pregària domèstica — cosa que ella era capaç de fer amb la seva gosadia, la seva temeritat, la seva amor melodramàtica d’èsser el centre de tot i de fer escenes; i estava destinada, Clarissa havia pensat sovint, a acabar en una tragèdia horrible; la seva mort; el seu martiri; i en lloc d’això s’havia casat, ben inesperadament, amb un home que tenia una gran calba i un gran trau, i encara, deien, grans filatures de cotó a Manchester. I Sally tenia cinc fills!

Ella i Pere s’havien aplegat. Parlaven; semblava tan natural — que aquells dos parlessin. Discutirien el passat. Amb aquells dos (més encara que amb Ricard) Clarissa compartia el passat; el jardí; els arbres; el vell Josep Breitkopf que cantava Brahms sense tenir veu; el paper de les parets de la sala; la flaire de les estores. Part d’això seria sempre Sally; seria sempre Pere. Però ella els havia de deixar. Allí hi havia els Bradshaws, que ella trobava antipàtics.

Havia d’acostar-se a Lady Bradshaw (gris

i argent, gronxant-se com una morsa a la vora de l'aquari, demanant a lladrucs invitacions, duquesses; la muller típica de l'home que reïx), havia d'acostar-se a Lady Bradshaw i dir...

Però Lady Bradshaw va anticipar-se-li.

— Hem arribat tardíssim, estimada Mrs. Dalloway; amb prou feines gosàvem entrar — va dir.

I Sir William, d'aspecte tot distingit, amb els seus cabells grisos i ulls blaus, va dir que sí; no havien pogut resistir la temptació. Parlava a Ricard d'aquell projecte de llei que volien fer aprovar pels Comuns. ¿Per què la vista d'aquell home parlant amb Ricard, havia de regirar-la? Tenia aire del que era, un gran metge. Un home absolutament al cap de la seva professió, molt poderós, bastant cansat. Perquè penseu quins casos se li presentaven — gent en el pregon de l'angoixa; gent arran de la follia; marits i mullers. Havia de decidir qüestions d'una dificultat espantosa. Tanmateix — Clarissa no es podia estar de pensar que no li agradaria que Sir William la veiés desgraciada. No; no aquell home.

— Com està el vostre fill a Eton? — preguntà a Lady Bradshaw.

No havia pogut formar part de l'onze, va dir Lady Bradshaw, perquè tenia galteres. El seu pare s'hi amoïnava més que el noi mateix, segons ella, “perquè no era” deia ella, “més que un gran infant”.

Clarissa va mirar Sir William, que parlava

amb Ricard. No semblava pas un infant — no s'assemblava ni mica a un infant.

Una vegada ella havia anat amb algú a demanar-li consell. Sir William havia tingut tota la raó; el seny parlava per la seva boca. Però Senyor! — quin consol de tornar a sortir al carrer! A la sala d'espera, ho recordava, hi havia un infeliç que sanglotava. Però no sabia què era de Sir William, què era exactament el que li desagradava. Ricard s'avenia amb ella, “no li plaïa el seu gust, no li plaïa la seva flaire”. Però era extraordinàriament hàbil. Estaven parlant d'aquell projecte. Sir William, abaixant la veu, mencionava algun cas. Tenia relació amb el que estava dient sobre els efectes retardats del xoc. Calia que el projecte ho tingués en compte.

Abaixant la veu, atraient Mrs. Dalloway al recer d'una feminitat comuna, d'un orgull comú en les il·lustres qualitats dels marits i llur trista tendència a treballar massa, Lady Bradshaw (pobra infeliç, hom no podia detestar-la) murmurava com “tot just quan marxàvem han cridat el meu marit al telèfon; un cas ben trist. Un jove (això és el que Sir William està explicant a Mr. Dalloway) s'havia suïcidat. Havia servit a l'exèrcit.” Oh! va pensar Clarissa, al mig de la meva reunió, vetací la mort, va pensar.

Seguí endavant, va entrar a la petita estança on el primer ministre havia estat amb Lady Bruton. Potser hi havia algú allí dins. Però no hi havia ningú. Les cadires servaven

encara la impressió del primer ministre i Lady Bruton, ella girada amb deferència, ell assegut escaire, autoritàriament. Havien parlat de l'Índia. No hi havia ningú. L'esplendor de la reunió s'esfondrava, tan estrany era d'entrar sola allí, tan mudada.

Quin dret tenien els Bradshaws a parlar de mort a la seva reunió? Un jove s'havia suïcidat. I en parlaven a la seva reunió — els Bradshaws parlaven de la mort. S'havia mort — però com? El cos d'ella ho passava sempre, quan li deien, de sobte, un accident; el seu vestit s'encenia; cremava el seu cos. Aquell minyó s'havia tirat d'una finestra. La terra s'havia precipitat amunt; dins ell, matussers, terribles, s'havien clavats els ferres rovellats. Jeia allí amb un tup, tup, tup al cervell i després un ofec de negror. Així ho veia ella. Però per què ho havia fet? I els Bradshaws en parlaven a la seva reunió!

Una vegada havia tirat un xíling al Serpentine, mai no hi havia llençat res més. Però ell ho havia llençat. Ells anaven vivint (caldria que tornés a la sala; les estances eren pleníssimes encara; encara venia gent). Ells (tot el dia havia estat pensant en Bourton, en Pere, en Sally) s'envellirien. Una cosa hi havia que importava; una cosa, embolicada en xerrameca, deformada, obscurida en la seva pròpia vida, deixada caure cada dia en corrupció, mentides, xerrameca. Ell ho havia servat. La mort era un desafiament. La mort era una temptativa per comunicar, sentint la gent la impossibilitat

d'atènyer el centre que, místicament, els defugia; la proximitat separava; l'encís s'esblaimava, hom era sol. Hi havia una abraçada en la mort.

Però aquest jove que s'havia mort — s'havia cabussat tenint el seu tresor? “Morir ara fóra ésser ben feliç” s'havia dit ella una vegada, baixant una escala, vestida de blanc.

O allí teníeu poetes i pensadors. Supposeu que ell hagués tingut aquella passió i hagués anat a veure Sir William, un gran metge, i amb tot per a ella obscurament maligne, sense sexe o cobejança, extremadament polit amb les dones, però capaç d'algun ultratge indescriptible — forçar la vostra ànima, això — si aquest jove l'hagués anat a veure i Sir William l'hagués impressionat així amb el seu poder, no podia haver dit (i ella verament ho sentia aleshores): La vida és intolerable; fan la vida intolerable, homes com aquell?

Després (ella n'havia tingut la sensació aquell matí) hi havia la terror; la incapacitat aclaparadora, que els pares posen a mà dels fills, aquesta vida, per a ésser viscuda fins a la fi, per a portar-la amb serenitat; hi havia a les pregoneses del seu cor una por terrible. Ara i tot, ben sovint, si Ricard no hagués estat per allí llegint el *Times*, de manera que ella podia aclofar-se com un ocell i revifar-se a poc a poc, llançar en l'aire aquella delícia immesurable, fregant pal amb pal, una cosa amb l'altra, li hauria calgut sucumbir. Se n'havia escapat. Però aquell minyó s'havia mort.

D'alguna manera era el desastre — la vergonya d'ella. Era càstig d'ella de veure enfonsar-se i desaparèixer un home ací, allí una dona, dins aquella profunda foscor, i ella forçada a estar-se allí en el seu vestit de vespre. Havia intrigat; havia malversat. No era mai admirable del tot. Havia volgut l'èxit, Lady Bexborough i tota la resta. I en altre temps havia passejat per la terrassa a Bourton.

Estrany, increïble; mai no havia estat tan feliç. Res no podia ésser prou lent; res durar massa. Cap plaer no podia igualar, pensava, endegant les cadires, arreglant un llibre al prestatge, aquell enllestiment dels triomfs de la joventut, aquella pèrdua d'una mateixa en el procés de viure, per a trobar-ho, amb un surt de plaer, en sortir el sol, en acabar-se el dia. Moltes vegades, a Bourton, mentre tots els altres parlaven, havia sortit a mirar el cel, o l'havia vist per entre les espatlles dels altres durant el dinar; vist a Londres quan no podia dormir. Va acostar-se a la finestra.

Tenia, ximple com era la idea, quelcom d'ella, aquell cel camperol, aquell cel de damunt Westminster. Clarissa va separar les cortines; va mirar. Oh, però quina sorpresa! — de l'estança de l'altra banda de carrer la vella dama mirava de dret cap a ella! Se n'anava al llit. I el cel. Serà un cel trist, havia pensat, serà un cel fosc, decantant el rostre en bellesa. Però allí el tenien — esblaimat com cendra, recorregut amb presses per núvols extensos. Era nou per a ella. Es devia haver alçat vent. La vella se

n'anava al llit, a l'estança oposada. Era fasci-
nador de sotjar com es movia la vella dama
que travessava l'estança, s'acostava a la fines-
tra. Podia veure-la? Era fascinator, amb la
gent encara rient i cridant a la sala, d'observar
aquella vella, tota quieta, anant-se'n al llit sola.
Ara feia córrer la cortina. El rellotge va co-
mençar a tocar. Aquell jove s'havia mort; però
ella no el compadia; amb el rellotge tocant l'ho-
ra, un, dos, tres, no el compadia; amb tot allò
en marxa. Apa! la vella havia apagat el llum!
tota la casa era fosca ara amb tot allò en marxa,
repetí Clarissa, i li vingueren les paraules: No
temeu més la xardor del sol. Calia que tornés
a la sala. Però quina nit més extraordinària!
Se sentia, comsevulla que fos, molt com ell —
com aquell jove que s'havia mort. Estava con-
tenta que ho hagués fet; que ho hagués llençat
mentre els altres continuaven vivint. El rellot-
ge tocava. Els cercles plúmbics es dissolien en
l'aire. Però ella havia de tornar a la sala. Ha-
via d'aplegar. Havia de trobar Sally i Pere. Va
entrar a la sala sortint de la petita estança.

— Però on és Clarissa? — va dir Pere. Seia
al sofà amb Sally. (Tants anys de conèixer-la,
de debò no podia anomenar-la "Lady Rosse-
ter".) On se n'ha anat? va preguntar. — On és
Clarissa?

Sally suposava, i Pere també, que hi havia
gent d'importància, polítics, que cap d'ells dos
no coneixia sinó de veure'ls en revistes illus-

trades, amb els quals Clarissa havia d'ésser amable, havia de parlar. Ella era amb ells. Tanmateix, Ricard Dalloway no era al Gabinet. No havia reeixit? preguntava Sally. El que és ella, gairebé mai no llegia els diaris. De vegades veia esmentat el nom de Ricard — sí, ella feia una vida molt solitària; vivia al desert, diria Clarissa, entre grans comerciants, grans fabricants, fet i fet, que produïen. Ella també havia produït!

— Tinc cinc fills! — va dir a Pere.

Senyor, senyor, quin canvi que havia fet! La blanor de la maternitat; també el seu egoisme. La darrera vegada que s'havien vist, Pere ho recordava, havia estat entre coliflors a la llum de la lluna, les fulles "com bronze brut" havia dit ella, amb la seva tendència literària; i havia collit una rosa. L'havia fet passejar amunt i avall, aquella nit terrible, després d'aquella escena vora la font; ell havia d'agafar el tren de mitja nit. Senyor, ell havia plorat!

Allò era una de les seves rareses, allò d'obrir el trempaplomes, pensava Sally, sempre obrint i tancant un ganivet quan s'excitava. Havien estat molt, molt íntims, ella i Pere Walsh, quan ell estava enamorat de Clarissa i va haver-hi aquella horrible, ridícula escena durant el lonx a base de Ricard Dalloway. Havia anomenat Ricard "Wickham". Per què no anomenar Ricard "Wickham"? Clarissa s'havia arborat! I de fet no s'havien vist d'ençà d'aleshores, no més de mitja dotzena de vegades en els darrers deu anys. I Pere Walsh se n'havia

anat a l'Índia i ella havia tingut vagues notícies que ell havia fet un casament infeliç, i no sabia si tenia cap fill, i no li ho podia preguntar perquè estava canviat. Estava com arrupit, però més amable, pensava Sally, i sentia per ell un afecte real, perquè ell estava relacionat amb la joventut d'ella, i ella tenia encara un petit Emily Brontë que ell li havia dat, i ell havia de dedicar-se a escriure, no? En aquells dies ell volia dedicar-se a escriure.

— Heu escrit alguna cosa? — va preguntar-li, posant la mà estesa, la seva mà forta i ben formada, damunt el genoll, d'una manera que ell recordava.

— Ni una paraula! — va dir Pere i ella es va posar a riure.

Encara era atractiva, encara un personatge, aquella Sally Seton. Però qui era aquell Rosseter? Duia dues camèlies el dia de la boda — això és tot el que Pere en sabia. — Tenien miriades de criats, milles d'hivernacle — Clarissa havia escrit; una cosa així. Sally s'hi avingué amb un esclat de riulla.

— Sí, tinc deu mil lliures l'any — si abans o després de pagar l'impost, no se'n recordava, perquè el seu marit, "que us he de fer conèixer" va dir ella "i us avindreu", va dir, s'ocupava de tot allò.

I Sally solia anar esparracada. Havia empenyorat l'anell del seu besavi que el tenia de Maria Antonieta — no era així? — per anar a Bourton.

Oh sí, Sally ho recordava; encara el tenia,

un anell amb un robí que Maria Antonieta havia dat al seu besavi. Mai no tenia un penic a nom seu en aquells dies i l'anada a Bourton li era sempre una gran dificultat. Però una estada a Bourton li era tan necessària — li conservava el seny, segons creia, tan desgraciada era a casa. Però tot això ja era vell — dat i beneït, deia ella. I Mr. Parry era mort; i Miss Parry encara vivia. Mai no havia tingut un surt semblant en la vida! digué Pere. Estava ben convençut que era morta. I el casament havia estat, suposava Sally, un èxit. I aquella jove neta tan bella, tan segura d'ella mateixa, era Elisabet, allí, vora les cortines, amb un vestit vermell.

(Era com un àlber, era com un jacint, pensava Willie Titcomb. Oh, era molt més bonic el camp i fer al grat d'una! No eren allò udols del seu pobre gos? Elisabet n'estava segura.) No s'assemblava gens a Clarissa, deia Pere Walsh.

— Oh, Clarissa! — va dir Sally.

El que Sally pensava era senzillament això. Ella devia enormement a Clarissa. Havien estat amigues, no conegudes, amigues, i encara li semblava de veure Clarissa, vestida tota de blanc, anant per la casa amb les mans plenes de flors — encara avui les plantes de tabac la feien pensar en Bourton. Però — ho comprendria Pere? — li mancava quelcom. Era encisera; tenia un encís extraordinari. Però si havia d'ésser franca (i estava més que mai segura que Pere era un vell amic, un amic de debò — hi feia res la distància? hi feia res l'absència?

Tot sovint havia tingut ganes d'escriure-li, però ho havia deixat córrer; tanmateix sabia que ell comprenia, perquè la gent comprenen sense que calgui dir les coses, com un s'adona que es fa vell, i ella era vella, havia anat aquella tarda a Eton a veure els seu fills que tenien galteres) per a ésser ben franca, doncs, com podia Clarissa haver-ho fet? haver-se casat amb Ricard Dalloway? un sportsman, un home que només s'interessava pels seus gossos. De debò, quan ell entrava, se sentia flaire d'estable. I després tot això? Assenyalà amb un gest.

Era Huc Whitbread que passava mostrant la seva blanca armilla, vague, gras, orb, mirant més enllà de tot llevat l'amor propi i la bona vida.

— No ens reconeixerà — va dir Sally i, verament, ella no gosaria — aquell, doncs, era Huc! L'admirable Huc!

— I què fa? — va preguntar a Pere.

Enllustrava les sabates del rei o comptava les ampolles a Windsor, va dir-li Pere. Pere era una mala llengua! Però Sally li havia de parlar francament, va dir Pere. Sobre aquell bes, el d'Huc.

Als llavis, va assegurar-li ella, al fumador, un vespre. Ella havia anat de dret a trobar Clarissa, rabiosa. Huc no feia aquelles coses! va dir Clarissa, l'admirable Huc! Els mitjons d'Huc eren sense excepció els més bells que ella hagués vist mai — i ara el seu vestit d'etiqueta. Perfecte! Tenia fills?

— Tots els que hi ha ací tenen sis fills a

Eton — va dir-li Pere, llevat ell mateix. Ell, gràcies a Déu, no en tenia cap. Ni fills, ni filles, ni muller. Doncs no semblava que s'hi amoïnés, va dir Sally. Semblava més jove, segons ella, que cap dels altres.

Però havia estat una ximpleria, per molts motius, va dir Pere, de casar-se d'aquella manera; “era una bleda acabada” va dir, però, va dir “vam passar-nos-ho esplèndidament”, però com podia ésser això? pensava Sally; què volia dir Pere? i que estrany que era de conèixer-lo i tanmateix no saber res del que li havia passat. I potser ho deia per orgull! Molt probable, perquè al capdavant havia d'ésser amargant per a ell (encara que era una estrangera, una mena de follet, no pas un home ordinari), havia de trobar-se molt sol, a la seva edat, sense llar. Però s'estaria amb ells setmanes i setmanes. És clar que ho faria; l'encisaria d'estar amb ells, i així fou com va sortir. En tots aquells anys els Dalloways no hi havien anat ni un sol cop. Els ho havien demanat qui sap les vegades. Clarissa (perquè era Clarissa, és clar) no volia anar-hi. Perquè, deia Sally, Clarissa és en el fons una snob — calia admetre-ho, una snob. I això és el que les separava, n'estava segura. Clarissa creia que Sally s'havia rebaixat en casar-se, perquè el seu marit era — i ella n'estava orgullosa — fill d'un minaire. Tots els diners que tenien, ell se'ls havia guanyat. De petit (la veu de Sally tremolava) havia portat sacs enormes.

(I així continuaria, pensava Pere, hores i

hores; el fill del minaire; la gent creia que ella s'havia rebaixat en casar-se; els seus cinc fills; i què era l'altra cosa — plantes, hidràngies, xeringuilles, hibiscos, lliris molt, molt rars que no creixien mai al nord del canal de Suez, però ella, amb un jardiner en un suburbi vora Manchester, en tenia feixes senceres, feixes de debò! De tot això, Clarissa s'havia escapat, immaterial com era.)

Una snob? Sí, de moltes maneres. On era tota aquesta estona? Es feia tard.

— Tanmateix — va dir Sally — quan vaig saber que Clarissa dava una reunió, vaig veure que no podia deixar de venir — calia que la tornés a veure (i m'estic a Victoria Street, ací mateix). He vingut, doncs, sense invitació. Però — murmurà — digueu-me: Qui és aquesta?

Era Mrs. Hilbery que cercava la porta. Perquè, que tard que es feia! I, murmurava la dama, a mesura que la nit passava, que la gent se n'anava, hom trobava les velles amistats; reconcs tranquils; i les vistes més boniques. Potser no sabien, va dir, que estaven voltats d'un jardí encisat? Llums i arbres i llacs de llüissors meravelloses i el cel. Només unes quantes llànties, havia dit Clarissa Dalloway, al jardí de darrera! Però era una màgica! Era un parc... I ella no sabia llurs noms, però sabia que eren amics, amics sense noms, cançons sense paraules, sempre els millors. Però hi havia tantes portes que no podia trobar el camí.

— La vella Mrs. Hilbery — va dir Pere; però qui era aquella? la dama tot el vespre dre-

ta vora la cortina sense dir res? Ell coneixia aquella cara; la relacionava amb Bourton. Sens dubte, solia tallar roba interior a la gran taula vora la finestra? Davidson era el seu nom?

— Oh, és Ellie Henderson — va dir Sally. Clarissa era ben dura amb ella. Era una cosina molt pobra. Clarissa era *dura* amb la gent.

És veritat, va dir Pere. Tanmateix, va dir Sally, a la seva manera emotiva, amb una ratxa d'aquell entusiasme per què Pere solia estimar-la i que ara temia una mica, de tan efusiva com podia esdevenir — que generosa que, per als seus amics, era Clarissa! i de quina rara qualitat hom ho trobava i com de vegades, en comptar les seves sorts, posava davant de tot aquella amistat. Eren joves; això ho feia. Clarissa era pura de cor, això ho feia. Pere la trobaria sentimental. Ho era. Perquè havia arribat a creure que l'única cosa digna d'ésser dita, era el que una sentia. L'enginy era ximple. Calia que hom digués simplement el que hom sentia.

— Però jo no sé — va dir Pere Walsh — què sento.

Pobre Pere, pensà Sally. Per què no venia Clarissa a parlar amb ells? Això és el que ell desitjava. Ella li ho coneixia. Tota l'estona no feia més que pensar en Clarissa i fer voltar el ganivet.

No havia trobat simple la vida, va dir Pere. Les seves relacions amb Clarissa no havien estat simples. Allò li havia malmès la vida, va dir ell. (Havien estat tan íntims, ell i Sally Seton; era absurd de no dir-ho). Hom no podia

enamorar-se dues vegades, va dir. I què podia dir ella? De totes maneres, és millor d'haver estimat (però ell la creuria sentimental — solia ésser molt viu). Havia d'anar a passar una temporada amb ells a Manchester. Tot això és molta veritat, va dir ell. Molta. Li agradaria molt de passar una temporada amb ells tot d'una d'haver acabat el que havia de fer a Londres.

I Clarissa havia estat més engrescada amb ell que no havia estat mai amb Ricard, Sally n'estava ben segura.

— No, no, no! — va dir Pere (Sally no hauria d'haver dit allò — anava massa lluny). Aquell bon home — allí el tenien a l'altra banda d'estança, exhibint-se com sempre, aquell Ricard. Amb qui parlava? preguntà Sally, qui era aquell home tan distingit? Vivint al desert com vivia, fora del món, tenia una tafaneria insaciable de saber qui era la gent. No li feia gens de goig, va dir Pere, probablement un ministre. De tots ells, Ricard li semblava el millor, va dir — el més desinteressat.

— Però què ha fet? — preguntà Sally. Feina de govern, suposava. I eren feliços ensems? preguntà Sally (el que és ella era extremadament feliç); perquè, ho admetia, no en sabia res, tot eren endevinalles, perquè què pot saber una ni de la gent amb què una viu? preguntà. No som tots presoners? Ella havia llegit un drama meravellós sobre un home que esgarrapava les parets de la seva cella i li havia semblat que allò era ben real — hom esgarrapa parets. Desesperant de les relacions humanes

(la gent era tan difícil), tot sovint ella se n'anava al seu jardí i trobava en les flors una pau que homes i dones no li daven mai. Però no; no li agradaven les cols; preferia els éssers humans, va dir Pere. Verament, els joves són bells, va dir Sally, sotjant Elisabet travessar l'estança. Que diferent de Clarissa a la seva edat! Podia treure'n Pere alguna cosa? No volia obrir els llavis. No molt, no encara, admeté Pere. Era com un lliri, va dir Sally, un lliri al marge d'un bassal. Però Pere no s'avenia a allò que no sabíem res. Ho sabem tot, deia; almenys ell.

Però aquells dos, murmurà Sally, aquells dos que ara vénen (i verament tenia d'anar-se'n si Clarissa no venia aviat), aquell home d'aire distingit i la seva muller d'aspecte ordinari, que havien estat parlant amb Ricard — què podíem saber sobre gent com aquella?

— Que són dues enganyifes horribles — va dir Pere, dedicant-los una ullada. Va fer riure Sally.

Però Sir William Bradshaw va aturar-se a la porta per mirar un gravat. Va mirar a l'angle el nom del gravador. Bradshaw s'interessava tant per l'art.

Quan un era jove, va dir Pere, un estava massa excitat per a conèixer la gent. Ara que un era vell, cinquanta dos anys per a ésser precis (Sally en tenia cinquanta cinc, al cos, va dir ella, però tenia el cor d'una noia de vint); ara que un era madur, doncs, podia observar, podia comprendre, i no perdia el do de sentir,

va dir Pere. Sí; això és veritat, va dir Sally. Ella sentia més profundament, més apassionadament cada any que passava. Creixia, ai las! va dir Pere, però un hauria d'estar-ne content — anava creixent en la seva experiència. Hi havia algú a l'Índia. Li hauria agradat de parlar-ne a Sally. Li hauria agradat que Sally la conegués. Estava casada, va dir Pere. Tenia dos fills petits. Havian d'anar tots a Manchester, va dir Sally — havia de prometre-ho abans d'anar-se'n.

— Ací teniu Elisabet — va dir Pere, — no sent la meitat del que nosaltres sentim, no encara. — “Però”, va dir Sally, observant Elisabet que es dirigia vers el seu pare, “es veu que s'estimen”. Podia veure-ho en la manera com Elisabet es dirigia vers el seu pare.

Perquè el seu pare se l'havia estat mirant, mentre parlava amb els Bradshaws, i s'havia dit: qui és aquella noia tan bufona? I de sobte s'havia adonat que era la seva Elisabet i no l'havia reconeguda, tan bufona estava en el seu vestit rosa! Elisabet s'havia adonat que el seu pare la mirava, mentre ella parlava amb Willie Titcomb. Anà, doncs, a trobar-lo i s'estigueren junts, ara que la reunió era gairebé acabada, mirant la gent que se n'anava, i les estances cada vegada més buides, amb coses escampades per terra. Fins Ellie Henderson se n'anava, gairebé la darrera, per bé que ningú no li havia adreçat la paraula, però ella ho volia veure tot, per a explicar-ho a Edita. I Ricard i Elisabet estaven més aviat contents que allò s'aca-

bés, però Ricard estava orgullós de la seva filla. I no havia pensat dir-li-ho, però no es va poder estar de dir-li-ho. Se l'havia mirada, va dir, i havia pensat: qui deu ésser aquella noia tan bufona? i era la seva filla! Això va fer-la feliç. Però el seu pobre gos udolava.

— Ricard ha millorat. Teniu raó — va dir Sally. — Aniré a parlar amb ell. Li diré bona nit. Què importa el cervell — va dir Lady Rosseter, alçant-se, — comparat amb el cor?

— Jo vindré amb vós — va dir Pere, però s'estigué assegut un moment. Què és aquesta terror? què és aquesta delícia? va dir-se. Què és això que m'omple d'una excitació extraordinària?

És Clarissa, va dir.

Perquè allí la tenia.

F I

